

UVODNI ESEJ

- 3 Mira Delavec Touhami: **Izraščajoče korenine naroda**

SMER LITERATURA

- 6 Alja Pušič: **Pesmi**

POEZIJA

- 10 Robert Simonišek: **Pesmi**

PROZA

- 14 Mohamed Abdul Monaem: **Odrpto nebo**

LITERATOVA BESEDA

- 19 Nina Kremžar: **Kako (ne) pišeš?**

NEPOVEDANE ZGODBE

- 21 Urša Zabukovec: **Ljubo doma**

POGOVOR

- 25 Brane Senegačnik: **Pesem je zame kot markacija za to, da grem po pravi poti**

PORTRET

- 34 Fanika Krajnc Vrečko: **Dr. Bruno Hartman**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

- 35 Ferdinand Šerbelj: **Ljubljanski baročni slikar Valentin Metzinger**
38 Damir Globočnik: **»Slovenske jaslice«** Alekse Ivanc Olivieri
42 Marko Grego in Tanja Kavš: **Planinsko pašništvo v Zgornjem Posočju**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

- 44 Nina Novak Kerbler: **Čas je za Tenerife**

VAJE V SLOGU

- 48 Nina Kremžar: **Velike malenkosti**

SEDMA UMETNOST

- 53 Andraž Arko: **Sodobni božični filmi**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

- 56 Urška Perenič: **»Popotnik pride v Afrike puščavo«**

ESEJ

- 61 Igor Grdina: **Skladatelj in zdravnik Alojz Ipavec**
66 Snežna Večko: **O bibličnem romanu Alojza Rebule *Jutri čez Jordan***
69 Zsolt Lukács: **Ljubezen, ljubezen, kljub temu sem besen ... in tako nastane pesem**

PREDBRANJE

- 75 Abby Johnson: **Nenačrtovano**

KNJIŽNE OCENE

- 78 Bojana Modrijančič Reščič / Alojz Rebula: **Senčni ples**
79 Ifigenija Simonović / Matjaž Lunaček: **Jutranji opoji**
79 Kristian Koželj / Nina Kremžar: **Opazovalnica**

KULTURNI ODMEVI

- 81 Ifigenija Simonović: **Rožančeva nagrada na plodnih tleh**
84 Ifigenija Simonović: **Knjige, zelišča in bojazni**

ZVON | Najstarejša slovenska revija

za literaturo, kulturo in družbo

2024, ŠTEVILKA 6, LETNIK XXVII

UREDNIKA
dr. Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Kristian Koželj

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d.o.o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
450 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2024
sofinancira Javna agencija za
knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
»Posnemavn'ca«, pripomoček za
pobiranje albuminske skute; foto: Marko
Grego, hrani Tolminski muzej.

ISSN 1408-645X



Dr. Tanja Ozvatič,
ravnateljica Celjske Mohorjeve družbe

Zadnja številka letošnjega *Zvona* je raznolika kot leto, ki se izteka. Ponosni smo, da *Zvon* korenini v Stritarjevem, ki je začel izhajati leta 1870 na Dunaju kot »lepoznanski list«. Seveda je »konservativnost lepa zadeva, a časi jo vendarle morajo spreminjati«, kot je zapisal že Finžgar. V preteklost se (tudi v portretih in esejih) torej ne oziramo zato, ker bi sedanost ne imela česa ponuditi, prav nasprotno. V obilju vsedostopnosti informacij, orodij in tehnologij ter »vsemogočnosti« umetne inteligence se hitro počutimo tuje, »izven«, kot bi nas življenje prehitevalo po levem pasu. Zato je toliko bolj dragoceno raziskovati preteklost, da bi razumeli sedanost in jo znali bolje živeti, kot izpostavlja esejistka o prvem slovenskem bibličnem romanu. Naše korenine nas določajo in so steber naše identitete, razkriva uvodničarka, ki je sama dodobra spoznala kulturno raznolikost sveta; prav to ontološko domotožje literarizirajo besede *ničesar ne razumete* v *Nepovedanih* zgodbah; in nedvomno to občutje žene tudi prozaista, ki izriše delček svoje begunske poti iz Sirije. V pogovoru dr. Senegačnik pove, da je »literatura vabilo k drugačni izkušnji resničnosti«. In ker nas brez jezika ni, so literatove besede (tokat *Nine Kremžar*) dragocena refleksija ustvarjalnega procesa pisanja, ki ga že nekaj let v normo skrbno ujema dr. Nina Novak Kerbler z *Jezikovnimi križpotji*. V tem letniku smo na naslovnici in v rubriki *Iz slovenske kulturne dediščine* spremljali raznolike zaklade Tolminskega muzeja, Sedma umetnost nas je letos, ob 800. obletnici postavitve prvih jaslic, vodila skozi filme o Jezusovem rojstvu, po dveh letih sklepamo bogato raziskovalno pisanje dr. Urške Perenič o literarni zapuščini Borisa Pahorja.

Naj nas vse v pričakovanju novega leta in novega letnika *Zvona* začara tisto najlepše, lepota pričakovanja. Naj vam v roke pridejo knjige, za katere si boste zaželeli, da bi jih sami napisali. In ob sklepu leta 2024 s spominom na Tomaža Šalamuna rečemo: »Bogovi, vam hvala. Podarili ste mi knjigo.«

Ddr. Mira Delavec Touhami

Izraščajoče korenine naroda

*Marsikdo se s tujim jezikom pači, z domačim pa berači.
(slovenski pregovor)*

V času, v katerem živimo, in v tistem, ki je pred nami, si tako posamezniki kot družba zastavljamo različna vprašanja. Med njimi se znajde tudi vprašanje odnosa do svojih korenin. Kaj sploh so korenine? Gre za temo, ki se dotika identitete, pripadnosti, kulturne dediščine in osebne zgodovine. Korenine so lahko različne: družinske, narodnostne, kulturne ali celo geografske. Odnos do njih je zelo oseben in se razlikuje od posameznika do posameznika, od naroda do naroda. Kulturne prakse, jezik, vrednote, zgodovinske izkušnje in družinska dediščina lahko pomembno vplivajo na to, kdo smo. Ljudje, ki ohranjajo povezavo s svojimi koreninami, pogosto izražajo močnejši občutek identitete in pripadnosti, kar jim lahko prinaša notranjo stabilnost in samozavest, posledično pa se to odraža tudi na ravni naroda. Slovenci pri tem nismo nobena izjema. Mnogi spoštujejo in cenijo dediščino svojih prednikov, kamor sodi ohranjanje tradicij, običajev, praznikov in kulturnih praks, ki so jih podedovali. Zelo močno vlogo pri tem ima vsekakor sam jezik in njegovo ohranjanje.

Ob tem se mi v spomin prikrade dogodek ob dnevu reformacije, 31. oktobra letos, ko smo ob počastitvi praznika slovenskega knjižnega jezika v ozadju lahko slišali pogovor med materjo in njeno najstniško hčerjo, ki je materi zabrusila: »Kdo pa še potrebuje slovenski jezik in Trubarja? Kdo sploh še govori ta jezik? Izguba časa!« Tisti, ki so ujeli pogovor, so se spogledali, zdrznili, zamislili. Sam odgovor ni nič drugega kot odraz trenutnega stanja v družbi, ki ji manjka marsikaj, od empatije, zrelosti, odgovornosti in tudi tega, da bi pokazali svojo ljubezen in spoštovanje do jezika, ki je del slehernega posameznika. Tako narodu na svoj način manjka spoštovanja do samega sebe. Korenine bi morale biti vir navdiha, vir prijetnega ponosa, veselja, pa tudi upanja in hvaležnosti. Ko beremo literaturo naših prednikov, odkrivamo bogato zgodovino in dosežke naroda. Zadnje čase pa se zdi, kot da tovrstno odkrivanje ni več potrebno; naša literatura iz preteklih obdobij naj bi bila zastarela, preveč zahtevna, stereotipna, jezikovno nerazumljiva, mladim generacijam preveč oddaljena ... A prav literatura naroda, ki je nastajala skozi stoletja, ponuja odlično priložnost, da z njeno pomočjo spoznavamo svojo lastno identiteto, odkrivamo lastno bit, naredimo samorefleksijo in še veliko več. In prav mladi so tisti, ki najbolj iščejo svojo identiteto ob tem, ko jo gradijo. Branje del slovenskih klasikov skozi različna zgodovinska obdobja ponuja tako vsakič nekaj novega, saj vstopamo v bralni svet z drugačnimi izkušnjami in percepcijami.

Branje literarnih del, ki so nastala v določenem kulturnem okolju, nam omogoča stik s preteklostjo in vrednotami naroda, hkrati pa nam daje vpogled v univerzalne človeške izkušnje. Literatura tako pogosto odraža zgodovinske izkušnje, vrednote in čustva, ki so oblikovala skupnost. Ko beremo dela, ki opisujejo



Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

življenje prednikov, njihov boj za preživetje, vrednote in sanje, lahko lažje razumemo, kako je nastajala in nastala kolektivna identiteta naroda. Slovenska literatura, na primer, pogosto tematizira navezanost na zemljo, upor proti tujim vplivom in ohranjanje jezika. Tovrstna besedila nam omogočajo, da ohranjamo bogato besedno zakladnico, narečja, stare izraze in idiome, ki bi sicer lahko sčasoma izginili. Branje narodove literature, kamor sodijo tudi in predvsem slovenski klasiki, je priložnost, da se povežemo s preteklimi generacijami, razumemo njihove vrednote in izkušnje. Tako kot korenine drevesa igrajo pomembno vlogo pri njegovi rasti in stabilnosti, so tudi korenine posameznika in skupnosti bistvene za naš občutek pripadnosti in stabilnosti. In te korenine se morajo razraščati in širiti ter poganjati na novo, namesto tega pa se zdi, da se jih trga, spreminja njihovo rast, krajša, sadi v okolje, kjer ne morejo rasti ...

Dela slovenskih klasikov so kot arhiv čustev, misli in vrednot, ki jih lahko ponovno odkrijemo in iz njih črpamo vsakdanji navdih. Skoznje lahko razumevamo izzive in to, kako so jih nekoč premagovali in tudi premagali. Slovenska literarna dela, ki opisujejo vojne, migracije, socialne krize ali naravne nesreče, prinašajo vpogled v to, kako je narod prestajal težke čase. Branje o teh izkušnjah nas uči o vztrajnosti, solidarnosti in vrednotah, ki so bile temelj preživetja v težkih okoliščinah. To lahko vpliva tudi na sodobnega bralca in mu pomaga pri soočanju z lastnimi življenjskimi izzivi.

Literatura naroda je most med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo. Ko ohranjamo zanimanje za branje del, ki so del naše dediščine, poskrbimo, da se te vrednote in zgodbe prenesejo na prihodnje generacije. Na ta način omogočamo mladim, da se povežejo s kulturnimi koreninami, razvijejo zavest o svojem kulturnem ozadju in vzpostavijo spoštljiv odnos do zgodovine. Razmišljanje o svojih koreninah in branje literature sta globoko povezana procesa, ki krepita našo identiteto, občutek pripadnosti in zavedanje o lastni kulturni dediščini. Na drugi strani spoštljiv odnos do korenin (kamor sodita nedvomno tudi slovenski jezik in slovenska literatura) pomeni tudi povezovanje z družino, lokalno skupnostjo ali ljudmi, ki delijo isto kulturno ozadje. Tovrstnega povezovanja slovenskemu prostoru danes primanjkuje. Gre za proces, ki omogoča občutek pripadnosti in medsebojne podpore tako med lokalnim prebivalstvom kot tistim, ki si našo državo izberejo za svoj novi dom, in smo jim mi ogleдалo odnosa do lastnih korenin. Če narod nima spoštljivega odnosa do tega, potem ga ne more pričakovati od drugih.

Korenine sicer niso vedno povezane samo s pozitivnimi izkušnjami. Včasih lahko vključujejo težka obdobja, kot so migracije, vojne ali družinske tragedije. Soočenje s takšnimi koreninami posamezniku pomaga razumeti, kako so dogodki preteklosti vplivali na sedanost in prispevali k njenemu značaju. Gre za proces sprave s preteklostjo (tako na ravni posameznika kot naroda), ki omogoča lažje sprejemanje samega sebe in okolice. Pomembno je, da se posameznik nauči najti ravnovesje med tem, kar je prejel iz preteklosti, in sodobnim življenjem. Podobno je na ravni naroda in prav zdrav odnos do svojih korenin omogoča narodu potovanje skozi njegov razvoj. Ne gre za statičen proces, temveč za nekaj, kar se spreminja in prilagaja glede na osebno rast ljudi, njihove življenjske izkušnje in spoznanja.

Razmišljanje o odnosu naroda do lastne kulture in kulture človeštva v modernem času odpira številna vprašanja, predvsem glede vpliva globalizacije, individualizma, tehnološkega napredka in vse hitrejših družbenih sprememb. Kultura naroda, ki je stoletja vplivala na vrednote, norme in identiteto posameznikov, se danes sooča z

izzivi ohranjanja svojih posebnosti v svetu, ki postaja na eni strani vse bolj povezan in homogen, na drugi strani pa vse bolj razdvojen, razcepljen, površinski in prazen. Moderni čas nas tako na svoj način spodbuja k prepletanju tradicionalnih vrednot s sodobnimi. Veliko ljudi si želi ohranjati kulturne posebnosti naroda, kot so jezik, običaji in zgodovina, obenem pa sprejemati nove vrednote, kot sta enakopravnost spolov, socialna pravičnost in individualne svoboščine. Pomembno je najti ravnovesje, kjer se lahko povežemo s koreninami, ne da bi omejevali razvoj posameznika in skupnosti.

Kulturna identiteta je pomemben vir pripadnosti in varnosti, vendar se moderni čas pogosto spogleduje z globalno identiteto, ki prečka nacionalne meje. Globalizacija omogoča, da se ljudje identificirajo z različnimi kulturami in vrednotami, ne zgolj s tistimi, s katerimi so odraščali. Tako so ljudje postavljeni pred vprašanje, kako definirati svojo identiteto: ali je pomembno biti vezan na eno kulturo ali lahko razvijamo identiteto, ki presega nacionalne okvirje. Pri tem se najprej ustavimo pri jeziku, ki je ključen del narodove kulture in nosilec identitete. V sodobnem času, ko se angleščina pogosto uporablja kot globalni jezik, se mnogi jeziki manjšinskih narodov srečujejo z izzivom ohranitve. Vprašanje je, kako ohraniti in promovirati jezik, zlasti med mladimi, ko pa so zahteve po uporabi globalnega jezika velike. Ohranjanje jezika ne pomeni le ohranjanje komunikacijskega sredstva, temveč tudi preživetje kulturnega bogastva.

Sodobni svet poudarja individualizem, samouresničitev in osebno svobodo. Vendar pa se kulture mnogih narodov opirajo na skupnost, solidarnost in povezanost med ljudmi. V tem kontekstu se ljudje soočajo z vprašanjem, kako usklajevati individualne želje in cilje s pričakovanji in vrednotami skupnosti. V modernem času lahko tako postane izziv, kako živeti avtonomno, a ohranjati občutek za skupnost in skupne vrednote.

Tehnologija omogoča, da kultura doseže več ljudi kot kdajkoli prej, vendar lahko hkrati vodi v površno razumevanje kulturnih značilnosti. Tradicionalna kultura, ki je prej temeljila na osebni prenosu znanja, zgodb in običajev, se zdaj pogosto prenaša po digitalnih kanalih. To omogoča širjenje kulture, a hkrati s tem prinaša tveganje, da se izgubi globina njenega razumevanja. Ohranjanje pristnega stika s kulturno dediščino v digitalnem svetu je tako še en izziv, o katerem velja razmisliti.

V sodobnem času kultura pogosto najde izraz v umetnosti, filmu, glasbi, literaturi in drugih kreativnih oblikah. Te oblike postajajo prostor za eksperimentiranje in izražanje kombinacije tradicionalnega in sodobnega. Različne oblike umetnosti posameznikom omogočajo, da interpretirajo in preoblikujejo svojo kulturo na načine, ki odražajo današnji čas. S tem kultura naroda ohranja svojo živost in ostaja pomembna za mlajše generacije.

Razmišljanje o kulturi naroda in o sebi v modernem času pomeni iskanje ravnovesja med ohranjanjem tradicije in sprejemanjem novosti. Kultura se nenehno razvija in sodobni svet nas spodbuja, da smo odprti, a hkrati odgovorni do svojih korenin. Kultura je živa, in čeprav je pomembno, da ohranjamo njene osnove, je prav tako ključno, da se prilagaja potrebam sodobnega posameznika in družbe, pri tem pa je še vedno dovolj prostora za slovensko literarno klasiko in edinstveno sporočilnost, ki jo prinaša med nas. Lahko postane čudovit most, po katerem se lahko sprehodijo preteklost, sedanjost in prihodnost naroda in njegove identitete.

Alja Pušič

Pesmi

noči se šteje v gigapaskalih

če imaš v mraku zmeraj še en zavoj
do doma, ne veš, kje si doma. v tej
temi nihče ne ve več. vsako drevo
je označeno za posek in ulice brez
dreves ne povedo svojih imen.
zvokov je zmeraj več in zmeraj manj
slišiš. za tem ovinkom pa res ...

čisto (tiho)

(nikoli) doma

enkrat sem napisala, da sem izgubila
okno, in nihče ni vedel, kaj sem
mislila, pa sem mislila točno to.
zaradi obtežb na obrazih, ki se
neugodno razpotegnejo čez celotne
ploskve, se zdi gigapaskal prava
mera za to

temo

čeden moški je 6 čevljev visok, ampak
v tej noči sredi mesta iz ulic brez
dreves, te 6 dolžin čevlja, skrbno
zloženih, ne pripelje domov.

gigapaskal te tukaj, samo še en zavoj
od doma, tako stisne, da izgineš.

nič več

izgubljena (čisto)

(neznansko) čista

deklišтво

s stiskom v prsih
si začutila smrt kita
v severnem morju
in razumela sem
ker smrti z maso
ne morejo ostati
neopažene

me pa dekleta
na videz mnogo lažja
od umrlih kitov
pa vendar čutimo
večtanske smrti
med valovanjem ulic –
poveš podobo in obe takoj veva
kako se jo občuti

nikoli miru
v telesih mladih žensk
v nikogaršnjem morju
vedno nek kit nekje umira

v tej mrtvi masi
imamo dekleta
skupno težiščE

enosmerno

ko stare zgodbe prihajajo iz najinih
žepov, dve leti neopranih

sredi bruža

po nitih hlač in puloverjev, pogretih
z obeh strani

po tankih poteh vrvohodcev

praga maribor dunaj maribor
budimpešta maribor ljubljana
maribor gent bruž zagreb maribor

vedno maribor

vedno enosmerno drugam, vedno
proč

nič kar si ni tvoje ker daš daš daješ

enosmerno

pa midve vseeno skupaj

pa vzlet

pa upam, da boš kdaj ljubila

to pesem

miro: woman in front of the sun / the moon / the shooting star

na steni levo je ženska pred luno
spredaj ženska pred soncem
in desno ženska pred utrjeno zvezdo

četrti stena sem jaz
še zmeraj v premikanju
misli nebesnih teles
in gledam v sonce in v luno in v zvezdo
vsako na svoji steni

pred vsakim telesom
je ptica

**premikanje nas vznemirja
(naj stvari ostajajo cele)**

ko stoje štejemo postaje
potiho
da ne bi vedeli
če smo se zmotili
na istem mestu
zgrešili skupen izstop

minute
izgubljene s posedanjem
niso izgubljene minute

tudi pri svetlobni hitrosti
je nekaj zamude
ker smo ob poti
videli nekaj
minljivega

- oblake, pribite na dno posod za stepanje,
- vhod na metro, od hitrosti razmazan,
- strah preozkih ulic, kjer ni prostora

za tri v vrsto
in škripanje postelje
ki lahko pomeni
jutro

O poeziji Alje Pušič

Poezija Alje Pušič je najprej nežna, skorajda prosojna, a hkrati dovolj čvrsta, da bralca objame in ponese s sabo, ne da bi v kateremkoli trenutku podvomil v zanesljivost tal, na katerih stoji. Ko govorim o prosojnosti, najprej pomislim na podobe, ki so znane, razumljive, plastične, imajo pridih domačnosti, a vendar nikoli niso zgolj to, kar prepoznavajo čuti. Za vsako od njih slutiš, več kot slutiš obrise nekih drugih podob, ki se oglašajo kot znanci iz preteklosti ali sanj, ki jih poznaš, se jih spominjaš, a je hkrati minilo preveč časa, da bi se spomnil njihovih obraznih potez. Ta večdimenzionalnost pesniških podob odpira poezijo Alje Pušič nekakšnemu neopisljivemu stanju, v katerem vse, kar nagovarjajo njene pesmi, hkrati obstaja in ne obstaja ali vsaj nismo prepričani, da obstaja zares. Pesmi bi na tej točki z lahkoto postale preveč neprijemljive, preveč eterične, če jih ne bi uravnotežil nezmotljivo natančno odmerjen notranji ritem, nekakšno pretakanje ali še boljše valovanje jezika, v katerem besede neprenehoma prihajajo, se nekoliko odmikajo, spet prihajajo in se odmikajo ... dokler se dokončno ne razlijejo čez bralčeva stopala. Na ta način pesnica, ki sicer študira arhitekturo, gradi pesniški svet, ki je na hitro videti kot iz mivke, a ima trdnost najzanesljivejšega učvrščenega materiala.

Čeprav vse to drži že za njene zapisane pesmi, še toliko bolj očitno zaživi, ko Alja Pušič v družbi glasbenega kolektiva bambus svojo poezijo preplete z glasbo in pričara doživetje, ki zabriše mejo med obema umetnostma. Doživetje, ki ga, ko boste imeli priložnost, nikakor ne kaže zamuditi.

Kristian Koželj

Alja Pušič je večkrat objavljena in nagrajena mlada pesnica, svoje pisanje je na II. gimnaziji Maribor začela v literarni dejavnosti pod mentorstvom izjemne pesnice Nine Medved. Njene pesmi so objavljene na portalu Koridor, MKC Črka, radio Prvi, v zborniku *Rukopisi*, revijah *Mentor* in *Liter jezika* ter *Literarni krpanki* in zbornikih II. gimnazije v letih 2021 in 2022. Med drugim je finalistka lanske in predlanske Pesniške olimpijade in male Veronike 2021 ter trikratna nominiranka in zmagovalka natečaja Ali govoriš emojščino 2021. Je prejemnica rdeče niti 2024 za poezijo, glavne nagrade vseštudentskega natečaja. Zaradi zmage na Beletrininem natečaju Naj pesem 2021 je bila kot gostja povabljena na Dneve poezije in vina. Povabljena je bila tudi na Radio Prvi v oddajo *Kulturomat*, ki predstavlja mlade perspektivne umetnike. Ob študiju arhitekture se je začela ukvarjati z oblikovanjem scenografije, za literarni večer Dveh lun, osvobojenega ozemlja za poezijo in prozo, je oblikovala in postavila odrsko sceno. Pod imenom bambus je z Gašperjem Drevom pri zavodu Dve luni izdala album uglasbene poezije z naslovom *neskončno dolgi pogovori*. Trenutno koncertirajo po Sloveniji.



Foto: osebni arhiv avtorice

Dr. Robert Simonišek

Pesmi

V dolgih poletnih dneh,
v šuščečih pomladnih jutrih,
v čistih jesenskih urah
in v zimskih popoldnevih
prihajajo možje iz province,
kapljajo v soseske,
se pridružijo omizjem
ali si ogledujejo hiše in parke,
se sprehodijo po trgovinah,
strmijo v nova krožišča in bloke,
ki zakrivajo poglede v modrino,
prišli so z jasnimi nameni,
v skrbeh za termine
pri zdravnikih in advokatih,
svoje žene so pustili doma
ali jih prepustili opravkom
na drugem koncu mesta,
pozneje se jim pridružijo
in beseda steče o včeraj in danes,
o zobeh, vnukih in prihrankih,
morda o vrtu in ozimnici,
možje iz province želijo razumeti,
kaj se dogaja na trgih,
ki jih obišejo vsako leto,
poizvedujejo, kaj bodo
storili župani, bodo upoštevali
trud knezov iz zlatih dob,

o katerih so pripovedovali očetje,
ali spoštujejo postave stoletij,
za katera se je zdelo, da vemo,
kaj je bilo prav, kaj narobe,
možje iz province preiščujejo
v zaprašenih kavarnah,
prižgejo cigarete, prislonijo dežnike
in načnejo pogovor,
včasih ne razumejo več,
kaj se je zgodilo,
ob določeni glasbi trznejo,
nikdar se ne pritožujejo,
nikogar ne želijo zmotiti,
sem so prispeli utrujeni
od vedno istih skrbi,
kot pohabljeni Spartakovi bojevniki,
zamišljeni srednjeveški trubadurji,
kot razigrani Rembrandtovi
kvartopirci, enoroki cesarjevi
vojaki, kot kričeči partizani
in belogardisti, dovolj jih je za eno
občino, en odred, eno državo,
enkrat jim bo prekipelo,
takrat se bodo njihove tožbe
zvalile čez zlizane skale
in se postavile proti vetru.

Starci v garderobi modrujejo
o rekordih in aktualnih temah,
preskusili so čare svojih teles,
ki jih je zgnetel čas, segli k zvezdam
in sestopili v upočasnen ples,
koža z njih binglja, njihovi členki
in lobanje so zloščeni, obrazi posuti
s pegami, voda, ki prši iz tušev,
jih obliva kot dež rimske stebre,
vzravnane v nepremični molitvi,
medtem ko se oblak prelamlja
nad stekleno streho in žarki
legajo na steze, je vse razrahljano
kot iz nadzemske resničnosti,
a je zgolj izpraznjeno kopališče,
namenjeno pozabi, mešanju fug
v spominu, izmenjavi zraka v pljučih,
ko udi opravljajo svoje delo,
ne zaznavaš več posameznih oblik
ne teles, pod vodo se prikazujeta
raj in pekel brez bolečine,
vzponi in padci v poskusu
vrnitve k čistosti, roke segajo
k nečemu neoprijemljivemu,
ni bistvena preplavana razdalja

ne kazalec na sekundni uri,
čeprav eni plavajo zaradi hitrosti
ali elegance, kot dekle na sosednji
stezi, pomaga si s plavutkami
in drsi po trenerjevih nasvetih,
njeni brezhibni gibi so metafora
za nekaj, kar šelesti zunaj,
kjer je v igri več neznank
in so črte med stezami nejasne,
zakaj sam nisi zaupal spremljevalcem,
in doba mentorjev je izpuhtela
kot mehurčki ob izdihu,
učil si se, opazoval in poslušal
v različnih stanjih in legah,
slike in glasovi vznikajo v glavi,
a jih sile pozabe brišejo,
ko podrsaš ob tla in zadržuješ dih,
reševalec ni v vidnem polju,
kot ni zunaj bazena,
steklo na očalih se orosi,
na koncu so zenice okrvavljene,
a pogled seže v notrino stvari
in misel se izčisti.

Tihe ure tehtajo popoldneve,
plameni poletja jenjujejo,
migotanje obal v daljavi,
slutnja o sadovih in potovanjih,
ki bi te lahko razvnela,
vse se steka drugače kot nekdam,
v situacijah, ki so te zdobile,
zdaj ohranjaš mirno kri,
občutljiv si na drugih točkah,
se ruješ z ravnodušji,
prej prepoznaš bolečino
in nedolžne kepe veselja,
nič presenetljivega ni,
če so nameni izpolnjeni
v vedno manjših krogih
in v bližini ni nikogar,
ki bi se čudil tvoji zgodbi,
pripoveduješ jo lahko svojim
izumrlim osebnostim,
s tal pobiraš drobtinice
in se spogleduješ z mislijo,
da se mojster najbolje izkaže,
kadar s pogledom oživi stvar,
ne oznanja svojih veščin
ne načrta, kje bo nocoj večerjal.

Ustavim se in gledam
krave na pašniku,
gledajo me nazaj,
dolgo gledamo
nepremično drug druge,
bakreni oblaki pritiskajo
na hribe in krave
jih gledajo z delčkom
svojega srčastega očesa,
na njihovih glavah
in puhastih vampih
gnezdijo dežne kaplje,
notri je poln sod,
ki binglja, če se prestopijo,
a ostajajo vkopane,
nič se ne zgodi
med mano in kravami,
in to je odrešujoče,
nekakšen eksistencializem,
za tiste, ki razumejo
obzorja, nihajoča
v prežvekovanju praznine,
gledam, kako spustijo
težke vratove
in povesejo svojo žalost,
dokler se ne pripelje
sosed in preveri,
ali so na mestu,
kjer so bile včeraj
in kjer so vselej,
nihče jih ne opazi
za električno žico,
kadar peljem mimo,
se zdi, kakor da jih ni,
nikogaršnja last so.

Misli se bistrijo po naporu,
 kruh počiva na mizi,
 žival z dna se zgane,
 množstva ne sestaviš zlepa
 v celoto ne dišečih polen
 v gozdu, zlomljena veja
 se zaceli, jarek preskočiš,
 za ribnik uporabiš čoln,
 pričakovanja se razpustijo
 in duh, kar izhaja iz njega,
 opreza, če ni nadzorovan,
 ko na zemljo legajo žarki
 in lepe stvari drsijo mimo
 brez posredovanja vesla,
 včasih trčijo, porodijo tretje,

najčistejša luč je podarjena,
 kadar se otreseš dvomov
 in volk za tabo izgine,
 renčanje je le še v režnjih,
 ko najdeš jaso iz sanj,
 je vse drugače, kot zatrjujejo,
 včasih so pogoji ugodni,
 ostrine zbledijo in nitke,
 ki te ovijajo, popustijo,
 nastopijo višji zakoni,
 omogočijo ti, da premišljuješ
 o svojih in tujih vzgibih,
 se spuščaš kot pajek po straneh,
 na katerih stari pišejo
 o zlatih obdobjih.

Robert Simonišek (1977), pesnik, pisatelj, esejist, umetnostni zgodovinar, kritik in kustos, se je rodil v Celju. Je avtor pesniških zbirk (*Potopljeni katalog*, *Avtoportret brez zemljevida*, *Selitve*, *Kar dopuščajo čuti*, *Vračanje k čistosti*), družbeno-kritičnega in psihološkega romana *Soba pod gradom* ter knjig esejev (*Trk prostorov*, *Pejsaži – sanjati na soncu*), ki sta bili nagrajeni z Rožančevo nagrado. Za zbirko pesmi *Vračanje k čistosti* je leta 2024 prejel Jenkovo nagrado. Doktoriral je s področja umetnostne zgodovine ter se specializiral za kulturne in umetnostne pojave prve polovice 20. stoletja; med drugim je avtor monografije *Slovenska secesija* in številnih umetnostnozgodovinskih besedil.



Foto: osebni arhiv avtorja

Mohamed Abdul Monaem

Odprto nebo

Kafr Hamra – Azaz – Afrin – Hirbet Al-Žoz

Še eno brezdomno jutro. Poslovil sem se od Afrina in žalostnih oljčnih gora, da bi se srečal z voznikom Alaajem izven mesta, tam, kjer je meja med kurds-kimi naselji in kontrolno točko fronte Al-Nusra.¹ Že od daleč sem zagledal njegov avto, ki je prišel ob dogovorjenem času, drugih vozil pa ni bilo. Ko sem prispel tja, je vžgal motor. Odprl sem vrata, sedel poleg njega in pozdravil tudi ostale na zadnjih sedežih. Hitro je speljal, jaz pa sem se še enkrat obrnil nazaj in preučil svoje sopotnike. Na zadnjih sedežih je sedela družina – oče, mama, trije otroci in starka, ki je v naročju držala spečega, največ kaka dva meseca starega dojenčka. Pogled sem uprl na odprto cesto pred nami, vozilo se je hitro premikalo po asfaltni cesti brez razpok. Potem sem pogledal proti Alaaju, ki je z obema rokama trdno držal volan, z očmi in čuti uprtimi na cesto naravnost predse.

»Vse bo v redu, *inšalah*,« se je obrnil k meni in se nasmehnil.

Pomignil je proti čutari s kavo, zatakneni med najina sedeža, da je nalijem malo sebi, njemu ali drugim potnikom, nato pa nadaljeval:

»Ta družina je včeraj poskusila priti v Turčijo čez Azaz s pomočjo istega agenta, ki sem ga priporočil tudi tebi. A turška vojska jih je zaustavila, pretepli so jih in zadržali do danes zjutraj. In ko so se vrnili v pisarno, ki jim je uredila prehod čez Azaz, me je agent poklical in prosil, naj jim pomagam prečkati turško mejo po drugi poti. Tako je bilo, zato se danes peljejo z nama. S tabo bodo prečkali mejo z iste točke, v obmejni vasi Hirbet Al-Žoz, ki je del province Idlib.«

Nalil sem kavo in jo razdelil preostalim. Enega od lončkov sem pomolil tudi moškemu na zadnjem sedežu. Videl sem, da je imel pod očmi še vedno škrlatne modrice, ki bi jim bil morda izpostavljen tudi sam ali pa jim še bom, ampak ali se da tukaj sploh kaj storiti?

Pet ur in pol ločuje Afrin od Hirbet al-Žoza, pet ur in pol stran od uničenih mest in vasi brez prebivalcev, živali, ptic, pridelkov, pet ur in pol stran od kontrolnih točk, kjer se govorijo različni jeziki, od obrazov članov oboroženih skupin z vseh koncev sveta, pet ur in pol stran od dojenčkovega joka, ki sta si ga iz rok v roke podajali babica in mati ... Mati ga je znova in znova previjala, a ni utihnil, dokler ni oče čeznju vrgel velike rjuhe, ki jo je s težavo izvlekel iz ene od torb, da se ne bi videlo ženskinih prsi ali katerih koli drugih odkritih delov telesa, saj bi bil s tem užaljen njegov moški ponos.

»Podôji ga,« ji je razdraženo dejal.

Dojenček je potem globoko zaspal in v vozilo se je vrnil molk; morda se je počutil varnega, saj smo prispeli v Hirbet al-Žoz.

Odročna vas, ki je ni na nobenem zemljevidu in katere imena ni slišal nihče razen njenih prebivalcev, je danes preplavljena s

¹ Fronta Al-Nusra je nekdanja džihadistična militantna organizacija, ki se je borila proti sirski vladi. Njen cilj je bil spraviti Asada z oblasti in vzpostaviti islamsko državo.

stotinami vozil, ki so že pred nami prišla na točko prehoda. Hirbet al-Žoz je v tej vojni postala strateško in politično pomembno območje ter sanje za tiste, ki iščejo varnost onkraj njenih meja, ali pa smo tako vsaj mislili.

Sklepanje tihotapskih poslov se dogaja tukaj in tam; okrog vsakega tihotapca se zbirajo skupine moških in žensk, največkrat v sadovnjakih, pod drevesi, ki še niso obrodila, a že cvetijo in obljublajo dobro letino lokalnih orehov ... Tihotapec jim podrobno razlaga, kako se pride čez mejo in kako lahko da je, preden jim naznani višino zneska, ki ga zahteva v zameno za svoje usluge. In tako začne nastajati trg z novimi sužnji. Vsak od tihotapcev razglša, da bo skupino varno prepeljal čez mejo in da je njegova visoka cena povsem upravičena, kajti on je vendarle drugačen od ostalih, on je vendar bogaboječ. Nato *sužnje* pusti, da se med seboj posvetujejo o njegovi ponudbi.

»Če želite raje oditi s kom drugim, je to vaša izbira,« jim pravi od daleč, »a ne krivite me, če vas bo turška vojska prijela. Jaz sem vam svoje povedal. Alah je zaščitnik vseh.«

Malo moralnih in verskih okraskov pri govoru je treba za povečanje zaupanja. Alaha si tukaj lastijo vsi; z njim kupčujejo, kakor da bi bil njihova stranka in bi lahko omilil dvome ljudi in jih prepričal, da sprejmejo predlagane ponudbe ...

Deset zvečer, Hirbet al-Žoz je zdaj buden. Vsi nekaj sejejo v temi, a nihče ne ve, kaj točno se sadi; zeleni nasadi so se spremenili v črne in dan je zamenjala gola noč.

Ustavili smo se med drevesi in voznik Alaa se je obrnil k meni in mi zaželel srečno pot, še prej pa se je z enim od tihotapcev dogovoril, da me lahko prevzame. Videti je bilo, kakor da se poznata že od prej. Plačal sem mu, kolikor je zahteval. Potem ko nas je predal našemu novemu trgovcu, se je Alaa usedel nazaj v avto in se odpeljal. Tihotapec nam je naročil, naj hodimo za njim proti eni od vzpetin, pot pa nam je osvetljeval z majhno svetilko. Sledili smo mu kake pol ure, dokler se nismo na nekem točno določenem mestu ustavili. Velet nam je, naj sedemo na pobočje, ki je gledalo proti hribu, kjer smo videli osvetljeno vas.

»To je turška vas, do katere bomo šli čez tole dolino,« je dejal. »In to je vaša skupina; sedite skupaj, da se ne pomešate z drugo skupino. Povedal vam bom, ko bo čas, in takrat se bomo skupaj odpravili ...«

Kmalu po tem, ko je odšel, je prizor postopoma postajal jasnejši. V bližini smo zaslišali šepetajoče glasove drugih skupin, saj je bil kraj pravzaprav poln ljudi – verjetno jih je bilo več kot tisoč in pripravljali so se na prečkanje meje. Ženske, otroci, torbe, velike plastične vreče za smeti, v naglici napolnjene z oblekami; starce in starke z berglami in druge, ki niso mogli hoditi, so na hrbtih nosili njihovi otroci ... Kako bodo ti ljudje prišli čez mejo, sem se spraševal. S pogledom sem se sprehodil globoko po dolini, ki je bila polna rastlinja in grmičevja, ki se je dvigovalo kot sence v noči. Medtem so patrulje turških žandarjev začele svoj obhod s svetilkami in tu in tam izstrelile nekaj opozorilnih streliv, da bi prestrašile ljudi in s tem odigrale zaključni prizor obmejne gledališke drame. Slišati ni bilo niti glasu, vsi so šepetali, taka so bila navodila tihotapcev: nobenega dima, nobenega glasu, nobenega kašljanja, ničesar, sicer vas bodo aretirali ...

Pred mano so bile luči turške vasi. Ni bila daleč stran, morda manj kot petsto metrov; premikanje ljudi in avtomobilov na njenih skrbno osvetljenih ulicah sem lahko videl s prostim očesom. Kako je lahko tukaj smrt, a na drugi strani življenje, sem se vprašal. Kako sploh razumeti to enačbo? Kako lahko varno prečkamo mejo, ne da bi nas videli vojaki? Eden ali pa največ deset ljudi s tem v temi noči ne bi imeli težav, nas pa je zelo veliko ... Spet sem se streznil: ampak očitno tolikšno število ljudi mejo prečka vsak dan ... To je del načrta. Čeprav ne smeš nikoli verjeti, da si le figura na šahovnici, četudi si del igre, sicer izgubiš velik del sebe. Igrati moraš slediti in obenem biti del trika; verjeti v to, kar počneš, in še naprej igrati svojo vlogo begunca na meji brez kakršnega koli oklevanja ali dvoma ...

V vsaki od skupin je bilo najmanj deset ljudi, in kakor so jim naročili tihotapci, so ena za drugo tekle proti dolini. Kriki in streli turških žandarjev so postajali vse glasnejši (»Kal! ... Kal!«²), slepeča svetloba njihovih žarometov pa se je premikala med skupinami. Ta direndaj je trajal nekaj minut. Od tam, kjer sem sedel, sem videl skupino beguncev, ki jo je eden od turških vojakov peljal proti mejni postojanki. Po osvetljeni poti pod vznožjem strmega hriba so za njim stopali kakor ovce.

»Preklete, ujeli so jih,« je dejal tihotapec naše skupine, ki je sedel poleg mene.

Vprašal sem ga, kaj to zanje pomeni.

»Nič,« je dejal, medtem ko je poskušal pomiriti skupino in poenostaviti situacijo. »Zadržali jih bodo do jutra, potem jih bodo čez mejni prehod vrnili nazaj sem ...«

Zasmejal sem se tako tiho, da me razen njega ni slišal nihče. Z ramo se je pritisnil obme in dejal:

»Zakaj se smeješ?« me je vprašal. Bil je mladenič, ki sploh še ni dopolnil dvajset let.

»Kaj meniš, da bodo vse te skupine uspele prečkati mejo, ne da bi jih prijeli turški žandarji?« sem ga vprašal.

»Glej,« je dejal in pokazal na neko stvar v turški vasi na hribu, »če ti uspe priti do tiste stavbe tam, potem si preživel in nihče te ne bo preganjal. Žandarji se ukvarjajo samo z obmejnimi pasom.«

Spet sem se zasmejal.

»Tole ti ni všeč, kajne?« se je tudi sam zasmejal. »Zdi se, da si razumel to igro. Prav, povedal ti bom ...«

Prijel me je za roko in me odvedel nekoliko stran od skupine.

»Poglej, *ustad*,³ dvesto metrov naprej je ograja iz bodeče žice. Zdaj tega seveda ne moreš videti, ampak v njej je nekaj odprtin, za katere vemo tako mi kot oni. Ljudi peljemo k tem luknjam in tako lahko uspešno prispejo na drugo stran, ne da bi jih prestregli žandarji. Ampak tukaj so tudi druge odprtine, skozi katere gredo drugi ljudje, in te izročimo žandarjem, skupaj z njimi pa se predamo tudi sami. Obmejni stražarji potem v svojih poročilih zabeležijo, da so na meji ujeli nezakonite prestopnike ... Tako lahko turška vlada v medijih, pred parlamentom in pred vsemi državami sveta reče, da ima nadzor nad svojimi mejami in da preprečuje nezakonite prehode, medtem pa begunska pot čez mejo ostaja nespremenjena, in ljudje jo še vedno

² Stoj.

³ *Ustad* (ar.) dobesedno pomeni »profesor«, uporablja pa se tudi kot naziv spoštovanja.

prečkajo vsako noč. Ampak ti, *ustad*, boš šel skozi tisto odprtino z mano osebno,« je pokazal nanjo. »A prosim te, naj to ostane med nama,« je dodal.

Še tretjič sem se zasmejal. Razumel sem njihovo igro.

Pustil me je samega, da sem opazoval noč in njene skrivnosti, še prej pa mi je pustil prižgati cigareto. Že samo čez nekaj minut se je vrnil, nas zbral in nam naročil, naj se za njim spustimo v dolino ...

Šepetaje je usmerjal naše korake, mi pa smo se v tišini eden za drugim prerivali za njim, se opotekali, padali in se spet pobirali, da bi mu lahko sledili. Opirali smo se eden na drugega, se držali za tisto malo oblačil, ki smo jih imeli na sebi, dokler nismo prišli do približno dva metra globokega in kake tri metre širokega jarka. Spustili smo se vanj, se plazili po vseh štirih in padali drug po drugem kakor ovce, ki jih po brezdanji dolini zasleduje sestradan volk ... Na drugem koncu je bila lestev iz vrvi; nekateri so po njej splezali kakor opice, drugi pa so se je samo oklepali in brez pomoči tistih, ki so prišli pred njimi, ne bi mogli zlesti ven. Neka ženska za mano je šibko zaječala.

»Otrok mi je padel iz rok ... moj otrok, moj otrok ...« je potožila z zadrgnjenim glasom.

Spomnil sem se, da je to morda žena tistega moškega, ki je bil z mano v avtu; da, morala je biti ona, nobena druga razen nje ni nosila dojenčka. Oddaljil sem se od pletene lestve in se vrnil nekaj korakov nazaj, od koder sem slišal glasove. Spustil sem se na kolena in z dlanmi zatipal po zemlji. Kmalu sem pod prsti začutil vlažno blago; stvar sem dvignil k obrazu in zaduhal vonj ali nekakšno sapo, ki se je širila od nje – bil je otrok. Hitro sem ga odnesel nazaj k njegovi materi, ki mi ga je vzela iz rok in z njim še pred mano planila k lestvi. Nimam pojma, kako je sploh lahko priplezala do vrha ... Pohitel sem za zvoki korakov svoje skupine, da jih ne bi izgubil, in znašel sem se čisto za našim tihotapcem, ki je vse priganjal, naj pohitijo. Ko smo prišli iz jarka, se je teren izravnal. Tla so bila prekrita z blatno zemljo in vanjo smo zagazili kakor v past ter se pri tem trdno držali drug drugega. Nad našimi glavami so švigale krogle turških žandarjev, od daleč pa smo slišali njihove krike in grožnje; te krogle in kriki so ljudem pomagali, da so hitreje bežali in se vlekli iz blata. En čevelj se mi je pogreznil v blato. Potegnili sem nogo iz njega in šel naprej, a po nekaj korakih je v blatu obtičal še drugi; pustil sem ga tam in pot nadaljeval bos. Blato, ki mi je segalo vse do kolen, sem nosil kakor škornje. Tako je bilo videti območje med obema mejama: bodeča žica, od vode preorana in zalita zemlja, spremenjena v blato, pa druga zemlja, tista z bodečim rastjem, ki pa, hvala bogu, ni bila posejana z minami ... Prerivali smo se eden za drugim, dokler nismo prispeli do turške vasi. Na čelu je bil naš tihotapec, med prvimi za njim pa moški iz avta, oče tistega dojenčka, plemenit in dostojanstven moški, ki je ljubosumno varoval svojo čast, ženo in otroka pa pustil za sabo, da sta bila prepuščena nevarnostim na cesti. V vasi so nas pričakali in pozdravili tihotapci iz iste skupine – bili so Turki, a govorili so arabščino, pomešano s turščino ... Nekajkrat so nas prešteli, potem pa je eden od tihotapcev rekel:

»Počakajmo še na drugo skupino, preden jih odpeljemo; če jih bo tako malo, bomo samo na izgubi ...«

Sedli smo na tla in čakali. S telesa smo poskušali spraviti blato, udarjali smo z nogami in se brisali ob tla. Nekateri so uspeli najti celo kamne, s katerimi so si ga stresli z nog ...

Počutil sem se lahkega kljub debeli plasti blata na nogah in oblačilih. Zdaj sem bil tukaj, bil sem onkraj meja pokola, onkraj meja ječe in smrti. S telesa in oblačil sem si radostno obrisal blato kakor nekdo, ki s sebe snema železne spone, potem ko je ravno odklenil ključavnico.

Prevedla dr. Zarja Vršič

Sirski založnik, pesnik in pisatelj palestinskega rodu **Mohamed Abdul Monaem** se je rodil leta 1965 v Alepu. Leta 1996 je ustanovil svojo založniško hišo, ki je nepretrgoma delovala do izbruha sirske državljanske vojne 2011. Izdajal je dela številnih avtorjev, med drugim tudi kurdskih, ki jih režim ni priznaval. Njegov pesniški prvenec z naslovom *Jutranja klapa* je v Siriji izšel leta 2009, leto kasneje pa je izdal roman *Palestinska črna kumina*. Ko je bila njegova založba porušena, je marca 2016 čez Turčijo in Grčijo pribežal v Slovenijo, kmalu mu je sledila tudi njegova družina. Pod okriljem Moderne galerije je leta 2018 izdal zbirko pesmi z naslovom *Enaindvajset žensk iz Ljubljane*. Njegovo življenjsko zgodbo je novinar *Dnevnika* Andraž Rožman opisal v knjigi *Trije spomini – med Hajfo, Alepom in Ljubljano*, ki je izšla leta 2019 pri založbi Goga. Roman *Kukavičji mladič* je avtobiografska pripoved o Mohamedovi begunski poti, v kateri avtor s tenkočutnim, skorajda pesniškim jezikom popisuje etape svojega potovanja ter srečanja in spoznanja na poti, ki se prepletajo z refleksijami o družbeno-politični situaciji v Siriji in o tem, kaj sploh pomeni bežati v neznano. Roman bo konec letošnjega leta izšel pri založbi Goga.



Foto: osebni arhiv avtorja

Zarja Vršič (1993) je prevajalka, pisateljica in raziskovalka na področju prevodoslovja. S prevajanjem iz francoščine se je začela ukvarjati že v študijskih letih; leta 2017 je izšel njen prevod pesniške zbirke *Zemljevođen* Eugèna Guillevica, za katerega je prejela nagrado Radojke Vrančič, leta 2022 pa prevod zbirke *Amen* pesnika Jacquesa Rédaja, ki ji je prinesel nominacijo za Nodierjevo nagrado. Za literarne revije in radio *Ars* je iz francoščine prevajala tudi druge pomembne pesniške glasove, kot so Philippe Delaveau, Guy Goffette, Marc Delouze, Jacques Dupin in Tahar Ben Jelloun. Od leta 2023 prevaja predvsem iz arabščine, med drugim poezijo palestinskega pesnika Ghassana Zaqtana, v sodelovanju z drugimi prevajalci pa 3. in 4. knjigo zgodb iz *Tisoč in ene noči*. Prevod romana *Kukavičji mladič* Mohameda Abdula Monaema je njen prvi večji projekt v arabskem jeziku.

Nina Kremžar

Kako (ne) pišeš?

Pred kratkim sem svoje dijake, ki jih mentoriram pri projektne delu, kjer se ukvarjamo s pisanjem in pripovedovanjem zgodb, prosila, da napišejo vprašanja za pogovor z avtorico, ki nas bo obiskala na šoli. Kljub raznolikosti se je eno vprašanje pojavljalo vedno znova. Kako pišete? Kmalu po tem sem dobila vabilo, da za Zvon napišem nekaj za Literatovo besedo, kar mi je pravzaprav postavilo enako vprašanje. Kako pišem?

Ni prvič, da odgovarjam na to. Je kdaj sploh obstajal literarni večer ali branje, kjer se to isto vprašanje ali njegova ustreznica ne bi pojavila? A do sedaj sem vedno odgovarjala na licu mesta, brskala po spominu, iskala primerne načine, kako opisati svoj ustvarjalni proces, in vedno pristala pri opisih, ki so se mi zdeli pomanjkljivi.



Foto: Tomaž Toplak

Predvsem zato, ker ima v tovrstnih situacijah človek skorajda občutek, da mora odgovoriti pravilno. Se predstaviti kot vesten ustvarjalec, ki ve, kaj počne. Se končno postaviti v eno od dveh velikih skupin – pisateljev, ki pišejo zgodaj zjutraj, ali tistih, ki to počnejo le ponoči. Imeti poseben kotiček za pisanje. Upravičiti svoj status. Kajti, kako si lahko pisatelj, če ne pišeš? Redno in disciplinirano.

Od sebe sem od nekdaj pričakovala, da bom vzpostavila to omenjeno pisateljsko rutino (po večini še nisem izgubila upanja, da jo nekoč bom). Zgledovala sem se po pisateljih, ki so opisovali, kako pred zajtrkom napišejo 12.000 znakov in prvi rokopis romana dokončajo v treh mesecih. Dnevne rutine, ki so vključevale taktično odmerjene sprehode in popoldneve, posvečene branju, so bile navdihujoče, a so zame vedno ostale nedosegljiv ideal. Res so bili to po večini avtorji z ameriškega območja, kjer sem se prvič srečala s tečajem kreativnega pisanja in posvojila obrtniški pristop k literaturi (ki rutino še bolj predpostavlja), a tudi po tem, ko sem začela aktivneje ustvarjati v slovenskem prostoru, kjer je avtor bolj kot obrtnik nekdo, ki je dovzeten za navdih, se nisem znebila občutka, da bi si morala za pisanje vzeti več časa, vzpostaviti navade in jih redno prakticirati.

A če sem popolnoma iskrena, pisateljske rutine nimam. Po eni strani zato, ker se rutina ne sklada z mojo osebnostjo, po drugi pa predvsem

zato, ker mi je življenjski slog ne dovoljuje, saj opravljam redno delo, ki ni pisanje, temveč poučevanje – poklic, ki zahteva ogromno mentalne energije, predvsem kreativne. Ob popoldnevih zato večinoma razmišljam o novih nalogah za teste, pripravah, projektnih idejah, tipih vaj, dodatnih aktivnostih, zaposlitvah in podobnem. Mnogokrat me dnevi v šoli dovolj izčrpajo, da zmorem, če se mi je čez dan porodila kakšna ideja, med zapiske na telefonu zabeležiti le peščico besed, čeprav mi največkrat pobegnejo, še preden jih uspem zapisati.

Zaradi narave dela in načina življenja, ki je precej nemiren, sem se naučila pisati fragmentarno in v kratkih intervalih, zaradi česar se pogosto sploh ne zavedam, kdaj se zamisli končno sestavijo skupaj. Svoje domislice zapisujem, ko in kamor jih lahko – sprva ponavadi na telefon, od koder jih potem prepisem v enega izmed zvezkov (istočasno imam vedno vsaj dva, kamor ideje razvrščam po nekem ključu, ki ga še sama dobro ne razumem, ima pa opraviti z žanrom, razvitostjo ideje in podobnim). Ti moji pisateljski zvezki so v resnici moja edina redna navada. V njih se znajde vse – od osnutkov pesmi do citatov, seznamov, misli po ogledu filmov, prepisanih pesmi drugih avtorjev, pa tudi odrezkov, nalepk in majhnih skic. Ko pišem tako, si ne postavljam nobenih omejitev. Če se mi najprej izpiše verz, ki se iznenada izteče v prozo, si to dovolim. Pišem brez pričakovanj in izredno redko se k tem zapiskom vračam. Drugače je, ko začutim, da je iz kupa nedokončanih in propadlih idej vzklila takšna, ki je bolj oprijemljiva. Ki bi lahko dejansko postala besedilo. Tovrstne osnutke rokopisov po navadi zapišem neposredno v datoteko v oblaku, kjer jo lahko urejam kjerkoli in kadarkoli (na primer v vrsti na upravni enoti). Urejeni kaos torej.

A čeprav svoj zvezek s seboj nosim na najbolj nenavadne kraje, se mi pogosto dogaja, da si ne vzamem časa, da bi pisala. Priznam, ne pišem vsak dan, čeprav bi si želela, ker vem, kako zapisane ideje porodijo nove in te spet nove in tako naprej, dokler jih s pisanjem sploh ne moreš več dohitevati. A četudi tisti dan ne napišem ničesar, je občutek, da imam možnost ujeti tisto idejo, za katero vem, da bo hitro zbledela, dovolj.

Naučila sem se torej, da sprejemem dneve, ko me življenje vrže iz tira in ne napišem ničesar. Da se ne prestrašim. Spoznala sem, da največ napišem, ko ne sedim s pisalom v roki ali pred računalnikom, temveč ko se vozim v jutranji koloni, ko gobarim ali kolesarim ob obali. Ko mi je dolgčas. Ko sem sama. Takrat, ko pri sebi nimam papirja, moram ideje premlevati, jih obujati v spominu, postavljati na temelje – takrat najpogosteje šibkejše poginejo, ker jih močnejše izrinejo iz misli, ki lahko zadržijo le toliko podatkov.

Počasi se torej vdajam v dejstvo, da verjetno ne bom nikoli pisala »vsaj eno uro na dan« ali dosegla dnevne kvote znakov (in da me bodo še naprej najbolj motivirali roki oddaj, ki me prisilijo, da načete osnutke končam v zamahu). Opominjam se, da pišem kljub temu. Trudim se, da si dovolim dovolj prostega teka, da kreativne ideje odrinejo skrbi in obveznosti. Pisanje konec koncev potrebuje le malo miru in ležernosti. Še malo več dolgčasa. In mogoče tu pa tam kakšen sprehod.

Dr. Urša Zabukovec

Ljubo doma

O, iz Slovenije ste! Jaz sem bil tam pred petimi leti z mladinskim taborom, bili smo v Termah Čatež, super je bilo. Pa potem smo se zapeljali do prestolnice, kako je že ... Ljubljana, ja, Ljubljana! Ogledali smo si grad, čudovit grad! Saj je še tam? Te besede mladeniča, ki mi je prodal rusko kartico SIM in mi jo še prijazno zamenjal, so me spomnile na zgodbo Mihaila Šiškina, v kateri se Kovaljov, pijan ruski poslovnež, na vsak način želi sredi noči okopati v švicarskem gorskem jezeru. Ko ga vodič hoče spametovati in mu reče, da se v jezeru lahko namoči tudi naslednjega dne, Kovaljov zatuli: Jutri tvojega jezera morda ne bo več! Kam pa se bo dalo?, ga posmehljivo vpraša vodič, na kar mu poslovnež odvrne: Ničesar ne razumeš! Ja, grad še stoji, pomirim mladeniča, plačam in stopim na ulico. Najti moram menjalnico; tečaj, po katerem menjajo banke, je oderuški, naše bančne kartice pa tu ne delajo.

Kongres prevajalcev, ki ga ruski Institut peregoda organizira vsaki dve leti, je po šestih letih spet v Moskvi (pred štirimi leti je zaradi pandemije potekal *on-line*, pred dvema letoma pa smo se dobili v Armeniji). Sankcije so ukinile neposredne lete iz Evrope, večina nas je najprej letela do Istanbula, od tam pa do Moskve; najdlje je v Rusijo potoval Alejandro iz Buenos Airesa – kar petinštirideset ur, prestopal je v Etiopiji in Turčiji. Na kongresu nas je sodelovalo okrog sto, kar je štirikrat manj kot v času bolj mirnih in debelih krav; polovica udeležencev je bila Rusov, polovica tujcev, od teh le enaindvajset Evropejcev. Po eni strani je Institut finančno podhranjen, zato je povabil manj ljudi, po drugi strani pa nekateri evropski prevajalci zaradi vojne v Ukrajini niso želeli v Rusijo – eni zaradi osebnih zadržkov, drugi so se bali ostrakizma kolegov ali pa sankcij institucije, na kateri so zaposleni.

Iz Istanbula potujem z Latvijo Vijo, na letališču Vnukovo pa naju ob dveh ponoči s pivom in *zakusko* pričakajo njeni

Foto: arhiv avtorice

NEPOVEDANE ZGODBE



rusko-latvijski kolegi in naju kljub pozni uri peljejo na izlet po nočni Moskvi. Ceste so prazne, enakomerna vožnja in pogled na blago osvetljeni Kremelj, cerkvi Kristusa Odrešenika in Vasilija Blaženega, na lakasto črno reko Moskvo, za katero se zdi, da je od zaspanosti kar nehala teči, mi pomagajo pozabiti, da moram že čez nekaj ur vstati in nastopati. Spimo v hotelu Novotel na Novoslobodski, tam kot vedno; lepo je biti spet doma.

Referati in debate na kongresu dregnejo v moje prevajalsko malodušje, dokazujejo mi, da je to, kar počnem, zavirljiv preplet znanosti in umetnosti, vednosti in intuicije, vaje(nosti) in iskanja, gotovosti in tveganja. Ampak ali je to, kar

počnem, smiselno? Prevod je namreč nekaj nemogočega. Prevod je fikcija. Dostojevski v slovenščini je norost, tako kot tudi Turgenjev in Tolstoj in Mandelštam in Vodolazkin in Berdjajev in Solovjov in še mnogi, mnogi drugi, nihče od njih ni napisal niti besede v slovenščini. Ne v kitajščini ali perzijščini. Pa vendar ti avtorji »so« v vseh teh jezikih in ljudje to fikcijo, to popolnoma nemogočo stvar berejo, še več – spreminja jih, spreminja njihovo življenje. To ni nedolžna stvar. Pred naravnimi ujmami si zavarujemo bivališča in avte, gradimo jezove in nasipe, kako pa se zavarovati pred duhovnimi ujmami? Prevajalce, ustvarjalce nemogočega in spodbujevalce duhovnih ujm, slabo plačujemo in medijsko zapostavljamo, na dolgi rok bi se jih pa radi znebili, jih nadomestili z brezdušno umetnim. Tudi o tem spregovorimo na eni od sekcij: o umetni inteligenci, strojnem prevodu. Več ko je teorij prevodov, bolj ko so te razvejane, slabši so prevajalski izdelki, predvsem pa bolj enolični. In prav to je tisto, kar je zamenljivo: *enoličnost*, uniformnost. Na področju književnega prevajanja ni apriornih rešitev, nedotakljivih dogem in nerušljivih konceptov. Namesto o strategijah *prevajanja*, ki očitno vodijo k enoličnosti, bi lahko začeli govoriti o strategijah *prevajalca*. Strategija konkretnega prevajalca je neponovljiva, nezamenljiva, nepoustvarljiva – z vsemi napakami vred.

Neprevajalske debate se odvijajo predvsem ob zajtrku in med večernim druženjem. Tudi na večno spolzka (geo)politična tla se tu in tam podamo; Azijci precej drugače gledajo na dogajanje na ukrajinskih tleh, kot gledamo mi oziroma, natančneje, naši mediji in politiki. Veselijo se tesnejšega sodelovanja z Rusijo na vseh področjih, tudi na kulturnem. Podobno razmišlja Egipčan Mohamed, profesor ruščine na univerzi v Kairu. Anglosasov smo siti, pravi, povsod sejejo probleme. Preden so sredi 20. stoletja odšli z naših koncev, so potegnili umetne meje, ustvarili umetne države, da zdaj lahko, kadar jim pride prav, netijo spore in spopade. Z Rusi imamo dobre odnose, Rusi predvsem ne



Foto: arhiv avtorice

mislijo, tako kot Anglosasi, da so nekaj več. Alejandro zamahne z roko: z Ukrajino ali Putinom se pri nas v Argentini nihče posebej ne ukvarja, imamo dovolj svojih problemov. Iranec Abtin, s katerim po kongresu še nekaj dni tavava po Moskvi, je ruščino študiral v Kijevu, a se prav tako bolj kot z dogajanjem tam obremenjuje s situacijo doma. Arabci nas nikoli niso imeli za prave muslimane, zanje smo nekakšen ponaredek, mi razlaga ob pivu, in večina Irancev bi se kar strinjala. A naj to dopovejo našim oblastem, ki nas morijo z rigoroznimi prepovedmi in zapovedmi, ki nam intimno niso blizu. Abtin je predaval ruščino na Teheranski univerzi, a je dal pred nekaj leti odpoved. Sit sem bil univerzitetne zatohlosti, pravi, in sem se raje v celoti posvetil prevajanju ruske literature v perzijsčino. Dela ima čez glavo, Iranci radi berejo rusko literaturo, honorarji so visoki. Sprva se je te spremembe bal, tudi kolegi so ga opozarjali, da bi znal pasti v depresijo, zato si je domov pritihotapil desetlitrski sodček armenskega konjaka. A kmalu je ugotovil, da je prevajalska samota točno to, kar je potreboval, kar je že dolgo iskal. Konjak sta z ženo vseeno spila.

V Moskvi ujamem še zadnji dan knjižnega sejma, ki se odvija v nizkih šotorčkih ob nebotičnikih Moskve-cityja. Na prvem odru se odvija debata o feminističnem romanu mlade avtorice, slušateljev skorajda ni – vsi obiskovalci derejo na drugi konec sejemskega šotora. Prepustim se toku, znajdem se na predstavitvi nove založnice, ki bo izdajala kakovostne knjige s patriotsko vsebino, kot pove idejni vodja projekta Zahar Prilepin, pisatelj, ki je zaradi svojih stališč in vojaških udejstvovanj na Donbasu v Evropi *persona non grata*. Pred kratkim je izdal novo knjigo, *Psi in drugi ljudje*. Močna proza, lirična. Sejem je sicer poln, tudi knjigarne v mestu so dobro obiskane, nekoliko se je spremenila le ponudba. Literature je ogromno, domače in prevodne, težje je priti le do ruskih avtorjev, ki so kritični do domače politike in dogajanja v Ukrajini. A tudi te avtorje najdem – na najnižjih policah ali v zaprtih omaricah. Močno so se razširili oddelki za ezoteriko, psihologijo in »samopomoč«, zrasel je tudi oddelek za zgodovino, vojne študije, aviacijo in floto. Največje razočaranje je oddelek za filozofijo, ki je v vseh knjigarnah precej podhranjen, sploh kar se tiče domačih avtorjev; med zahodnimi prednjači Nietzsche, sledita mu Schopenhauer in Hegel. So pa knjige še vedno poceni – kot so bile poceni takrat, ko sem prvič prišla v Moskvo.

To je bilo leta 2000, ko je v Rusiji še močno zaudarjalo po »nesrečnih devetdesetih«. Na vsakem koraku so bile menjalnice, saj so imeli ljudje morebitne prihranke v dolarjih, ki so jih, ko so hoteli v trgovino, po malem menjali za rublje. Ulice so bile polne smeti, beračev in pijancev, v parkih so na klopcih spali brezdomci. Starke so zbirale prazne steklenice in jih hodile nekam menjat za kopejke. Metro je bil varen le v središču Moskve, na obrobju mesta so se na postajah, še zlasti ponoči, zbirale razne sumljive tolpe. Danes, štiriindvajset let pozneje, je slika povsem drugačna. Ulice in ceste so čiste, beračev in pijanih ljudi ni, parki so urejeni in zeleni, polni sprehajalcev, med katerimi, sploh ob popoldnevih, prednjačijo družine z otroki. Izginile so zahodne trgovske znamke, zamenjale so jih domače in azijske. Tudi Rusi, ki od nekdanj slovijo po vodki in samogonu, zdaj varijo odlično domače pivo različnih sort; cene hrane in pijače so celo v najožjem centru nižje od evropskih, enako velja za muzeje in galerije. Vstopnice v hrame umetnosti so po nekaj evrov, Leninov mavzolej pa

lahko obiščete zastonj, le vrsta je dolga. Najbolj me osuplja prijaznost ljudi; ni več sovjetske osornosti, kot sama pravim tistemu, kar me je najbolj šokiralo ob prvih obiskih Rusije. Tudi oblačijo se ljudje bolj pisano, svetleje.

Digitalizirani so bolj kot mi: v mnogih kavarnah vas na mizi namesto papirnatega menija pričaka tablica, na kateri lahko naročite, kar želite, to pa vam potem neke iz ozadja prinese natakhar. Na Novoslobodski večkrat opazim majhnega škatlastega robotka na kolesih in z napisom »dostavim zastonj«. Robotek ima senzorje in anteno, vede se lepo, tako rekoč vzorno: med potjo ne gleda v telefon, v nikogar se ne zaletava, spretno slalomira med pešci, na prehodih pridno čaka na zeleno luč. Poslikam ga in fotografije pokažem udeležencem kongresa. Večina deli mojo osuplost, saj česa takšnega doma še niso videli, le Kitajci in Korejci zamahnejo z roko, češ da je model že zdavnaj zastarel. Posodobljen je tudi metro: uvedli so še nekaj linij, vlaki so zvečine novi, čisti, tihi in z interaktivnimi »pametnimi« zemljevidi, cene vozovnic skorajda simbolične. Pozno, ob enajstih zvečer, na glavnih linijah v središču mesta na metro čakate manj kot minuto. A to ni glavna vrlina moskovskega metroja. Metro očara, ker so postaje arhitekturno lepe, ker tam še vedno vidite prizore iz preteklosti: moške, mlade in stare, ki svojim ženskam na zmenke ali kar tako prinašajo rože. Metro uteleša zgodovino, poimenovanja postaj združujejo različna obdobja, dogodke, znanstvenike, umetnike, politike, vojščake, monarhe, revolucionarje, anarhiste ... Ničesar se ne briše, ne trga iz zavesti, vse kljub napetostim in različnim poudarkom nekako soobstaja, staro z novim, konservativno z naprednim. Če je na začetku 2022 propaganda poskušala konsolidirati družbo s strašenjem z »zunanjim sovražnikom«, se zdaj ta družba, vsaj tak občutek imam, bolj usmerja v samorefleksijo, preleva in premišljuje svojo lastno zgodovino. Konec septembra se je v hotelu Metropol odvil prvi mednarodni filozofski simpozij *Osmišljati Rusijo*; škoda, da me ni bilo več tam.

Sprejeti svojo lastno zgodovino, vse njene koticke, tudi tiste najtemnejše, zdržati težo preteklosti, vztrajati v napetosti med na videz ali pa dejansko nezdružljivim, se ne sramovati svojih odločitev, iskanj, zablod in podarjanja rož, gojiti in utrjevati človeško širino je morda edini jez, ki lahko vzdrži napor tehnološke brezdušnosti, preživi invazijo robotkov, ki dostavljajo brezplačno, čeprav vsi dobro vemo, da na tem svetu nič ni zastonj.

Že nočno letalo iz Moskve v Istanbul ima zamudo, v Turčiji pa se situacija še bolj zaplete. Ker so dve noči prej zaradi ukrajinskih dronov zaprli moskovska letališča in odpovedali vse lete, vladata zmeda in gneča. Letalo iz Istanbula v Valencijo je, pravijo, *overbooked*. Sedem potnikov je preveč – in jaz sem med njimi, saj na vozovnici nimam številke sedeža. Tistim, ki bi želeli prostovoljno ostati še en dan v Istanbulu, letalska družba plača nastanitev in hrano. Javi se skupina šestih mladih Špancev, tako da je odveč samo še en potnik. Začne se pravo tekmovanje v iskanju čim bolj prepričljivih razlogov, zakaj kdo zdajle nikakor ne more ostati še en dan v Turčiji. Američanu menda umira sin, Španka mora na babičin pogreb, Rus pa na tekmovanje, na katero se je pripravljaj vse življenje. Jaz sem samo neprespana in brez denarja, a si vseeno noro želim domov, domov takoj zdaj. Ko v prevajalski skupini na Whatsappu povem, kaj se mi dogaja, se usujejo nasveti, naj vendarle ostanem še en dan v tem čudovitem mestu, zastonj, dom bo že počakal, domov grem lahko jutri. Malo pomislim in jim že s priokusom domotožja v ruskem duhu odgovorim: Ničesar ne razumete.

Dr. Brane Senegačnik

Pesem je zame kot markacija za to, da grem po pravi poti

Pogovarjal se je Kristian Koželj.



POGOVOR

Brane Senegačnik je pesnik, esejist, prevajalec, literarni kritik in klasični filolog. Do sedaj je izdal osem pesniških zbirk (*Srčni grb, Na temnem pragu upa, Ptica iz črnih zvezd, Dvojni čas, Arie antiche, Tišine, Pogovori z nikomer, Prosojnosti*) in več knjig estetskih premišljevanj, med njimi kot izviren prikaz književnosti *refleksijo o lirski poeziji Dežela, ki je ni na zemljevidu*. Prevajal je predvsem antične avtorje (Ajshila, Sofokla, Evripida, Epikteta, Pindarja) pa tudi renesančne ustvarjalce in nemško romantično poezijo. Senegačnikovo delo je vsestransko in izjemno, visoko cenjeno v zavesti poznavalcev in ljubiteljev poezije in tudi vse bolj javno priznано – za knjigo poezije *Pogovori z nikomer* je avtor prejel nagrado Prešernovega sklada in za prevod Senekovega *Ojdipa* Sovretovo nagrado.¹

Gospod Senegačnik, ko sem najprej na hitro prelistal zbirko *Prosojnosti*, so mi v oko padle vstavljene strani iz pavs papirja, nepotiskane na obeh straneh. Kasneje, pri podrobnem branju, sem vsako pesem prebral skozi pavs papir in še neposredno. Šlo je za iste besede, isto črnilo, isto misel, pa vendar drugačen bralski vtis, ki me je usmeril na razmislek o načinu, funkciji poezije pri odkrivanju resničnosti. Na kakšen način poezija odstira plasti jezika in resničnosti?

Literatura ni poročilo o svetu na način znanstvenega ali medijskega poročila, ki odkriva nekaj, kar nesporno obstaja in je mogoče zabeležiti, ugotoviti in tudi razložiti z drugimi instrumenti. Poezija je, in to je seveda vidno iz njene jezikovne strukture, bistveno drugačna, ne glede na njene različne oblike in žanr. Za poezijo je značilno, tako za njen namen in strukturo, da je zgrajena drugače kot poročila o svetu. Lahko se sicer igra s formami medijskih ali znanstvenih poročil, a je njen namen drugje. S to posebno strukturo vzpostavlja drugačen stik s tem, čemur rečemo resničnost. Poezija tistemu, ki jo bere ali posluša, ne ponuja dejstev, ampak deluje kot nekakšna vrata ali vhod

ali, če hočete, kot razgledni stolp, kot gora z razgledom po resničnosti – če razmišljamo o epski poeziji, recimo Danteju, Homerju ali Vergiliju, so to gore –, ki od bralca zahtevajo, da se bodisi povzpne tja gor ali pač vstopi skozi ta vrata. Skratka, literatura je vabilo k drugačni izkušnji resničnosti.

Te drugačnosti ne izkušamo samo v poeziji, a jo tu lahko izkušamo na poseben in posebej intenziven način. Zlasti v lirični poeziji jezik ni reducirán na intelektualno, semantično plat, ampak je le-ta eksistencialno odvisna tudi od čutnih razsežnosti jezika: vse to se medsebojno podpira. Na kakšen način se to godi, pa je »vprašanje za Boga Očeta« (*smeh*). Tega ne vemo, saj bi sicer lahko naredili algoritem za izdelovanje poezije.

Resničnost, kot jo odkriva pesniško besedilo, je na neki paradoksen način zelo podobna izkušnji, kakršno imamo sicer ves čas v globokem ozadju svojega doživljanja. Kadar nas čaka kaka naloga (in tako je skoraj vedno), sami sebe doživljamo predvsem kot tistega, ki mora to nalogo opraviti, kot del nekega omejenega življenjskega konteksta. V ozadju vsega tega pa je doživljanje celote, katere del smo na način, ki ga ne moremo kontrolirati, saj bi za to morali izstopiti iz sebe.

¹ Vir: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

In v poeziji to resničnost doživljamo zgoščeno.

Zame je poezija pravzaprav nekakšno opominjanje na to ozadje ali pa krepitev globokega samoobčutenja, doživljanja, ki je celovito in ga ni mogoče racionalno interpretirati in zožiti, ker predhaja zavedanju in ga sploh omogoča.

Pesmi v zbirki niso nove, v »predalu« so nekatere med njimi ležale tudi 20 let. Zadržanost pri objavljanju je vrlina, ki jo mladim pesnikom na srce polagajo vsi izkušenejši kolegi, vsaka pesem bi morala odležati dovolj časa, da se oči spočijejo in jo uvidijo s svežim pogledom. A vendarle se ta čas običajno meri v tednih ali mesecih, ne desetletjih. Zakaj ste se za objavo odločili sedaj?

Razlogi so dokaj kompleksni. Najprej gotovo ta, da sem, glede na napisano, izdal sorazmerno malo pesniških zbirk. Prvo zbirko sem na primer objavil pri petindvajsetih letih, v njej pa je bilo precej pesmi, ki so nastale v srednji šoli. V tem smislu sem bil precej zadržan.

Niko Grafenauer mi je nekoč, v mladih letih, rekel: »Brane, vi kar udar' te, v vas je toliko kulture, da ne bo nikoli zamolčala.« Ti stavki so mi bili zanimivi. Sicer ne vem, ali sem potem res začel udarjati, a v tem, da je določena spontanost ključna, sploh za lirično poezijo, vidim globok smisel. V pesmih *Prosojnosti* je te spontanosti sorazmerno veliko.

Nekatere od njih so celo starejše od 20 let in večina med njimi je nastala v času, ko mi je umrl oče, čez sedem let pa še mama. To niso najbolj efemerni in nepomembni dogodki v človekovem življenju, poleg tega so se mi dogajale še druge neenostavne

reči. V tistem času, posebej v določenih obdobjih, sem zelo veliko tipal po sebi, po smislu vsega, kar počnem ali počnemo kot ljudje, in takrat resnično nisem mogel brati drugega kot na primer *Sveto pismo* ali kake res globoke religiozne misli, ob materini smrti pa občasno še pesniško zbirko pokojnega prijatelja Cirila Berglesa *Tvoja roka na mojem čelu*. Zakaj ravno ta knjiga? Po eni strani sva si bila blizu, Ciril je kmalu po mamini smrti z mano delil svoje izkušnje kome. Po drugi strani mi je bila ta zbirka blizu, ker je zelo »neliterarna« v smislu neambicioznosti postopkov, predvsem pa je zelo odprta. V njej je človek razgaljen bolj, kot je razgaljen v telesni goloti ali popisovanju svojih spolnih doživljajev. Gre za ontološko goloto, za človeka kot človeka. Vse to sem takrat doživljal kot edino, kar ima neko težo, neki smisel.

Kadar sem bil v stiku s to poezijo, sem imel občutek, da stojim na trdnih tleh, medtem ko druge stvari odtekajo. Sicer nikoli nisem izstopil iz opravil vsakdanjega življenja, sem jih pa opravljal tako, kot bi jih gledal skozi steklo, medtem ko se mi je to, kar sem prebiral, zdelo bistveno, in izjemno težko se mi je bilo vrniti v ta banalni svet za šipo.

V tistem času sem potem pisal drugače kot prej. Moji začetki so bili precej mallarméjevski, saj so me v rosnih letih fascinirali njegovi soneti. Pogosto sem občutil krče, ki jih mlademu človeku povzroča kulturna klima, ki pa so na tej točki ponehali, saj so se izkazali za efemerne pojave v primerjavi s tem, kar človek doživlja, ko gre proti svojemu dnu. Nov pristop k pisanju sem dojemal kot signal, da sem v stiku z realnostjo. Po krajšem obdobju sem namreč spet moral pisati. Če rečem »moram«, ne želim fetišizirati poezije,

a je pač tako, da jo moram pisati in bi jo, tudi če je ne bi objavljaj. Pesem je zame kot markacija za to, da grem po pravi poti. Pesem pravzaprav ni zame nič več od tega.

Nekatere od pesmi *Prosojnosti* so sicer že bile objavljene, zlasti v reviji *Zvon*, v času, ko sta jo urejala Jože Horvat in Andrej Arko, nekaj od teh pesmi pa je izšlo tudi v moji srbski oziroma hrvaški antologiji. V neki obliki so torej že bile objavljene, nekaterim ljudem so se zdele dobre, hoteli so prevajati prav te pesmi.

Vmes sem napisal in prevedel še kar nekaj drugih stvari, na te pesmi pa sicer nisem pozabil, a preprosto ni bilo prave priložnosti za objavo. Potem pa mi je lansko leto ravnateljica Celjske Mohorjeve družbe rekla, da sem dobrodošel, če bi želel kaj objaviti, in sem si rekel, zakaj pa ne. Iz zajetnega nabora pesmi na računalniku sem izbral tiste, ki doživljajsko sodijo skupaj, jih uredil, in ko jih sedaj prebiram, mi ni žal. Starejši ko sem, bolj se mi zdi pomemben stik z resničnostjo, ki ni vožnja po tehnopoetičnih ovinkih in lunaparku literarnih oblik, ampak je markacija.

Kljub temu, da pesmi segajo v globine najusodnejših eksistencialnih vprašanj, pa so na čisto prvi, formalni ravni, napisane v preprostem, jasnem, neintelektualiziranem jeziku. Kakšen je vaš pesniški jezik v zbirki *Prosojnosti*?

Preprostost, ki je nekaj drugega kot popreproščenost, organsko spada k liriki. Heidegger je na nekem seminarju psihoterapevtom rekel: »Enostavno nas v svoji enostavnosti komaj še nagovarja, ker je običajen znanstveni način razmišljanja spodkopaval našo zmožnost čudenja nad tem in ravno nad tem, kar se zdi samoumevno.«

Za samoumevno imamo to, da smo. Wittgenstein je v enem svojih najglobljih stavkov zapisal, da ni skrivnost to, *kako* svet je, temveč to, da svet sploh je. Ta samoumevnost, dejstvo, da smo, ki ga ne moremo zares raziskovati, je nekaj, kar nas lahko spravlja v čudenje, če imamo še organ za to, če smo za to še živi.

V tem čudenju je izvor poezije. Poeziji ni do tega, da bi prišla do dna viru čudenja, kot je, recimo, aristotelski filozofiji, ampak za to, da živi v nenehnem čudenju. Če stvari, ki nas čudijo, razložimo, nas seveda nehajo čuditi. V poezijo jih treba prevesti tako, da to čudenje ostane. Ne gre za čudenje, kako kompleksno je nekaj, recimo kake matematične operacije, čeprav gre za veličastne stvari. Gre za drugačno vrsto čudenja. Osuplost nad tem, da si, je nekaj povsem drugega.

Zelo veliko poezije in literature nasploh je na neki ravni preproste. Jon Fosse, Nobelov nagrajenec, recimo, ima v tem smislu izrazito preprost slog. V celotni poeziji Huga Mujice, ki mi je zelo ljub, ne vem, če najdemo kaj dosti več kot par sto besed, ves čas se ponavljajo ene in iste. Pa še en pesnik, ki ga posebej cenim in je tudi po vplivu opazen v pesmih *Prosojnosti*, Georg Trakl: v njegovi poeziji se nenehno ponavljajo rjavi travniki, modri ribnik, hijacinte. Poezija tukaj ni v besedah, ampak v tem, kako so besede povezane med sabo in kaj žarči skozi. To, po mojem mnenju, ni priučljivo ne za pisanje ne za branje, ampak dano. In tisti, ki zna brati poezijo, je enako dragocen kot tisti, ki jo piše.

Odločitev za preprostost v jeziku močno odstopa od prevladujočega trenda, ki narekuje hiperintelektualizirano govornico, nenehno referiranje na druge avtorje, lomljenje



Pesnik Brane Senegačnik na predstavitvi svoje pesniške zbirke *Prosojnosti*; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

jezika in tako naprej. Tudi funkcija te poezije je precej drugačna – bodisi usmerjena v trenutna družbena stanja in razmerja bodisi v avtorja, ki v pesnjenju išče samega sebe. Vaša poezija pa se v tem koordinatnem sistemu postavlja na povsem drugo os ...

Kdor hoče videti gole, ne bo šel na košarkarsko tekmo.

Zakaj uporabljamo jezik, zakaj uporabljamo literarne forme? Zares zelo pomembno se mi zdi vprašanje žanrov. V mnogih zrelih obdobjih literature je v različnih zvrsteh cvetelo mnogo različnih žanrov, ki jih seveda ni mogoče meriti z enakimi merili.

Naj to ilustriram s primerom s svojega poklicnega področja. V gledališču v Atenah so od 5. stoletja pr. Kr. v istem gledališču ob istih praznikih na različne dneve uprizarjali komedijo in tragedijo. Jezika tragedije in komedije sta tako zelo različna, da je to težko dovolj poudariti. Na eni strani resnično vzvišena govorica, v kateri so npr. celo živali komajda omenjene, na drugi strani pa Aristofan, pri katerem vse brbota od prebavnih dejavnosti in odmeva od najnižjih izrazov za genitalije; za razliko od velikega dela tematsko podobne sodobne literature pa so vsa ta komična besedila zapisana v izbrušenih verzih in prav zato komična. Študentom vedno poudarjam,

da komično ni to, da govoriš vulgarne reči, komični efekt je v kontrastu med vulgarno vsebino in vrhunsko formo. Čeprav to sploh ni njena edina razsežnost, lahko rečemo, da je bila atiška komedija na neki način družbeno angažirana forma. Ljudje so vedeli, da morajo, če želijo slišati in videti družbeno kritiko, iti na komedijo. Nikomur ni prišlo na pamet, da bi se, ko je šel gledat tragedijo, zgražal nad tem, da ne vidi konkretne družbene kritike. Jasno je torej, da imajo žanri popolnoma druga obzorja, cilje.

Še enkrat: ta stvar se mi zdi zelo pomembna. Govoriti o poeziji, kot da je monolit, je velika zabloda, v tem je določena zarobljenost v dobesednem in prenesenem pomenu besede; določena nesposobnost videti pestrost realnosti in razumeti, da so dimenzije realnosti horizontalne, vertikalne, pa tudi globinske.

To je bolj problem celotne kulturne situacije kot posameznih avtorjev. Francoski filozof Alain Finkielkraut ima provokativen, oster, a tehten aforizem: »Kultura je mrtva, njen morilec nosi njeno ime. To je popoln zločin!«

Problem je v tem, da je kultura prepustila mesto kulturnosti. Prazne forme kulture se vrtijo in množijo v histeričnem obupu, ker jim resničnost stalno uhaja. Ob tem se ujamejo

v začaran krog, saj bolj kot se forme množijo, manj realnega povedo o življenju. Pri hiperintelektualizaciji, ki jo omenjate, gre za hkratno odsotnost intelekta, za zgolj vtis intelektualnosti, ki pa, žal, stoji na nasprotnem bregu od razumevanja.

Namesto da bi se kultura v tej krizni situaciji ustavila in obrnila k resni samorefleksiji, se še naprej histerično množi. Kot bi padal z višine in pričakoval, da se boš ustavil, če kriliš z rokami.

V pesmih se zabrisuje meja med poezijo in molitvijo, kar v spremni besedi izpostavi tudi dr. Milosav Gudović, ki ugotavlja, da je »vsaka osebna prepustitev pesmi podobna nenadomestljivemu, neponovljivemu nagovoru Bogu«. Kako se molitev in poezija približujeta druga drugi?

Nimam se za nekoga, ki bi druge ljudi učil moliti, ne vem. Zato lahko govorim predvsem o lastnem doživljanju tega odnosa.

Nikoli ne grem spat, ne da bi pomislil, da se lahko ne zbudim. To ni nič posebnega, vsi smo v isti situaciji, ne glede na vse življenjske okoliščine. Če ne oživim v sebi te misli, ne pišem poezije. Pisanje poezije me vedno zapelje v območje tega razmišljanja.

Poezija seveda ne umolkne povsem pred tem, kar je nedosegljivo, ampak skuša to na neki način prevajati v besede in govori o tem veliko bolj posredno kakor besede molitve.

To razliko sem poskušal orisati že v spremni besedi k pesniški zbirki *Molitve* hrvaškega pesnika Tomislava Marijana Bilosnića. Molitev ali zelo mistična poezija je podobna oknu brez stekla ali s prosojno šipo, skozi katero zremo svetlobo neposredno in od nje lahko oslepimo. Pesem pa

je kot barvno okno z različnimi barvami, podobami, motivi. Na takšnem oknu je mogoče marsikaj opazovati: lahko nam pripoveduje zanimive zgodbe, navdušuje z lepimi barvnimi kombinacijami ... a vse to živi samo, če skozi okno seva svetloba. Če ni luči, ne vidimo ničesar.

Nekako tako dojemam razliko med molitvijo in pesmijo – obe prihajata iz istega vira, a se kažeta na različne načine.

V pesmi *Magnolije* zapišete verz *V mladem zraku krožijo ptiči, / vidni in nevidni, / pijani ognja, / pijani besede, / iz katere je svet*. Očitna referenca na Genezo in še bolj začetek Janezovega evangelija me napeljuje na misel, da je krščanstvo, v katerega horizontu se nahaja vaša zbirka, religija besede in Besede. Beseda ni le medij, po katerem je posredovano božansko sporočilo, ampak resnična kreativna sila, ki oživlja. V tem smislu že dalj časa z zaskrbljenostjo ugotavljam, da je današnji oznanjevalni jezik izgubil to oživljajočo moč, da se je zreduciral na izpraznjene formulacije, nereflektirane klišeje, ki ne zmorejo več nagovarjati. Če rečem drugače: na spomnim se, kdaj sem nazadnje slišal pridigo ali prebral zapis duhovnika, ki bi me premaknil. Hkrati se zdi, kot da se odgovorni tega problema ne zavedajo. Kako nasloviti to stanje?

Delno je tako, da je Cerkev del družbe in si z njo deli kulturo. Kako pa je z besedo v sodobni kulturi in literaturi, sva nekoliko že nakazala. Vsaj moje videnje je, da gre za precej siromašno stanje. Če upoštevamo še, da je prevladujoč trend v Cerkvi od koncila dalje nenehni *aggiornamento*, nenehno prilagajanje jeziku svojega časa, potem jo

seveda slej ko prej mora zadeti tudi to osiromašenje.

Radikalna sekularizacija ima namreč usodno konsekvenco: črtanje transcendence. Tukaj ne gre samo za religiozno transcendenco, ampak za vprašanje človekove meje. Ko te meje ni, ko na neki način postane vse tuprisotno, dosegljivo, mi tudi drugi človek ni več meja, postane del sveta, ki ga bom nekako že obvladal z orodji, ki so mi na voljo. Izgublja se osnovni »rešpekt« pred ljudmi in stvarmi, kaj šele pred največjimi skrivnostmi sveta.

To omenja tudi verjetno najbolj znani slovenski družboslovec Thomas oziroma Tomaž Luckmann, ki se je zelo veliko ukvarjal z družbeno in kulturno vlogo verovanja na neapologetski, racionalen in intelektualno pošten način. Luckmann govori o vidikih transcendence, o mali, srednji in veliki transcendenci, ki pa vse predstavljajo mejo in zastavljajo vprašanje, ali smo sposobni priznati svoje meje – ne le tiste, ki jih postavljajo zakoni, ampak tudi globlje meje, ki zadevajo našo bitno zmožnost. Če teh meja ni, lahko vse zvedemo le na psihološko ali materialno realnost, ki sicer nista nepomembni, a sta le posamična vidika resničnosti.

Iz odsotnosti transcendence zraste čudna situacija, ki je zaprta in v kateri se ni s čim navdihovati. Ostane intelektualno obračanje izročila in psihologiziranje, kar je sicer pomembno, a ne zadošča.

Že davno tega je Friedrich Schleiermacher, veliki nemški filolog in hermenevtik, ki je bil tudi protestantski pridigar, v govorih *O religiji* izobražencem

med njenimi zaničevalci očital: »Potem ko ste si univerzum ustvarili sami, naj bi Vam bilo prihranjeno misliti na tisto, kar je ustvarilo Vas.« Tak univerzum ni svet! Schleiermacher tudi na novo interpretira človekov občutek prigradnosti, občutek, da sem, lahko me pa tudi ne bi bilo. Znameniti Rudolf Otto govori o transcendenci kot nečem, kar se pojavlja kot *tremendum*, strašno. Resnično življenje je torej tudi strašno, nevarno, ampak le iz nevarnosti raste odrešilno, če se izrazim prosto po Hölderlinu.

Ta občutek dela življenje skrivnostno, globoko, zanimivo in kliče po tem, da bi se človek rešil iz te negotovosti. Če to izkušnjo živimo zares, tudi Beseda prihaja od nekje onkraj, ne iz glave ali klišejev, kot ste kritično omenili in kar je žal res, čeprav se še najdejo duhovniki, ki dobro pridigajo.

V pesmi Črke molka, ki odpira zbirko, zapišete verz V stoletje nevere / zarisujejo prsti jesenske noči / iste črke / kot v vsa stoletja. Po drugi strani v zbirki spregovorite skozi številne rastline, ki prekipavajo od duhovnega vitalizma, na kakršnega v sodobni (slovenski) poeziji naletimo le redko. Tako se vzpostavlja svojevrstna eksistencialna napetost, ki zaznamuje zbirko. Kakšen je odnos med stoletjem nevere in prekipevanjem Božjega v vaši zbirki?

Ko sem pisal te pesmi, sem šel vedno najprej v območje občutja, da me lahko jutri ali celo že naslednji trenutek ni več. Vedno se je najprej zgodil spust v to eksistencialno brezno, ki ni povsem razložljivo, in kar mnogih

Poeziji ni do tega, da bi prišla do dna viru čudenja, kot je, recimo, aristotelski filozofiji, ampak za to, da živi v nenehnem čudenju.

pesmi, na primer *Melanholije*, ne občutim svetlo.

Morda pa drži, da so vse te pesmi v duhovnem smislu prostorne in je resničnost v njih odprta. Najbrž iz tega izvira celokupni vzgon oziroma naboj zbirke, ki ga omenjate. Tega sem zelo vesel, saj sem prepričan, da je v lirični pesmi, tudi ko gre za težke stvari, bistvena energija, doživljajska nabitost. Če tega ni, se mi zdi, da se nevarno oddaljujemo od smisla takšne poezije.

Če je v takšnih pesmih, kot pravite, mogoče začutiti bivanjsko energijo, morda sledi vprašanje, zakaj nastopajo v njih rastline. Zakaj ne npr. živali? Zato, ker so preveč dejavne in psihološko podobne človeku. Ob mački lahko hitro pomislimo, zakaj je živčna ali kaj ji manjka. Hrast npr. pa ni nikoli živčen. Lahko se nam zdi tudi antropomorfen, a še vedno stoji mirno, kot bi stal na tisti zadnji meji, na kateri vsi ves čas stojimo.

V naravo grem vedno rad zato, ker sem tam med stvarmi, ki jih nis(m)o naredili ljudje sami. Mirnost rastlin in tudi anorganskih oblik narave je tista, ki mi najbolj približa omenjeno zadnjo mejo.

Če se za trenutek zadrživa še pri omenjeni pesmi. Molk v njenem naslovu je v zbirki omniprezent. Tudi po formalni plati – pesmi so kratke, ogromno je praznih prostorov, praznih strani, povečanih razmakov med verzi ... sen-ce tišine, ugotavlja dr. Gudović, so pri vas vedre. Je molk kot kenoza jezika v vaši poeziji način nagovarjanja neizgovorljivega? Kje je v vaši poeziji tišina?

Bolje rečeno: kje je moja poezija v tišini?

Pri Celjski Mohorjevi sem pred desetimi leti izdal zbirko *Tišine*, katere

naslov je namenoma v pluralu, kar je neobičajno. Ko je Pavle Rak te pesmi prevajal v srbsčino, si je za antologijo izmislil naslov *Tišina i druge pesme* (smeh). To je zelo dobra in mnogopovedna intervencija. Vsaka tišina je pravzaprav pesem.

Molk je človeška kategorija, je poskus poustvarjanja ali udejanjanja tišine s človeškimi zmožnostmi. Morda paradokсно, ampak tudi molk je dejavnost. Trenutno pišem neki libreto v latinščini in ravno danes sem razmišljal, kako se reče *mirovati* po latinsko, in pomislil, da gre za resnično paradoksen glagol; gre za dejavnost, ampak – kaj pa delamo, ko mirujemo? To, da ne delamo ničesar. Gre za veččino, podobno kot pri molčanju. Molk je poskus s tišino.

Tišina ima zame fizično in metafizično razsežnost. Je odsotnost zvoka v čim večji možni meri – popolne tišine ne moremo doživeti, s poskusi v tihih sobah so dokazali, da tudi ob totalni odsotnosti zvoka še vedno slišimo bitje svojega srca. Tišina pa mi pomeni tudi odsotnost vseh znakov, simbolov, vsake misli. Tišina je simbol za absolutno transcendenco, na obzorju katere, če se tega zavedamo ali ne, če to priznamo ali pa ne, ves čas smo.

V pesmih velikokrat govorite v prvi osebi množine. Čeprav je umik v molitev individualno dejanje, ne gre za sebičen izstop iz skupnosti, ampak za poglobljen vstop v občestvenost. Enako bi lahko rekli za vstop v izkušnjo poezije, v katero so dobrodošli vsi. Na kakšen način lahko poezija gradi skupnost?

Eden mojih najljubših avtorjev je nemški pesnik Gottfried Benn in zanj je bila poezija monolog, »monolog trpljenja

in noči«, kot pravi v enem verzu. Strinjamo se, da je lirika monolog. Ampak monolog je na neki način nesmiseln, ker se dogaja v jeziku in jezik je vedno usmerjen k drugemu. Kakšen je torej smisel monologa?

Lirični monolog je monolog le na površini liričnega, ker ne predvideva miselnih replik. Je nekaj, kar je izgovorjeno na *obzorju noči*, na zadnjem obzorju, do katerega človek pride. Vendar je hkrati prisotno upanje, da to ni izgovorjeno v praznino, ampak da je izgovorjeno nekemu. Komu? Najbrž ima vsak pesnik v mislih koga, ki mu govori. V eni pesmi sem zapisal: »vedno moraš govoriti nekemu, če hočeš govoriti vsem«.

Pri tem je to, komu govorimo, hkrati pomembno in nepomembno. Na tej točki, pred obličjem Niča, stojimo vsi, a hkrati vsak zase. Največji paradoks človeka je, da je naša najbolj skupna lastnost to, da smo individualna bitja.

Edino, kar nam je vsem skupno, je to, da smo se rodili in da bomo umrli. Smrt vsakdo izkusi sam. Ko greš onkraj, ni nikogar s tabo, in to je tisto najtežje. Vsaj mislimo, da je tako. Vedeti seveda ne moremo. In to nevednost o smrti si delimo z vsemi ljudmi.

Govor o tem in iz tega je zame lirika in takšno skupnost gradi – skupnost, ki jo je težko videti od zunaj, ki pa je, kot pravi Octavio Paz, »bratstvo nad praznino«.

Pogovarjava se tik pred koncem leta, intervju bo objavljen že v adventnem času, ko pričakujemo verjetno najbolj nedoumljivo skrivnost v zgodovini človeštva – Boga, Besedo, ki se izprazni svoje božanskosti, da bi lahko v človeški podobi zaživela med nami na način, ki smo ga zmožni razumeti.

Na podoben način, kot so prihajajoči dnevi prezasičeni z umetno lučjo, neizmernim hrupom in hipnimi užitki, je Beseda danes velikokrat prevpita s prazno, a gostobesedno in glasno govorico. Kako se lahko, vsemu navkljub, dovolj uglasimo nanjo, da jo bomo znali slišati?

Rekel bi, da najprej z molkom in tišino. S tem, da se vsakdo zamisli nad tem, da ga pravzaprav lahko ne bi bilo. Nad tem se ne moremo zares zamisliti, ker si ponavadi predstavljamo neko podobo, film, iz katerega izbrišemo sebe in si predstavljamo, da bi pač tekli brez nas. Pa ne bi bilo tako. Filma sploh ne bi bilo. Ne vemo, kaj bi bilo.

Bistvo krščanstva je vera, da se je Bog izpraznil svoje božanskosti, šel iz nje v človeškost in potem kot človek tudi umrl. Rodil se je zato, da bi umrl za ljudi. Če to vzamemo resno, potem morda pridemo do točke, ko se lahko uglasimo na pravi smisel te Besede. Pridemo namreč do nečesa, česar ni mogoče razložiti. To, da smo, sicer lahko poskušamo razložiti tako ali drugače, ampak nobena razlaga ne bo prava. Vedno je namreč neki začetek, ki ga je nemogoče razložiti.

Zamišljanje v to ni preprosto, saj zadenemo ob grozo Niča. A na Golgoti so bile, če verjamemo evangeliju, izrečene besede popolne Božje odsotnosti: »Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?« Besede pravega človeka in pravega Boga. Šele v luči teh besed lahko »doumemo« ta resnično nedoumljivi čudež. In smo lahko hvaležni za vsako podarjeno sekundo. Tudi ko pridejo težki trenutki, nam je v luči tega čudeža podarjen globok občutek smisla, ki je uglašena na Besedo.

Beseda nam je vedno podarjena, da pa jo slišimo – je vedno treba iti do roba.

Dr. Fanika Krajnc Vrečko

Dr. Bruno Hartman



Vir: UKM, Kamra.si

Slovenska matica in Univerzitetna knjižnica Maribor sta 28. septembra letos na sedežu Matice pripravili simpozij ob 100-letnici rojstva osrednje osebnosti kulturnega življenja v Mariboru v drugi polovici 20. stoletja, dr. Bruna Hartmana (Celje, 29. september 1924 – Maribor, 30. oktober 2011). O njem so spregovorili sodobniki, bivši sodelavci in poznavalci njegovega dela, ki ga je zaznamovalo v različnih kulturnih okoljih, kot so gledališče, šolstvo, znanost, splošno kulturno življenje, predvsem pa slovensko knjižničarstvo. Povsod je pustil neizbrisne sledi svojega bogatega poznavalskega, znanstvenega in ustvarjalnega dela. Kot rojeni Celjan je po končani celjski gimnaziji in študiju književnosti južnoslovanskih narodov, slovenskega jezika, francoščine in primerjalne književnosti na ljubljanski univerzi bil najprej profesor na učiteljski in gimnaziji v Murski Soboti, nato pa na učiteljski v Mariboru. Deloval je v ljubljanski Drami in v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju, od leta 1965 do upokojitve 1989 je bil ravnatelj Študijske in nato Univerzitetne knjižnice Maribor. O Hartmanovem izjemno bogatem ustvarjalnem delovanju priča njegova osebna bibliografija, ki obsega okoli 1030 bibliografskih enot s področja gledališča, knjižničarstva, literarne zgodovine, prevodov, biografij in drugega. Na začetku svoje poti je največ dela namenil gledališču. Kot lektor v ljubljanski Drami, dramaturg in lektor v mariborskem gledališču in umetniški vodja SLG v Celju je pripravil številne gledališke kritike in pronicljive dramaturške analize v gledaliških listih ter prevedel mnoga gledališka dela klasikov svetovne književnosti. Bil je med pobudniki Borštnikovega srečanja v Mariboru in ga dolga leta sooblikoval. Kot soavtor in urednik zbornika *Maribor skozi stoletja* je v njem objavil prispevke o zgodovini gledališča, knjižničarstva in tiskarstva. Kot literarnozgodovinski raziskovalec in literarni interpret je objavil številna dela, tako o grofih Celjskih, Levstikovem *Gadjem gnezdu*, Novačanovem literarnem delu, Drabosnjaku, o Maistrovi poeziji in njegovem literarnem ter zgodovinskem delu.

Ime Bruna Hartmana je neločljivo povezano s slovenskim knjižničarstvom. Kot uspešni vodja Univerzitetne knjižnice Maribor je med drugim sodeloval pri ustanovitvi vzajemnega bibliografskega sistema COBISS, pri ustanavljanju Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo FF UL in kot redni profesor študentom prenašal svoje bogate izkušnje. Njegova ideja o preselitvi knjižničnega fonda v »živi verigi« s stare lokacije v novo stavbo UKM leta 1988 je na nepozaben način povezala Mariborčane s to ustanovo in odnosom do knjige sploh. Leta 1987 je skupaj z vatikanskim knjižničarjem dr. Ivanom Rebernikom na novo vzpostavil Slomškovo visokošolsko knjižnico iz leta 1859, Teološko knjižnico Maribor, ki je kot samostojna visokošolska in specialna knjižnica delovala vse do leta 2024. Med mnogimi vidnimi funkcijami v družbenem in kulturnem življenju je bil član Upravnega odbora Slovenske matice in predsednik Upravnega odbora Prešernovega sklada (1987–1988). Za svoje bogato življenjsko delo je prejel številne nagrade, med njimi Čopovo diplomo, zlato plaketo Univerze v Mariboru, Glazerjevo nagrado ter naziv častnega občana Maribora. Bogato življenje in plodno delo dr. Bruna Hartmana, ki ga moremo spoznati tudi v njegovem avtobiografskem delu *Na poti pride vse naproti* (2007), nas navdaja s hvaležnostjo in ponosom na dragega profesorja in someščana, ki je našel toplo besedo za slehernega na svoji poti.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Ljubljanski baročni slikar Valentin Metzinger

(1699–1759)

Za dvajseti prispevek v tej reviji je bil izbran Metzinger, ki velja za najbolj prepoznavnega slikarja ljubljanskega baroka sredine 18. stoletja. Iz tega ožjega kroga ljubljanskih slikarjev so bili že predstavljeni A. Cebej, F. Jelovšek in F. Bergant, pa tudi njihov epigon J. Potočnik. V Ljubljano priseljenemu Metzingerju pripada status udomačenega Kranjca, saj je večino življenja preživel in tudi umrl v glavnem mestu dežele Kranjske, kjer tudi najdemo večino njegovih del. Čeprav je bil tujega rodu, se je v novem okolju tako udomačil in razvil svoj slog, da ga štejemo za domačega umetnika ter, skupaj z Jelovškom in za generacijo mlajšima Bergantom in Cebejem, za predstavnika zrelega in tudi že izzvenevajočega baroka. Bil je predvsem cerkveni slikar in umetnosti se je zapisal kot večš mojster slikanja v olju, ki je v dobrih tridesetih letih ustvaril obsežen slikarski opus, s čimer je številčno daleč presegel vse sodobnike.

Janez Valentin Metzinger se je rodil leta 1699 v Saint-Avoldu, v takrat nemško govorečem okolju kneževine Lorena oziroma Lotaringije, ki je bila usodno zagozdena med Francijo in Habsburškim cesarstvom. Krščen je bil z bratom dvojčkom Janezom Filipom, o katerem pa je znan le datum krsta. Začuda je sicer nadvse ustvarjalna pot našega slikarja arhivsko nenavadno skromna. Tako kot omenjeni stanovski kolegi se je tudi on kot izoblikovani slikar naselil v Ljubljani, najbrž že pred letom 1727, ko se omenja v tamkajšnjih davčnih knjigah. Domnevno je prišel na Kranjsko po poti, ki je iz Lorene vodila oziroma vabila na Dunaj. Kajti v tem času so se med Loreno in cesarskim Dunajem pletle vezi, kar je leta 1736 privedlo do zakonske zveze med Lotaringijcem Francem Štefanom in habsburško nadvojvodinjo Marijo Terezijo, »našo cesarico«.

Čas Metzingerjevega prihoda na Kranjsko je bil v znamenju prenov in novogradenj posvetnega in sakralnega značaja, kar je tudi narekovalo njihovo opremljanje. Za »boljšo« opremo so se naročala dela pri tujih ali gostujočih umetnikih. Metzinger pa se je ustalil v Ljubljani in s svojo delavnico prevzemal naročila. Še več, v svojem času je med domačimi slikarji najboljše vihtel čopič. Zato je že leta 1731, poročen z Ano Marijo neznanega priimka, v Ljubljani kupil hišo, uspešno nadaljevanje pa se potrjuje z nekajletnim zamikom nakupa še ene, večje hiše, ki se je nahajala v bližini prve.

Kaj (kdo?) ga je privabilo ravno v Ljubljano, lahko le ugibamo. Sklepamo lahko, da so ga na Kranjsko najbrž privedle redovne povezave. Na to namigujejo frančiškanski samostani slovensko-hrvaške province sv. Križa, kajti prva Metzingerjeva dela se pojavijo pri frančiškanih v Brežicah (1729), za iste brate pa je delal tudi v Ljubljani, Novem mestu, Kamniku, Nazarjah na Štajerskem,



Sv. Martin deli plašč z beračem, Vodice pri Ljubljani, župnišče; foto: arhiv avtorja

na Hrvaškem pa v Jastrebarskem, Karlovcu, Samoboru, Klanjcu in na Trsatu. Še zadnja želja se mu je izpolnila, ko je bil »sloveč slikar pokopan na pokopališču častitih očetov frančiškanov« (danes na območju ljubljanske osrednje tržnice). Sloves Metzingerjeve slikarske veščine se je širil tudi med ljubljanskimi diskalceati, novomeškimi kapucini, velesovskimi dominikankami in seveda med posvetnim plemstvom, ki je potrebovalo oltarno opremo za svoje zasebne in grobne kapele, pa tudi kakšen reprezentančni portret. V mnogih župnijskih in podružničnih cerkvah predvsem na Kranjskem, a tudi v sosednjih deželah, se še danes najdejo njegove oltarne slike. Ni bil freskant, da bi moral potovati. Vse podobe je lahko naslikal v svoji delavnici in ob obsežni slikarski zapuščini, ki še danes šteje nad tristo del, v stroki pa se še ugiba o tem, kaj se mu lahko z gotovostjo ali »delavniško« pripisuje. Primer sodelovanja s freskantom Jelovškom, ki je v letih od 1731 do 1734 poslikal obok ladje in prezbiterij ter kupolo cerkve sv. Petra v Ljubljani, so velike oltarne slike v tej cerkvi; z njimi je v tridesetih letih skozi velika vrata vstopil na prizorišče kranjskega baročnega slikarstva. Za petičnega škofa Amadeja, grofa Attemsa, je s slikami okrasil kapelo gradu Goričane pri Ljubljani, v katerem so v slavnostni dvorani tudi freske Franca Jelovška. Sodelovanje z znanim freskantom pa ni bilo naključno, saj je bila Metzingerjeva žena v botrinstvu z Jelovški.

Uspeh Metzingerjevega slikarstva je bil v poznavanju umetnostnih tokov in spretne reinterpretacije grafičnih predlog, ki so veljale za ikonografski vademekum vsake umetniške delavnice vse dol do podobarske zmogljivosti. Iskanje oziroma navajanje zgledov ali povezav pri znanih slikarjih južnonemškega in italijanskega prostora pa nas lahko kmalu zavede na polje špekulacij. Kajti naš prostor je umeščen v srednjo Evropo, kjer so se prepletale in spajale prvine južnonemškega in italijanskega baroka in naglasiti velja, da je vsako stilno obdobje časovni »prostor«, v katerem se pretakajo podobne ideje; ambicioznejši umetniki, kamor lahko prištejemo tudi našega slikarja, živijo in ustvarjajo v »konkurenčnem« razpoloženju tega časa.

Na delih Valentina Metzingerja iz njegovega prvega obdobja do konca tridesetih let 18. stoletja je zaznavna tradicionalna delitev na prevladujoči nebeški del s povečanim svetnikom in spodnji del, kjer v naravnem okolju nastopajo dodatne figure, pogosto z upodobitvami dramatičnih eksekucij titularnega svetnika. Kar po »metzingerjevsko« so prepoznavni zamaknjenost in čustvenost oseb z njihovo obrazno tipiko ekstatičnih ali blaženih pogledov, uprtih v nebeške sfere. V svojih zrelih delih to heroično patetiko opušča in se približuje baročnemu naturalizmu, pri tem pa osrednjo osebo iz oblačnih sfer preseli na realna tla sicer še vedno baročno idealizirane krajine, a jo lahko občudujemo v njeni »pleneristični« svežini (podobna razpoloženja srečamo tudi pri Antonu Cebeju). S tem se med povečanja svetnikov vpletajo realistične upodobitve zgodb iz njihovega življenja. Temu

ustrezno poprej heroizirane figure postanejo vitkejšje in bolj v prostor razgibane. Elegantnejše drže figur v prelivanju svetle barvitosti že izražajo rokokojska razpoloženja. Zaživijo rdeče in sinjemodne partije ter olivnozeleno, rožnate in rumene površine. Čista in svetla barvitost, pretanjena razmerja med svetlobnimi prehodi kot tudi igra med ožarjenimi in zasenčenimi partijami razkrivajo beneško likovno estetiko do te mere, da je Metzinger moral neposredno poznati kulturno sfero Serenissime. Ob tej domnevi velja naglasiti, da je bilo avstrijsko kulturno okolje precej dovzetno za ustvarjalnost italijanskih umetnikov in njihov vpliv že od renesanse naprej. Nenazadnje tudi zato, ker so se le-ti naseljevali v upravnih središčih avstrijskih dežel.

Večje koncentracije Metzingerjevih del so poleg zbirk v Narodni galeriji v Ljubljani še v ljubljanski Šempetrski cerkvi in cerkvah v okolici Ljubljane. V župnijski cerkvi v Kamniku so njegove slike na vseh stranskih oltarjih, kar je zasluga ljubljanskega operosa in kamniškega župnika Leopolda Raspa, ki je poskrbel še za druge Metzingerjeve slike na širšem Kamniškem. Najdemo pa jih tudi v Novem mestu (Kapiteljska cerkev), širom po Dolenjski in na Vipavskem. Na Štajersko je segel vse do Slovenske Bistrice, Rogatca in Malečnika pri Mariboru, za mejo pa celo do Šent Vida na Vogavi pri Lipnici (St. Veit am Vogau), kjer je celo največja Metzingerjeva oltarna slika, Stradna na avstrijskem Štajerskem in bavarskega Passaua, kamor je kanonikom poslal nekaj slik. V Pičnu v osrednji Istri je na glavnem oltarju njegovo Marijino oznanjenje, v Bakru pri Reki pa »galerijsko« reprezentančna oltarna slika treh svetnic, ki sodi med njegova pozna dela.

Sredi še vedno uspešnega dela je slikarjevo zdravje začelo pešati, zato je že kot vdovec brez otrok dober mesec pred smrtjo podpisal oporoko, da svoje lepo premoženje zapušča nečaku in nečakinji v Saint-Avoldu.

O pomočnikih v Metzingerjevi delavnici ni pisnih virov, toda način slikanja Ljubljančana Antona F. Fayenza, Ločana Antona F. Tuška in še kakšnega anonimnega slikarja z odmevi na Metzingerjeva dela opozarja na njihov izvor v ljubljanski delavnici. V primerjavi z njimi so »mencingerjevske« slike Janeza Potočnika le kopije po velikem mojstru (npr. oltarne slike v Krki na Dolenjskem ali na Slinovcah nad Kostanjevico) – Metzingerjevo slikarstvo je namreč na Kranjskem še globoko v 19. stoletje veljalo kot estetski ideal in kriterij kakovosti. Najtesnejši sodelavec v slikarjevem poznem obdobju in najbrž njegova desna roka je bil Anton Cebej, ki je v delavnici deloval oziroma z njo sodeloval že kot formiran slikar. Njegovo slikarstvo je tako blizu Metzingerjevemu načinu slikanja, da so nekatere atribucije na račun mojstra pripisane njemu.

Literatura, izbor:

Cevc, Anica. *Valentin Metzinger* [razst. kat.]. Ljubljana: Narodna galerija, 2000.

Krašovec, David. *Valentin Metzinger (1699-1759), Lorenec na Kranjskem*. Ljubljana: Educy, 2000.



Umirajoči sv. Jožef (ok. 1756), podružnična cerkev sv. Jožefa, Slovenska Bistrica; foto: arhiv avtorja

Dr. Damir Globočnik

»Slovenske jaslice« Alekse Ivanc Olivieri

V 19. stoletju so se uveljavile jaslice, ki so jih izrezovali iz pol papirja in figure pritrtili na paličice, da so lahko stale. Jaslične pole so k nam prihajale z Dunaja, Bavarske in Tirolske.

Prvi poskusi, da bi dobili slovenske jaslice oziroma figurice za jaslice, ki bi nadomestile uvožene jaslice, niso bili pretirano uspešni. Maksim Gaspari (založba Umetniška propaganda, 1924–1926), Fran Gorše (priloga *Slovenčevemu koledarju*, 1942), Bara Remec (založba Nova stvar, 1941/1942) in Marija Vogelnikova so poskusili izdelati jaslice, ki bi prikazovale »Jezuščka na Slovenskem«, a njihove jaslice niso naletele na dober sprejem. Gasparijev in Goršetov poskus naj bi po mnenju pisca v časniku *Slovenski dom* zašla v golo folkloriziranje, ki ni seglo v globlje čustvovanje in doživljanje naroda ter zato ni našlo pravega odmeva pri širšem, zlasti podeželskem občinstvu. Nove pobude je v jasličarstvo prinesla knjižica Nika Kureta *Delajmo jaslice*, ki je izšla leta 1941.

Mlada slikarka Aleksandra Ivanc (Aleksa Ivanc Olivieri) se je leta 1944 odločila jaslične figurice oblikovati po vzoru gotskega cerkvenega slikarstva na Slovenskem. Pisec v *Slovenskem domu* omenja, da motivi Jezusovega rojstva in poklona svetih treh kraljev spadajo v ikonografski sestav poslikave cerkvenih notranjščin podeželskih gotskih cerkva, in omenja nekaj primerov. Motiv rojstva se uvršča v

ciklus prizorov iz Marijinega življenja (Sv. Primož nad Kamnikom) ali pa nastopa samostojno (Crngrob, Kratina, cerkev sv. Petra, Vrh nad Želimljem, Vrzdenc). Sveti trije kralji so bili praviloma upodobljeni na severni steni cerkvene ladje, ki je bila brez oken (Sv. Primož nad Kamnikom, Muljava, Mače). »Lahko rečemo, da so bile to prve naše cerkvene jaslice«, s katerimi so ljudje v svojem verskem doživljanju prav tako intimno čustvovali kakor še danes s pravimi postavljenimi jaslicami.



Članek o jaslicah Alekse Ivanc, objavljen leta 1944 v *Slovenskem domu*; vir: Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.

Gotovo so jih bili veseli in nanje ponosni – ustrezale so jim po vsebini in obliki, za tedanji čas so bile torej res »naše«. In vendar – ali niso dandanes še prav tako? Če bi še tako iskali – mislim, da bi ne mogli najti boljše predloge za »Slovenske jaslince« kakor so ravno te starodavne freske.«¹

Pisec podrobno opisuje jaslince Alekse Ivanc, ne navaja pa podatka, da se je slikarka odločila izdelati jaslince po gotških freskah na predlog mladega umetnostnega zgodovinarja dr. Emilijana Cevca (1920–2006), ki je kasneje velik del svojih raziskovalnih naporov posvetil preučevanju srednjeveške umetnosti.

Slikarka se je lahko oprla samo na najbrž črno-bele fotografije, zato barv ni mogla dosledno prenesti. Osnutke oziroma predloge je izdelala na sedmih listih v tehniki gvaša. Ob božiču naj bi bili natisnjeni v večbarvnem tisku na sorazmerno velikem formatu. Osnutke je odkupil Etnografski odbor Pokrajinske uprave in jih nameraval izdati v posebni mapi.

Aleksa Ivanc se je odločila zgledovati po freskah iz druge polovice 15. in začetka 16. stoletja, ko je pri nas gotški idealizem prehajal v poznogotski, že renesančno obarvani realizem. Oprla se je predvsem na freske v cerkvah sv. Križa na Križni Gori in sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom. Predloga za Sveto družino je bila freska v Crngrobu iz leta 1453, ki je delo mojstra Bolfganga. Pri Sv. treh kraljih se je zgledovala po freski *Pohoda Svetih treh kraljev* pri sv. Primožu nad Kamnikom – »celo jezdne živali so ostale verne originalu; niso anatomsko verne, ampak malce fantastične, zlasti velblod črnega kralja.«² Pri pastircih si je pomagala s figurami, ki na freskah ne spadajo k motivu rojstva. Stari pastir z ovco in njegova žena s košaro jajc sta sv. Joahim in služkinja na prizoru iz Marijinega življenja (Sv. Primož nad Kamnikom). Poleg njiju je sel iz legende o sv. Urhu (Križna Gora). Prva daljša znanstvena razprava, ki jo je objavil Emilijan Cevc leta 1944 še kot študent umetnostne zgodovine v *Zborniku za umetnostno zgodovino*, je bila posvečena poznogotskim freskam v cerkvi na Križni Gori (ZZUZ, 1944, str. 32–70). Speči pastir v belem plašču je kopija sv. Janeza na sliki Oljske gore v Čadramu. Klečeči pastirček z jagnjetom je Abel s slavoloka cerkvice sv. Nikolaja na Visokem nad Kureščkom, ki je delo slikarja Janeza Ljubljanskega. Freska Janeza Ljubljanskega s svoda cerkve na Kamnem vrhu nad Ambrusom je bila vzor za angela ob Detetu. Trije angeli z napisom »Gloria in excelsis Deo« so bili izposojeni na svodu cerkve sv. Križa na Križni Gori, vendar jih je slikarka z zvezdo repatico povezala v učinkovito celoto.



Predloga za jaslince iz 1946; hrani Škofijska pastoralna knjižnica, Nadškofija Ljubljana.

¹ Citirano iz prispevka, podpisanega z L. K., ki je bil objavljen 23. 12. 1944 v časniku *Slovenski dom*.

² Prav tam.



Predloga za jaslice iz 1946; hrani Škofijska pastoralna knjižnica, Nadškofija Ljubljana.

cerkvi sv. Križa na Križni Gori (zbor betlehemskega angelov je upodobljen po angelih na oboku prezbiterija, cesarjev sel iz legende o sv. Urhu, strežnici iz ciklusa o Marijinem življenju, angel iz prizora oznanjenja, sv. Joahim). Sveto družino je naslikala po freski slikarja Bolfganga iz cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu iz 1453. Speči apostoli na freski Getsemanskega vrta na pročelju pod lopo v Crngrobu so postali speči betlehemskega pastirja, prav tako sta pastirja postala apostola s freske o Marijini smrti v cerkvi Marijinega vnebovzvetja na Muljavi, ki je delo Janeza Ljubljanskega iz 1460. Trije mladeniči, ki častijo Dete, so povzeti po freskah v cerkvi sv. Nikolaja v vasi Visoko nad Kureščkom. Abel s slavloloka cerkve na Visokem se je spremenil v klečečega pastirčka (opis predlog za jaslice iz leta 1946 predvsem po: Zalika Arnšek, mapa s ponatisom jaslic Alekse Ivanc, Ljubljana: založba Družina, 1996, brez pag.).

Aleksa Ivanc Olivieri

Slikarka, grafičarka, restavratorka in kopistka srednjeveških fresk Aleksa Ivanc Olivieri je bila rojena 11. avgusta 1916 v Ljubljani. Po končani maturi na meščanski šoli v Šiški se je učila za tekstilno oblikovalko v Kranju. Risala je tekstilne vzorce v tovarni Metka v Celju in nato v Mariboru. Posvetila se je tudi študiju umetnostne zgodovine. Po zlomu Jugoslavije aprila 1941 se je vrnila v Ljubljano. Obiskovala je Goršetov večerni risarski tečaj ter se izobraževala pri slikarjih Mateju Sternenu in Božidarju Jakcu. Uveljavila se je tudi kot planinka oziroma alpinistka.

Po končani vojni je leto dni študirala na likovni akademiji v Beogradu (prof. I. Tabaković). Leta 1950 je diplomirala na akademiji za likovno

Predloge Alekse Ivanc za jaslice iz leta 1944 se niso ohranile. Reprodukcijske nekatere motivov je mogoče videti v že omenjenem članku »Slovenske jaslice« časnika *Slovenski dom*.

Aleksa Ivanc je leta 1946 naslikala druge predloge za jaslice po naročilu lista *Oznanilo*. Te predloge so se ohranile v Škofijski pastoralni knjižnici v Ljubljani. Natisnjene so bile leta 1996. Na osemnajstih listih (46 cm x 33 cm) so v mešani tehniki tempere, gvaša, akvarela in barvnih svinčnikov naslikane vse figure, ki nastopajo v jaslicah. Prostor, ki obdaja figure, je okrašen z vinjetami in ornamentami. Na eni poli (36 cm x 63 cm) je Aleksa Ivanc Olivieri predstavila zamisel za postavitev jaslic.

Tudi pri drugih jaslicah se je oprla na freske v cerkvi sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom iz leta 1504 (Sprevod Svetih treh kraljev) in v



Predloga za jaslice iz 1946; hrani Škofijska pastoralna knjižnica, Nadškofija Ljubljana.

v Parizu (1954–1961), Maroku (1961–1964), nekaj časa tudi v ZDA. V letih 1960–1964 je razstavljala v Oranu, Casablanci, Parizu, Ženevi, Marseillu, Zürichu in Stuttgartu. Od leta 1965 je živela na Korziki, kjer je spoznala svojega soproga Pierra Olivierija.

V Rimu je izdelala ilustracije (grafike) za pesniške zbirke Rafka Vodeba, Vinka Beličiča in Branka Rozmana ter za zbornik Kolegija papeža Urbana za širjenje vere *Alma mater* (1954) in poslikala kapelo slovenskih šolskih sester na Farnesini (1954, freske z motivi štirih Marijinih žalosti: Beg v Egipt, Dvanajstletni Jezus v templju, Jezusovo slovo od Marije ob začetku javnega delovanja, Marija pod križem). Prelomnico v njenem slikarstvu je predstavljalo bivanje na Sardiniji; pod vplivom tega je začela slikati figuralne motive, ki so bili ekspresivno občuteni. Med bivanjem v Parizu se je naslonila tudi na kubistične vplive in abstraktno slikarstvo. Bivanje v Alžiru in Maroku je intenziviralo barvno lestvico njenih kompozicij. Aleksa Ivanc Olivieri je poudarila: »Barva je vse. No, seveda tudi čustvo mora biti, a prečiščeno, filtrirano, prosojno, da zazveni kot jeklo. Pritegnila me je rdeča zemlja, luč, posebno pa občutek neskončnosti.«³

Leta 1996 je ponovno razstavljala v Sloveniji. Tedaj ji je Slovensko izseljensko društvo pripravilo razstavo v galeriji Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu. Leta 1998 je razstavljala v galeriji Ars sacra v Mariboru. Leta 1999 je naslikala Križev pot za cerkev sv. Martina v Doberdobu. Umrla je 11. junija 2010 v vasici Occiglione na Korziki (biografski podatki predvsem po pogovoru Zore Tavčar z Alekso Ivanc Olivieri v reviji *Mladika*, 1997, št. 8, str. 163–169).

umetnost v Ljubljani (profesorji S. Pengov, G. Stupica, M. Pregelj) ter se nato specializirala iz restavracije. S slikarjem Rajkom Slapernikom in kiparjem Antonom Blatnikom je med letoma 1948 in 1950 restavriral stropne freske na Štatenbergu. Ukvarjala se je s kopiranjem (kopija gotske freske *Pohod Sv. treh kraljev* v Mačah za potujočo razstavo jugoslovanskih fresk). Njena kopija Jelovškove *Svete družine* je danes v cerkvi na Brezjah. Prvo samostojno razstavo je pripravila leta 1951 v Ljubljani. Razstavila je slike, ki jih je naslikala med bivanjem v Halozah. Po obisku beneškega bienala leta 1952 se je odločila ostati v Italiji.

Živela in ustvarjala je v Rimu (1952–1954), kjer se je izpopolnjevala v slikarstvu (prof. Bartoli) in obiskovala večerno grafično šolo,

³ »Slovenci za danes« (pogovor Zore Tavčar z Alekso Ivanc Olivieri), *Mladika*, 1997, št. 8, str. 166.

Marko Grego in Tanja Kavš

Planinsko pašništvo v Zgornjem Posočju

Po planinskih pašnikih še leži trda tema. Odkar so pastirji legli k počitku, je minilo že nekaj ur. Njihova utrujena telesa si nabirajo novih moči za prihajajoči delovni dan na planini. Vse naokoli se vije skrivnostna tišina. Rosa prekriva sočne travnate bilke in pisano gorsko cvetje. Pastirji se počasi en za drugim kobacajo iz senenih postelj in se krmežljivih oči spustijo po lestvi v hlev, kjer marljivo začnejo z jutranjo molžo njim zaupane živine. Molža traja vse do prvega jutranjega svita. Ko je delo končano, se skupaj odpravijo do bližnjega potoka, kjer se umijejo in natočijo vsak po dve vedri vode za sirjenje. Sirar jih pričaka s skodelico toplega mleka. Po skromnem zajtrku skupaj odženejo čredo na bližnji ali daljni pašnik, kjer jo pazijo vse do opoldneva, da ne zaide v prepadne predele. Čas si krajšajo z rezljanjem, petjem, klepetom, nekatere pa tudi premaga spanec. Če pada dež ali toča, pa se pastirji zatečejo pod bližnje drevo in drgetajoč čakajo na vrnitev v topel hlev. Proti opoldnevu se z živino vrnejo k stanu, kjer se živali pasejo do zgodnjega popoldneva. Pojedó skodelo skutne juhe, očistijo hleve in poskrbijo za privez svoje živine. Okrepijo se s skodelo polente, sirotke, redko kislega mleka in se odpravijo v hleve, kjer neutrudne roke ponovno namolzejo bogato količino mleka. Živino pustijo na varnem v hlevu do naslednjega jutra, ko se vrnejo k njej še v trdi temi. Spat se odpravijo, ko se sonce poslovi. Do takrat pa poskrbijo še za druga opravila na planini. Težko in naporno delo ter malo počitka nista bila nikoli izgovor za nedelo. Biti pastir je namreč pomenilo možnost za preživetje in vir zaslužka.

Arheološka odkritja nam izpričujejo prisotnost človeka na tem območju že v prazgodovinskem času. V času mezolitika so možnosti za lov na divje živali pritegnile ljudi na južna pobočja Krnskega pogorja. Postojanke so ležale na današnjih planinah v višini 1000 do 1350 m n. v., na osončenih, zavetrnih in razglednih mestih, blizu vodnih virov (Horvat 2013, 4). S koncem mezolitika, ko lov in nabiralništvo nista več glavna načina preživljanja (Turk 2013, 9), se razvijeta poljedelstvo in živinoreja. Človekova prisotnost v gorah se je okrepila v rimskem obdobju, ko je bilo podnebje zopet toplejše. Ob prihodu Slovanov na to območje so v goratih predelih še vedno živeli romanizirani staroselci, ki so ohranili tradicionalen način gospodarjenja. Ohranila so se predсловanska imena, številne tehnične izraze na področju planšarstva pa je slovenščina prevzela iz romanskih jezikov. V visokem srednjem veku pa naj bi že bilo prisotno pravo planšarsko gospodarstvo (Horvat 2013, 5–6), čigar značilnosti so se ohranjale dolga stoletja. Henrik Tuma namreč pravi, da nobena panoga gospodarskega dejanja ni tako konservativna kot planšarstvo, saj so planine zaradi svoje odmaknjenosti od velikega gospodarskega in kulturnega življenja obdelanih ravnin in ljudskih središč pokazatelj življenja pastirjev za dobo par tisoč let nazaj (po Senegačniku 1986, 99).

V 19. stoletju so se gospodarske in politične razmere korenito spremenile. Z boljšo cestno povezavo med mesti in vasm, predvsem pa z odprtjem železniške proge med Dunajem in Trstom, se je na domači trg (Gorica in Trst) pripeljala konkurenca.

Trg je narekoval izdelke in standarde, na katere domače gospodarstvo ni bilo pripravljeno. Prav ustanavljanje kmetijskih družb v tem času je bilo zaslužno, da se je razvoj živinoreje in poljedelstva dokaj hitro odzival na spremenjene razmere. Z ustanovitvijo kmetijske družbe v Gorici je sirarstvo in mlekarstvo na Goriškem in Tolminskem dobilo nov zagon. Na pobudo Goriške kmetijske družbe je leta 1873 prišel na planino Razor prvi sirarski učitelj Müller iz Švice, a njegovo delo ni bilo uspešno (Fischione 1998, 23). Sklepamo lahko, da sta neuspehu botrovali navezanost domačinov na tradicijo in nezaupljivost do novosti. Pravi mejnik v zgodovini sirarstva na naših tleh pa pomeni приход Müllerjevega naslednika, švicarskega mojstra sirarstva in potujočega učitelja Tomaža Hitza. Prvi odmeven tečaj sirarstva je vodil na planini Razor od 11. junija do 22. avgusta 1874; udeležili so se ga tudi sirarji z drugih tolminskih planin ter z Goriškega in Bohinjskega ter se tam učili izdelovanja sira po švicarski metodi. Hitz je tako izučil dvanajst sirarjev, ki so novo pridobljeno znanje prenašali iz roda v rod ter prevzeli nadzor nad tedanjim sirarstvom v Soški dolini in opravljali delo potovalnih učiteljev po planinah Zgornjega Posočja. Dvajseto stoletje je prinašalo velike gospodarske spremembe, zato gre danes velika zasluga redkim sirarjem, ki so dolgo povojno obdobje vztrajali in prenašali znanje na mlajše, da se je tradicija posoškega sirarstva ohranila do današnjih dni. Letos se obeležuje prav posebna obletnica, in sicer 150 let od ustanovitve prvega mlekarkega društva na Slovenskem – v Poljubinju leta 1874.



Pastirji pred stanom na planini Razor 14. junija 1924; foto: arhiv Tolminskega muzeja

Leta 2002 je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano tolminskemu siru dodelilo zaščiteno označbo porekla sir Tolminc, za kar gre zasluga Sirarskemu društvu Tolminc. Njegov aromatičen sladko pikanten okus je plod edinstvenega sveta planinskih rož in trav. Ker je mikroflora vezana na okolje, je ne moremo prenašati iz enega območja v drugega. Četudi bi z mlekom prenesli cel kompleks mikroorganizmov, bi se ti v nekaj dneh spremenili in prilagodili, zato bi bil drugačen tudi izdelan sir (Fischione 1998, 42). Zaradi tega je sir iz Zgornjega Posočja edinstven in to je močan razlog, da se mora to dragoceno dejavnost ohranjati.

Življenje na planinah je težko opisljivo, treba ga je doživeti, da spoznaš njegov čar. Planinsko cvetje, umirjenost živali in srčnost človeka, ki z marljivim delom od ranega jutra do poznega večera neguje to starodavno dejavnost, so bogastva posoških planin, za katere upamo, da se bodo ohranjale še mnoga stoletja.

Življenje na planinah je težko opisljivo, treba ga je doživeti, da spoznaš njegov čar. Planinsko cvetje, umirjenost živali in srčnost človeka, ki z marljivim delom od ranega jutra do poznega večera neguje to starodavno dejavnost, so bogastva posoških planin, za katere upamo, da se bodo ohranjale še mnoga stoletja.

Literatura

- Fischione, Alfonz. *Sirarstvo na Tolminskem, Kobariškem in Bovškem*. Ljubljana: Kmečki glas, 1998.
- Horvat, Jana. »Visokogorje od kamene dobe do novega veka: Kako smo ljudje osvajali gorski svet.« *Planinski vestnik* 113, št. 3 (2013): 4–6.
- Senegačnik, Jurij. »Planinsko gospodarstvo naših Alp v luči dosedanjih etnoloških in geografskih raziskav.« V: M. Pak, ur. *O razmerju med geografijo in etnologijo*, str. 99–107. Ljubljana: Oddelek za geografijo in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1986.
- Turk, Matija. »Najstarejše sledi: Le skala, kamen in kost!« *Planinski vestnik* 113, št. 3 (2013): 7–9.

Dr. Nina Novak Kerbler

Čas je za Tenerife

V hladnih deževnih dneh so v reklamnih letakih, na spletu in družbenih omrežjih pogosti prispevki, ki bralce nagovarjajo k pobegom v tople kraje. Pričljubljena turistična destinacija tudi številnih Slovencev je otok Tenerife, sklanjanje tega pa, kot je očitno iz spodnjih primerov, marsikomu povzroča težave.

- Atrakcij je toliko, da se je težko odločiti, kje raziskovanje **Tenerifov** sploh začeti! Spodaj je zato predstavljenih **10 najboljših atrakcij Tenerifov**, ki ti olajšajo odločitev. (Spletni vir 1)
- Počitnice z letalom na **Tenerifih** (Spletni vir 2)
- Hoteli v **Tenerifi** – poiščite, primerjajte in prihranite s Trivagom! (Spletni vir 3)
- Na severu **Tenerifa** prevladujejo ljubka kolonialna mesta /.../ (Spletni vir 4)
- Čeprav je dobro znano, da so **Tenerife** otok notranje pomladi, večkrat slišimo vprašanje, ali je zima primeren čas za počitnice na **Tenerifih**. (Spletni vir 5)

Iz izbranih primerov je razvidno, da avtorji besedil otok *Tenerife* pregibajo na številne različne načine, in sicer kot množinski samostalnik moškega spola (*Tenerifov*, *Tenerifih*), množinski samostalnik ženskega spola (*da so Tenerife*), edninski samostalnik ženskega spola (*v Tenerifi*) in edninski samostalnik moškega spola brez podaljševanja osnove (*Tenerifa*), ali pa ga sploh ne sklanjajo (*je bil na Tenerife*). Tudi v primerih iz besedilnega korpusa *Nova beseda* je mogoče najti različne oblike obravnavanega samostalnika. K že omenjenim je treba dodati še sklanjanje otoka *Tenerife* kot edninskega samostalnika moškega spola s podaljševanjem osnove z *-j* (*na Tenerifeju*) ali z dodajanjem končnice brez spreminjanja osnove (*na Tenerifeu*).

- V času izginotja Garachica je bil na **Tenerife** običaj, da so premožnejše družine na svojem posestvu zgradile tudi manjšo zasebno cerkvico ali kapelo. (Nova beseda, *Delo*, 2003)
- Nemški tednik *Der Spiegel* v predzadnji številki opisuje ozadje poskusa /.../, ki so ga poskušali narediti 8. januarja letos na otoku **Tenerifa** v Kanarskem otočju. (Nova beseda, *Delo*, 1998)
- Pod sivo oblačno kopreno je običajno ostal v soncu vsaj ozek pas obale in črnih peščenih plaž na severni strani otoka **Tenerife**. (Nova beseda, *Delo*, 2003)
- A ponekod, tudi na **Tenerifeu**, niso upoštevali zakona in so še naprej pripravljali pustne festivale, le da pod drugimi imeni. (Nova beseda, *Delo*, 2006)
- Garik Israelian z astrofizikalnega inštituta na **Tenerifi** je nedavno prišel na sled izgorevanju planetov, ki je potekalo pred nekaj milijoni let. (Nova beseda, *Delo*, 2011)
- /.../ [T]okrat je še drugi pozitiven rezultat protidopinškega preizkusa potrdil, da je julija na treningu na **Tenerifeju** resnično jemal nedovoljeno sredstvo nandrolon. (Nova beseda, *Delo*, 2001)

Pisci besedil nimajo težav samo pri sklanjanju poimenovanja *Tenerife*, ampak tudi pri zapisu tega (*Teneriffi*, *Teneriffe* ipd. namesto *Tenerife*).

- Mi si prizadevamo, da bi na **Teneriffi** lahko napovedali, kdaj bodo postala vulkanska pobočja nestabilna. (Nova beseda, *Delo*, 2001)
- Na kanarskem otoku **Teneriffe** so morali zaradi močnega sneženja zapreti cesto na vulkan Teide, ki je s 3718 metri najvišji vrh v Španiji. (Nova beseda, *Delo*, 2002)

V tem prispevku bomo pogledali, kako pravilno sklanjamo otok *Tenerife* in druge podobne samostalnike moškega spola.

Kako se sklanja Tenerife

Poimenovanje Tenerife označuje največjega od sedmih Kanarskih otokov. Gre za edninski samostalnik moškega spola, ki ga po slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* pravilno sklanjamo tako:

imenovalnik	Tenerife
rodilnik	Tenerifa
dajalnik	Tenerifa
tožilnik	Tenerifu
mestnik	na Tenerifu
orodnik	s Tenerifom

Med navedenimi primeri s spleta in iz korpusa *Nova beseda* sta pravilna samo dva, in sicer:

- Na severu **Tenerifa** prevladujejo ljubka kolonialna mesta /.../ (Spletni vir 4)
- Pod sivo oblačno kopreno je običajno ostal v soncu vsaj ozek pas obale in črnih peščenih plaž na severni strani otoka **Tenerife**. (Nova beseda, *Delo*, 2003)

Drugi izbrani primeri bi se pravilno glasili tako:

- Atrakcij je toliko, da se je težko odločiti, kje raziskovanje **Tenerifa** sploh začeti! Spodaj je zato predstavljenih **10 najboljših atrakcij Tenerifa**, ki ti olajšajo odločitev. (Spletni vir 1)
- Počitnice z letalom na **Tenerife** (Spletni vir 2)
- Hoteli **na Tenerifu** – poiščite, primerjajte in prihranite s Trivagom! (Spletni vir 3)
- Čeprav je dobro znano, da je **Tenerife** otok notranje pomladi, večkrat slišimo vprašanje, ali je zima primeren čas za počitnice na **Tenerifu**. (Spletni vir 4)
- V času izginotja Garachica je bil na **Tenerifu** običaj, da so premožnejše družine na svojem posestvu zgradile tudi manjšo zasebno cerkvico ali kapelo. (Nova beseda, *Delo*, 2003)
- Nemški tednik *Der Spiegel* v predzadnji številki opisuje ozadje poskusa /.../, ki so ga poskušali narediti 8. januarja letos na otoku **Tenerife** v Kanarskem otočju. (Nova beseda, *Delo*, 1998)

- A ponekod, tudi na **Tenerifu**, niso upoštevali zakona in so še naprej pripravljali pustne festivale, le da pod drugimi imeni. (Nova beseda, *Delo*, 2006)
- Garik Israelian z astrofizikalnega inštituta na **Tenerifu** je nedavno prišel na sled izgorevanju planetov, ki je potekalo pred nekaj milijoni let. (Nova beseda, *Delo*, 2011)
- /.../ [T]okrat je še drugi pozitiven rezultat protidopinškega preizkusa potrdil, da je julija na treningu na **Tenerifu** resnično jemal nedovoljeno sredstvo nandrolon. (Nova beseda, *Delo*, 2001)

Sklanjanje drugih podobnih samostalnikov

Tako kot otok *Tenerife* se sklanjajo tudi drugi – sicer redkejši – samostalniki moškega spola, ki imajo v imenovalniku ednine končnico *-e*, na primer *finale*, *faksimile*, *Čile*, *penale*, *promile*, *bienale*, *graduale*, *magistrale*, *kampanile* ipd.

imenovalnik	finale	faksimile	Čile
rodilnik	finala	faksimila	Čila
dajalnik	finalu	faksimilu	Čilu
tožilnik	finale	faksimile	Čile
mestnik	o finalu	o faksimilu	v Čilu
orodnik	s finalom	s faksimilom	s Čilom

Večina drugih samostalnikov moškega spola, ki se končajo na *-e*, se sklanja drugače. Tistim, ki so domačega izvora, npr. *oče*, *Jure*, *Anže*, *Pavle*, *Jože*, *Smole*, *Jerše* ipd., se osnova v odvisnih sklonih podaljšuje s *-t*, samostalnikom tujega izvora, npr. *atelje*, *bife*, *kliše*, *kupe*, *Belize*, *kliše*, *karate*, *file* ipd., pa se ta podaljšuje z *-j*.

imenovalnik	karate	Belize
rodilnik	karateja	Belizeja
dajalnik	karateju	Belizeju
tožilnik	karate	Belize
mestnik	o karateju	v Belizeju
orodnik	s karatejem	z Belizejem

Kako pa se sklanja *Lanzarote*

Podobno kot za *Tenerife* se tudi za Kanarski otok *Lanzarote* uporablja več pregibnih različic. V primerih iz besedilnih korpusov *Nova beseda* in *Gigafida* se ta otok sklanja kot edninski samostalnik moškega spola brez podaljševanja osnove (kot *Tenerife*, torej *Lanzarota*, *Lanzarotu*) ali s podaljševanjem te z *-j* (kot *karate*, torej *Lanzaroteja*, *Lanzaroteju*) in kot množinski samostalnik moškega spola (kot *Sejšeli*, torej *na Lanzarotih*).

- Poleg tega je Manrique s svojimi zamislimi in vplivom veliko prispeval k današnjemu videzu **Lanzarota**. (Nova beseda, *Delo*, 2005)
- Vožnja s čolnom iz Ifnija do **Lanzaroteja** traja 33 ur /.../ (Nova beseda, *Delo*, 2008)

- Nemški kancler Gerhard Schröder in španski premier José Maria Aznar sta po srečanju v **Lanzaroteju** /.../ (Nova beseda, *Delo*, 2003)
- O samopreskrbnem kmetijstvu in vinski trti v kraterjih na španskih **Lanzarotih** /.../ (Gigafida, splet, 2012)
- Z njimi je nastopal po Evropi, leta 1991 pa je na domačem **Lanzarotu** ustanovil svojo vseobsegajočo glasbeno šolo. (Gigafida, splet, 2017)

Poimenovanje *Lanzarote* ni obravnavano ne v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ne v *Slovenskem pravopisu*, med primeri rabe iz navedenih besedilnih korpusov pa se ta španski otok največkrat sklanja kot otok *Tenerife*, torej brez podaljševanja osnove.

imenovalnik	Lanzarote
rodilnik	Lanzarota
dajalnik	Lanzarotu
tožilnik	Lanzarote
mestnik	na Lanzarotu
orodnik	z Lanzarotom

Primerov s podaljšano osnovo z *-j*, v katerih se *Lanzarote* sklanja kot samostalnik *karate*, je le za spoznanje manj kot tistih brez podaljšane osnove, čeprav bi bila ta pregibna različica zaradi analogije verjetno ustrežnejša.

imenovalnik	Lanzarote
rodilnik	Lanzaroteja
dajalnik	Lanzaroteju
tožilnik	Lanzarote
mestnik	na Lanzaroteju
orodnik	z Lanzarotejem

Katera od obeh oblik bo prevladala v rabi in – upamo, že – v novem pravopisu navedena kot pravilna, knjižna, bo pokazal čas. Že zdaj pa je jasno, da je pregibanje poimenovanja *Lanzarote* kot množinskega samostalnika po analogiji s *Sejšeli* napačno, saj to ne zaznamuje otočja oziroma skupine otokov, ampak samo en otok.

Spletni viri:

- 1: <https://www.student.si>.
- 2: <https://www.last-minute.si>.
- 3: <https://www.trivago.si>.
- 4: <https://www.pocitnice.si/kanarski-otoki-tenerife>.
- 5: <https://bananapalmbay.com/tenerife-pocitnice-v-zimskem-casu>.

Nina Kremžar

Velike malenkosti

Knjige o tem, kako pisati, nenehno izhajajo. Trend se iz tujine počasi seli celo k nam in v zadnjem času so priročniki za kreativno pisanje začeli pisati celo nekateri slovenski avtorji. Vaje v slogu so v tem smislu samo drobcen košček mozaika in so se skušale skozi pretekle štiri rubrike dotakniti tistih najbolj osrednjih področij pisanja, hkrati pa predvsem ponuditi praktične vaje za razvijanje lastnega stila. Z marsičem bi se torej veljalo ukvarjati bolj poglobljeno, a v zadnji rubriki tega letnika raje izpostavljam nekaj drobnih malenkosti, ki so konec koncev pomembnejše, kot se zdijo na prvi pogled. Nekako se bomo torej vrnila na začetek, pobrali pridelke z naših jezikovnih vrtov in se pripravili na zimsko spanje.

V nekem intervjuju je igralka Emma Watson izrekla stavek, ki ga od tedaj nosim s seboj. »Življenje ima letne čase« – včasih sadiš, drugič žanješ, ampak zemlja mora tudi počivati. In kar velja za življenje, velja tudi za pisanje. Dajati nasvete za prvi dve obdobji, ko zbiramo ideje, paberujemo, pilimo in loščimo, je manj zapleteno, kot ko pomislimo na tisti zadnji letni čas, na kreativno zimo, ko se nam ideje izmuznejo in zakopljejo.

Ravno zato, ker vse pride ob svojem času in morajo stvari, da dozori, nujno čez različne faze, vključno s počitkom, se mi namesto načinov za spodbujanje produktivnosti veliko bolj smiselno zdi izpostaviti, kako pomembno je obdobje mirovanja. Veliko avtorjev (med njimi sem tudi sama) pove, da se po izdani knjigi čutijo izpraznjene in da potrebujejo čas, da se rezervoar kreativne energije ponovno napolni. V tem letnem času si moramo dovoliti, da si odpočijemo, da nekako preorjemo svoje misli, saj v nasprotnem primeru nimamo kapacitet, da začnemo na novo, da razvijemo sveže ideje in se z njimi soočimo z vsemi močmi. Vendar je takšna odločitev za marsikoga na sodobni literarni sceni lahko nemogoče razkošje – okolje, ki te sili v stalno produciranje in objavljanje, ti odmora preprosto ne dovoljuje, če želiš od svojega pisanja preživeti. A k sreči (?) je pri nas tako malo avtorjev, ki živijo izključno od svojega pisanja, da lahko vsi drugi, ki to počnemo poleg rednih služb, pišemo kolikor počasi želimo. Kar je lahko le dobro, saj se tako izognemo hiperprodukciji in se ne izčrpamo (v kreativnem smislu, seveda).

Kaj torej početi, ko ne pišemo? Razen tega, seveda, da hodimo v službo (in si govorimo, kako bi gotovo ogromno napisali, če nam na delo ne bi bilo treba). Kljub temu, da aktivno ne pišemo, lahko v času našega odmora vseeno razvijamo svoj prepoznavni glas – skozi obilico branja, skozi opazovanje in seveda doživljanje vsakodnevnega življenja. In čeprav bo to, kar sledi, kontradiktorno obdobju počitka, ki ga omenjam, ogromno napišemo ravno tedaj – ko se cijazimo v popoldanski gneči, ko gremo na sprehod, ko sedimo v kabini žičnice. Takrat nezavedni del naših možganov melje stare ideje, jih razstavlja in spet združuje na kreativne načine. »Nič te ne pripravi do pisanja tako kot dolgčas,«

je v intervjuju dejala Agatha Christie in verjamem, da v svojem občutju med pisatelji ni edina. Tudi sama največ napišem, ko se dolgočasim, medtem ko v tednih, ko me posrkajo delovna rutina in druge obveznosti, ne napišem skorajda nič. Morda nam torej ni nujno treba v dnevni urnik uvrščati ure ali dveh za pisanje, temveč je dovolj, da si vzamemo prosto popoldne in upamo, da zdolgočaseni možgani naredijo svoje.

Kje se potem zaplete? (Pisateljsem se namreč vedno prej ali slej zaplete.) Sprva, če ne opazimo, kdaj se je letni čas zamenjal in da moramo začeti pisati, ker se je sneg stalil in so ideje zrele. Zato moramo ostajati v stiku s pisateljem v sebi in ga oziroma jo prisiliti, da vsake toliko pomiga in preveri, če so se udi že spočili. Če je pisanje včasih vrtnarjenje, spet drugič obrtniško delo, je vedno malo tudi šport, kjer moramo ohranjati kondicijo, paziti, da mišice ne atrofirajo, in se prisiliti, da začnemo ob pravem trenutku spet pisati (tu pristanemo, kot sem obljubila, spet na začetku, v prvih Vajah v slogu, kjer sem za vajo predlagala pisateljski dnevnik). Redno pisanje (ne glede na to, kako neznatno) nam bo pomagalo tudi pri časovni stiski, ki je pogosto razlog, da pišemo manj, kot bi želeli – če vsak dan napišemo nekaj besed, se te počasi množijo v večji skupek, medtem ko je lahko iskanje prostega časa in zadostne količine energije, da zapišemo celo zgodbo, pesem ali poglavje, dovolj zastrašujoče, da pisanje na koncu prelagamo iz dneva v dan in se ga nikakor ne lotimo. Notranje zorenje idej (ki mu sama rada rečem tudi nezavedno pisanje) moramo torej nujno podpreti z dejanskim pisanjem, a v tempu, ki je primeren naši trenutni kondiciji. Pa vendar se lahko tudi po tem, če smo do tedaj vse naredili prav – si vzeli čas za počitek, zatem začeli pisati in pisali redno – vse skupaj vseeno nenadoma ustavi. Znajdemo se pred zidom – brez idej in moči, da bi pisali dalje. Zgodi se nam razvpita »pisateljska blokada«.

Načinov, kako se te pisateljske zagate znebiti, je verjetno toliko, kot je pisateljev. Meni pomagajo sledeče taktike:

- Iskanje ravnovesja med pisanjem in odmorom: včasih se je v pisanje preprosto treba prisiliti, si naložiti normo (bodisi število besed ali čas, ki ga preživimo pred belo stranjo, tudi če le-ta bela tudi ostane) in jo doseči, potem pa si dovoliti zasluženi odmor. In tako spet in vedno znova. Razmerje med pisanjem in počitkom je za vsakogar drugačno in vsak avtor mora presoditi zase. Najpomembneje pa je, da pri postavljanju ciljev ostanemo nežni sami s sabo.
- Igra: če si dovolimo, da se z jezikom igramo (npr. napišemo zgodbo, kjer se vsak stavek začne s črko P, naštejemo petdeset rožnatih stvari in podobno – toplo priporočam predvsem vaje na izčrpavanje), se pogosto porodijo zanimive rešitve za potencialne probleme. Zato so vse vaje iz preteklih rubrik tudi igre in priložnost, da se k njim zatečemo, ko nimamo nobene druge ideje. Marsikdaj omejitve, pravila in navodila iz avtorjev potegnejo njihovo najboljše pisanje. Tudi zato so priročniki za kreativno pisanje vedno naši dobri prijatelji.
- Branje: ko ne zmoremo več pisati, je eden najboljših izhodov vedno, da beremo. Najbolje nekaj, kar nam je resnično všeč – zdi se mi, da željo po pisanju najbolje zbudijo ravno knjige, tiste najboljše, ob katerih si zaželim, da bi jih napisali sami.

- Pisanje drugega: ko se z določenim besedilom zatakemo, lahko pogosto pomaga, če začnemo pisati nekaj drugega, če se da, čim bolj drugačnega. Tako še vedno treniramo pisateljske mišice, ampak drug sklop (na primer, da imamo od hoje v hribih utrujene noge, zato raje, kot da gremo naslednji dan na Šmarno goro, naredimo nekaj vaj za roke).

Največji problem nastane, ko je pisateljska blokada posledica strahu pred zavrnitvijo in ničesar ne napišemo, ker nas je strah posledic. Besedilo, ki je napisano, bo morda dvanajstkrat zavrnjeno, morda bo objavljeno šele, ko poskusimo trinajstič, morda pa nikoli – ne vemo. Kar vemo zagotovo, je, da besedilo, ki ni napisano, gotovo ne bo objavljeno. Pisanje in objavljanje sta dve zelo različni živali (če ena živi na kopnem, druga biva v morju) – moja poanta je v tem, da moramo stvar napisati. Če ne čutimo neizbežne nuje, da jo spravimo na papir, morda pisanje ni naš način izražanja. Z objavljanjem in zavrnitvami se ukvarjamo kasneje, v nekem čisto drugim stanju, ko prej omenjeno nujo zamenjata objektivni pogled na lastno delo in obrtniško piljenje. Vsi, ki pišejo, ne bodo nujno tudi objavljeni. Pa ne zato, ker ne bi pisali dobro, ampak morda zato, ker preskočijo korak nečustvenega presojanja in se v objavo zaletijo, morda zato, ker ne berejo dovolj široko (in ne vedo, da je nekdo nekoč že napisal in izdal nekaj, kar je zelo podobno njihovemu tekstu). Morda pa svojih besedil preprosto niso poslali pravim revijam ali bodo preprosto spregledani. Ne glede na objektivne in subjektivne, upravičene in neupravičene razloge, avtorji zavrnitve doživljajo nenehno (praviloma pogosteje kot potrditve). A kljub njihovi grenkobi nam v vsakem primeru ponudijo priložnost, bodisi za izboljšave bodisi za vztrajanje. Kaj pa razlikovanje med obema? To je svojevrstna umetnost, ki tako zelo pogosto loči najboljše od povprečnih.

Zadnja letošnja rubrika Vaj v slogu se torej počasi bliža koncu. Z obilico vaj in nasvetov sem želela predvsem razširiti možne vstopne v svet pisanja in dodati tisto peščico motivacije, ki bo, upam, koga prepričala, da dokonča tisto, kar odloženo čaka v predalu, ali začne pisati nekaj čisto novega. Pisanje, vsaj zame, je prostor neizmerne svobode, kjer je mogoče malodane vse, predvsem pa živeti nešteta življenja.

Naj bo letošnja zadnja rubrika posebna tudi v tem, da se tokrat ne bo zaključila z vajami, temveč z usmeritvami še nekaterih mlajših literarnih ustvarjalcev iz našega prostora, ki uspešno navigirajo po morju, ki je slovenska literarna scena, in so v zadnjem času izdali svoje (prve) knjige. Morda bo pozoren bralec med nami opazil določene podobnosti in seveda prav tako važne razlike – potem pa med vsemi glasovi izbral in shranil tiste nasvete, ki so mu najbližje, vse skupaj predrugačil in naredil po svoje. Kot je edino prav.

Pisati tudi, ko ne pišeš zares: brati, izpisovati, razmišljati, opazovati. Vedno bolj sem prepričana, da pisatelj ali pesnik ni nujno nekdo, ki je nadarjen za pisanje, ampak predvsem nekdo, ki je dovzeten za svet okrog sebe, za nevidne prostore, za lepoto vsakdanjega. Navada, ki se je poskušam držati tudi, ko ne ustvarjam posebej aktivno, je pisanje dnevnika. Ne samo, da se tako urim v opazovanju in razmišljanju

življenja okrog sebe, temveč me ta vsakodnevni ritual prisili, da si za to pisanje vzamem čas in sem pri tem potrpežljiva. Pri tem pisanju, ki samo po sebi nima nikakršnega namena in nikamor ne pelje. A hkrati me vedno znova opomni, da četudi že nekaj let nisem ničesar objavila, je moja nuja po izražanju še vedno tu, pred mano: pisati zase, brez misli na bralce, iz veselja do pisanja.

Zarja Vršič

Pisanje se začne, veliko preden se usedeš za računalnik in napišeš prvo besedo. Nekakšna predpriprava nanj je natančno opazovanje – med sprehajanjem, nakupovanjem, plačevanjem položnic, odnašanjem smeti ... Povsod okrog nas je nekaj, kar bi se dalo literarizirati. Poleg očesa za podrobnosti je dobro imeti še ščepec nadarjenosti ter občutek za jezik in estetiko, toda vse naštete zmožnosti je mogoče tudi razviti (vsaj do določene mere). Zato je dobro, da tisti in tiste, ki pišejo, tudi veliko berejo.

Opažanje je nato treba pretvoriti v zamisel in jo prenesti na papir. Samo pisanje je praktično gradbeni projekt, pri katerem besede nizaš v verze in povedi, verze v kitice, povedi v odstavke, kitice v pesmi, odstavke v zgodbe ali poglavja, pesmi v pesniško zbirko, poglavja v roman. Pri čemer je osebna izkušnja enim v pomoč, drugim v napoto.

Preden napisano prispe do založbe, revije ali prvih bralcev in bralk, je dobro preveriti, kako deluje kot celota, »kako se bere«. To avtorji in avtorice najenostavneje naredijo tako, da si napisano (večkrat) na glas preberejo.

Ni odveč, če besedilo kdaj pošljemo v lekturo, še preden je objavljeno. Po objavi je pisanje sicer končano, a se pisateljski proces vseeno nadaljuje v obliki literarnih večerov, okroglih miz, branj ... In se za tiste, ki ga dojemajo kot najboljši način za izražanje, sestavni del življenja, nikoli ne konča.

Selma Skenderović

1. Besedilo napiši v enem samem zamahu. Sedaj ni čas za premišljevanje ali popravljanje, najprej moraš napisati idejo, ki jo imaš, v celoti. Besedilo naj ima začetek in konec, tudi če ti še ni všeč. Presenetilo te bo, koliko nepričakovanih idej se nabere med pisanjem.
2. Pusti, da besedilo počiva. Besedilo je tako kot kruh, mora počivati, da se zgodi čudež. Koliko časa? Če se ti ne mudi, naj bo to toliko, da začneš opazovati napake in možnosti za izboljšanje. Če se ti mudi, to točko kar preskoči.
3. Zdaj pa se začne najlepši del pisanja: popravi, briši, preuredi, črtaj, črtaj in črtaj. Pretehtaj vsak samostalni, vsak pridevnik in vsak glagol ter jim najdi tisto perfektno sopomenko, ampak brez pretiravanja. Prečrtaj vse pa-je (to velja za katerokoli besedilo!), črtaj, črtaj in črtaj.

4. *Besedilo prepusti tvojemu prvemu bralcu: tvojemu glasu. Besedilo preberi na glas. Med branjem si označi mesta, kjer ti nekaj »ne štima«. Po branju se vprašaj, kaj te je pri vsakem mestu zmotilo in ponovi točko 3, nato točko 4 in tako naprej, dokler ob glasnem branju ne bo več ničesar označenega. Takrat je besedilo pripravljeno.*

Alex Kama Devetak

Nekega točnega in jasnega pravila, kako napisati pesem, nimam, se pa večkrat zalotim, da mi pri pisanju pomagata mir in tišina. Misli morajo že malo odležati (o pesmi razmišljam že veliko prej, preden jo napišem), in ko se poklopijo še ostale okoliščine, lahko napišem pesem. Nasvet, ki deluje zame in bo morda pomagal še komu: pišite na letalu.

Anja Grmovšek Drab

Mislim, da prepogosto pozabljamo, kako pomembno je branje drugih avtorjev za naše lastno pisanje. Verjamem, da je ključno, da beremo raznovrstne avtorje, avtorje z različnih delov sveta, iz različnih družbenih skupin, različnih prepričanj. Sodobne avtorje in avtorje preteklih obdobj.

Aljaž Primožič

Ko pišem daljšo prozo, vedno izviram iz prizora, ki postane moj navdih za celotno delo. Ta prizor ima močan čustven naboj. Lahko se pojavi v samem začetku zgodbe ali pa se zgodi kasneje, včasih na koncu ali celo v sredini. Običajno gre za dialog, v katerem spoznam dva lika. Nato se vprašam: kako sta lika prišla do te točke in kaj se bo z njima zgodilo v prihodnosti? Svoje like spoznavam in oblikujem na podlagi njihovih dejanj. Celotno zgodbo najprej oblikujem v mislih. Takrat sem običajno v gibanju. Ko se umirim in postane zgodba skorajda oprijemljiva, pa jo tudi zapišem. Pisanje se vedno začne v glavi. Moj nasvet piscem je: poiščite prizor, ki vas nagovori dovolj, da je o njem vredno razmišljati, pisati in navsezadnje tudi brati.

Karmen Petric

Seznam del avtorjev (in hkrati toplo priporočeno branje):

- Zarja Vršič: *Kozjeglavka* (Cankarjeva založba); kratke zgodbe
- Selma Skenderović: *Zakaj molčiš, Hava?* (JSKD); kratke zgodbe
- Alex Kama Devetak: *Nedaleč* (JSKD); kratke zgodbe
- Anja Grmovšek Drab: *Prepovedani položaj* (LUD Literatura); poezija
- Aljaž Primožič: *Čisto potih* (LUD Literatura); poezija
- Karmen Petric: *Prste stran* (Cankarjeva založba); roman

Dr. Andraž Arko

Sodobni božični filmi

Že od samih začetkov so režiserji vključevali v svoje filme tudi božično zgodbo o Jezusu. Opustili so jo le v primerih, ko so se odločili za izključno pasijonski film ali dobesedno uprizarjanje Markovega ali Janezovega evangelija. Pregledu obdobj nemega filma in velikih epov sledijo še sodobni božični filmi.

Rojstvo (1978)

Film *Rojstvo* (*The Natvity*) je treba omeniti samo zato, ker je v celoti posvečen božični zgodbi, ki pa jo mestoma interpretira precej po svoje, saj vključuje tudi apokrifno gradivo iz psevdo Matejevega evangelija in Jakobovega protoevangelija ter celo *Zlato legendo* Jakoba de Voragine. V izmišljenem liku Herodovega svetovalca Nestorja je nastopil John Rhys-Davies, za dvajsetletno Madeleine Stowe pa je bila vloga Marije filmski debi.

Zgodba o Kristusovem rojstvu (2006)

Na začetku šokira dokaj ekspliciten pokol betlehemskega dečkov, ki je na koncu prikazan le mimogrede, kar odraža izreden občutek in premišljenost režiserke Catherine Hardwicke, saj doseže, da film ob koncu ne potone v krvi, ampak izzveni v Marijinem hvalospevu Magnifikat. Film je zvest in dokaj dosleden pri upodabljanju svetopisemskih dogodkov in to na način sodobnih zgodovinskih spektaklov, ki se odlikujejo predvsem po epski pripovednosti in čudoviti filmski fotografiji. V želji po čim večji avtentičnosti so ga snemali v Maroku in v Materi, italijanskem mestecu, ki je za kuliso služilo Pasoliniju, Gibsonu idr. Kar bode v oči, sta Jožef in Marija z veliko mero brezizrazne hladnosti. Tudi sicer je Marija najstniško muhasta hči čustveno hladnih staršev, Elizabeta pa je zelo materinska. Šele po Jezusovem rojstvu na Marijinem obrazu opazimo nekaj materinske nežnosti in topline. Gabrijel je bolj temnopolt, z brado in brki, oblečen v belo astralno haljo, ki pa se ne prikaže Zahariju, niti modrim, medtem ko je v ostalih primerih navzoč. Modri pa so nekakšni komični stranski liki, kar pa še zdaleč ni moteče, saj prinaša filmu dobršno mero sproščenosti in vedrine. Podobno učinkuje tudi prizor obrezovanja Janeza Krstnika. Sklep Jezusovega rojstva pa deluje kot prave jaslice: votlina s Sveto družino, v ozadju vol in osel, pred hlevčkom pa



Prizor iz filma *Zgodba o Kristusovem rojstvu*;
vir: m.media-amazon.com

pastirji in z darili in kamelami. Prav s poseganjem po klasičnih in ustaljenih podobah ustvarja film vzdušje in ozračje prave *Zgodbe o Kristusovem rojstvu* (*The Nativity Story*), ki je ne zaobide niti božična klasika Franza Gruberja – Sveta noč.

Jezusovo rojstvo (2010)

Dvourni TV-miniserija v produkciji BBC-ja je verjetno eden najboljših božičnih filmov, saj skuša ob svetopisemski pripovedi o Jezusovem rojstvu rekonstruirati povsem običajno človeško ozadje. Jožef in Marija nista prikazana kot dva svetnika z oltarne slike ali božične voščilnice, ampak dve iskreni, pristni in odprti osebi z močnim značajem, ki se morata prebiti skozi osebno in duhovno dramo. Tako film že v začetku prikaže počasno vstopanje v odnos, ki z zaroko preide v malce romantično sanjavo zaljubljenost, ko par leži v travi in opazuje zvezde. Brez osladnosti in kiča, popolnoma človeško. Modri z Vzhoda pa so resni znanstveniki, strokovnjaki, a navdušeni zanesenjaki, ki vse bolj prodirajo do spoznanja Božje resnice o Odrešenikovem rojstvu. Brez komičnosti, prej z resno spoštljivostjo, predvsem pa z odprtostjo za presežno. Nenavadno je le, da so ustvarjalci za črnega kralja naredili Gašperja in ne Boltežarja. Zanimivo je, da modri ne pridejo v Jeruzalem k Herodu, ampak jih na poti prestreže njegov poslanec Nikolaj, ki nato kralju posreduje pomembne informacije.

Angel Gabrijel izgleda kot običajen bradat moški, oblečen v neke bele cunje, brez kril, sijoče svetlobe, nadnaravnega glasu ali česarkoli ekstravagantnega. Prav posebej zanimivo je prikazano spočetje, ko Marija začuti v sebi moč Svetega Duha. Tudi sam porod ni prav nič sladkoben, ampak še kako naporen, boleč, predvsem pa se zdi, da kar traja in traja. Pripoved se zaključi s poklonom pastirjev in modrih. Ni pokola betlehemskih dečkov, ni bega v Egipt in tudi ne darovanja v templju. Preprosto *Jezusovo rojstvo* (*The Nativity*). Vse je usmerjeno k realizmu, ki pa zgodbi ne odvzame svetosti, ampak prav s prikazom človeških okoliščin svetost Jezusovega spočetja in rojstva umesti v popolnoma življenjski kontekst.

Marija iz Nazareta (2012)

Tri ure in pol trajajoča TV-miniserija *Marija iz Nazareta* (*Maria di Nazaret*), ki jo je za RAI posnel Giacomo Campiotti, v prvi polovici prinaša Marijino življenje vse do bega v Egipt. Film je spretno narejena mešanica pripovedi kanoničnih evangelijev, apokrifov, izročila in fikcije, pri čemer vse preveva močna teološka sporočilnost na poligonu treh žensk: Herodiade s satanskimi spletkami, njene žrtve Magdalene in Marije, ki je Brezmadežna. Prizor Jezusovega rojstva je precej standarden, medtem ko je močno ganljiv sicer nekonvencionalen poklon pastirjev, ob obisku modrih z Vzhoda pa med Afričani, Perzijci in Azijati ni belcev! Nemka Alissa Jung je ustvarila zares prisrčno podobo Marije, ki z izredno obrazno mimiko prinaša optimizem, ki se napaja v njeni veri. Notranja lepota je v skladu z zunanjo, brez sladkobnosti ali patetike.

Jožef in Marija (2016)

Režiser Roger Christian preseneti z nenavadnim vstopom v film *Jožef in Marija* (*Joseph and Mary*): Marija je že noseča, oznanjenje in vsa čustvena drama med Marijo in Jožefom se je že odvrtila. Dogodki, povezani z rojstvom, sledijo v kombinaciji Matejeve in Lukove pripovedi, z begom v Egipt, pa tudi z Jezusovim darovanjem in najdenjem v templju. Nizkopračunski film ni čisto klasična božična zgodba, saj vključuje tudi dogodke iz Jezusove otroške in deške dobe, ki jih delno prepleta z izmišljeno zgodbo.

Izbrani: Pastir / Oznanjevalci (2017/2021)

Režiser Dallas Jenkins je na prijateljevi kmetiji v Illinoisu leta 2017 posnel kratek film *Pastir (The Shepherd)*, da bi ga na božič predvajali v cerkvi. Slednjič je iz tega nastala serija *Izbrani (The Chosen)*. Štiri leta kasneje je z veliko več sredstvi posnel še *Oznanjevalce (The Messengers)*.

Pastir je pripoved o nesrečnem, šepavem pastirju Šimonu, ki pa prejme milost, da se pride poklonit Novorojenemu. Božična zgodba *Oznanjevalci* pa prikazuje Lukovo pripoved o Jezusovem rojstvu leta 4 pr. Kr., sočasno pa se s pripovedjo prepleta nesvetopisemska zgodba o srečanju med Marijo Magdaleno in ostarelo Jezusovo materjo Marijo, ki ji pripoveduje o Jezusovem rojstvu.

Čeprav sta kratka filma samostojna, se v zgodbi dejansko prepletata in dopolnjujeta, saj oba sledita Lukovemu poročilu o Jezusovem rojstvu. Film *Oznanjevalci* se navezuje tudi na Matejev evangelij, saj prikaže oba Božja posrednika, ki sta Jožefu in Mariji oznanila Jezusovo rojstvo. Zelo zanimiva in izvirna je tudi interpretacija Marijine hvalnice Magnifikat, ki je prepletana med porodnico Marijo in ostarelo Marijo. Kljub lastni interpretativnosti pa sta kratka filma *Pastir* in *Oznanjevalca* zvesta v prikazu svetopisemske pripovedi. S svojskimi dodatki, ki jima dajejo tudi močno čustveno noto, sta še kako primerna za ogled v božičnem času.

Pot v Betlehem (2023)

Muzikal *Pot v Betlehem (Journey to Bethlehem)* prinaša božično zgodbo v popolnoma novi, sveži in sodobni interpretaciji, z nenavadno kombinacijo sproščene igrivosti, mrzke zlobe, glasbe, petja in plesa, začinjeno s komičnimi vložki, ki je kljub vsemu temu še vedno dostojna in spoštljiva. Najprej spoznamo modre z Vzhoda: zvezdoslovca Boltežarja, največjega učenjaka Gašperja ter kartografa in velikega jedca Miha. Ti trije se z vso svojo nerodnostjo odpravijo na pot v Betlehem in ves čas nastopajo kot trije simpatični in (mestoma že malce preveč) komični stranski liki.

Upodobitev Marije je malce nekonvencionalna, mestoma celo z rahlimi feminističnimi potezami, a obenem še vedno dovolj nežna. Močno in na trenutke prav presunljivo izraža svoje zaupanje in vero v Boga. Definitivno gre za precej svojsko sodobno upodobitev Marije, ki se verjetno ne razlikuje od mnogih drugih, ki so nastale skozi zgodovino upodablajoče umetnosti na Zahodu, ko vsaka upodobitev na neki način odraža čas, v katerem je nastala.

Morda je od vseh še najbolj »problematična« upodobitev nadangela Gabriela. Ta izpade kot tepec, ki si ni dobro zapomnil sporočila in slednjič še z betico trešči v podboj. Zares problematično je to, da pri samem oznanjenju ni omembe Svetega Duha, prav tako pa umanjka tudi Marijin »Zgodi se«. Nenavadna je umestitev Antipatra II., sina Heroda Velikega. Slednjega je v vsej slavohlepnosti in okrutnosti upodobil Antonio Banderas.

Pregled božičnih filmov in božičnih prizorov v filmih o Jezusu, h kateremu nas je spodbudilo praznovanje 800-letnice postavitve prvih jaslic, ki jih je sv. Frančišek Asiški postavil v Grecciu, je tako izčrpan, seveda v pričakovanju novih umetniških interpretacij Odrešenikovega rojstva.

Dr. Urška Perenič

»Popotnik pride v Afrike puščavo«¹

V Afrike puščavi, točneje povedano, na vročem libijskem pesku, kamor je bil Boris Pahor vpoklican v italijansko vojsko v začetku februarja 1940, smo se v enem od predhodnih prispevkov te rubrike, ki prinaša čisto sveža dognanja iz študija literarne zapuščine slovenskega tržaškega velikana, že mudili. Predvsem skozi ohranjeno voščilnico pisateljve sestre, učiteljice in katehetinje Eveline Pahor (1916–1994), ki je skupaj s sestro Marico (1919–1947) in materjo dragemu bratu v Bengazi² pisala decembra 1940. Le dva dni pred božičem, da bi mu vsaj nekoliko približala domače predpraznično vzdušje, nad katerim pa so valovale temne sence, saj se je oče Franc tačas zdravil za jetiko. Življenja dvoje strani, temnejšo in svetlejšo, je tisti čas v Afriki doživljal tudi Boris. Kakor neizmerno je bilo namreč na jesen veselje, ko je stal pred tablo v veži liceja v Bengaziju in se prepričal, da je napravil maturo in mu vse dolgo leto 1940 vendarle ni zaman odteklo v večnost, takó trpko je bilo občutenje zavedanja resničnosti v rumenem ozračju puščave, kjer je moral kot več slovenskih fantov v sili razmer postati italijanski vojak. Četudi ni odveč dodati, da si je bil Afriko v nekem smislu izbral sam, ko je na vprašanje »marešala« na vojaškem okrožju, ali Piemont ali Libija, raje izbral drugo možnost – z zavedanjem, da če že mora biti vojak, je to raje med Arabci kakor v italijanskih mestih, proti katerim sicer nima nič, a v njih preprosto ne more biti vojak.

Ovsem tem in še marsičem drugem piše Boris Pahor v »afriški kroniki« *Nomadi brez oaze* (Primorska založba, 1956), v kateri je v ospredje postavil prikaz svoje usode in usode slovenskih primorskih (pa tudi hrvaških oz. istrskih) fantov, ki so se kot pripadniki italijanske vojske znašli na bojiščih v italijanskih kolonijah v Afriki, in sicer zlasti v vzhodni obalni pokrajini Libije, Cirenajki. Pri tem se je kot deklarirani pisateljski pričevalec ter človek dialoškega duha v tok romaneskne pripovedi odločil vključiti odlomke iz nanj naslovljenih pisem, ki jih je tja dobival. Ti po eni strani učinkujejo kot zanimiva pripovedna popes-tritev, po drugi strani pa z zanje značilno predliterarno in dokumentarno vrednostjo poudarjajo pisateljvo težnjo po avtentičnosti in verodostojnosti. In čeprav smo vsaj tisti, ki smo pri Pahorju vseskozi prepričani o pristnosti (pri)poved(ov)anega, menili, da si vsebine v roman vključenih pisem, pa tudi dnevnikov, dialogov in nasploh dogajanja ni ne znal ne mogel izmisliti,³ nam šele skrbno preučevanje in urejanje njegove pisateljske zapuščine in zlasti korespondence zdaj prvič omogoča, da to empirično preverimo. In potrdimo, da so se v »afriški kroniki« uporabljena pisma v (ne)pričakovano veliki meri ohranila do danes.⁴ Nepričakovano zato, ker si komajda lahko predstavljamo, kako je bilo mogoče mladeniču Borisu Pahorju, ki jih je v Afriki 1940. leta naštel šele sedemindvajset, s seboj prenašati oz. shraniti dopise in jih

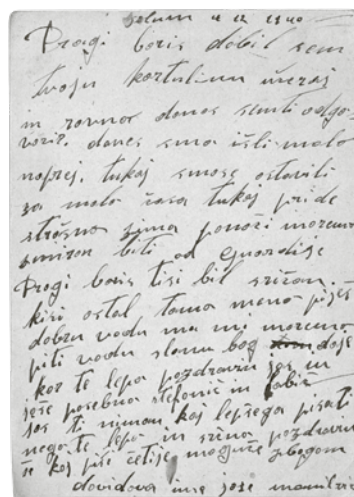
naposled prinesli s seboj v rodni Trst. Pričakovano pa zaradi tega, ker nam je še kako poznan pisateljev strah pred vsakršnim izničenjem, ki so ga v njem kot sedemletniku vžgali rdeči sikajoči zublji, ko so švigali iz stavbe Narodnega doma 13. julija 1920. leta. Dvajset let pred afriško izkušnjo torej.

Če smo še nekoliko natančnejši, mislimo zlasti na pisma, dopisnice in razglednice, ki so jih poleg sestre Eveline (v *Nomadih brez oaze* imenovane tudi Evka) Pahorju v Libijo pošiljali sestra Marica, oče in mati, Edi, tj. Edvard Kocbek, in bodoča zakonca Vuk, ter pisna sporočila njegovega sotrpina na afriškem pesku z literarnim imenom Mali, ki je Pahorju, potem ko so jih v bateriji v Cirenajki ločili, vojaške dopisnice pošiljal z egiptovske zemlje. Z vključevanjem naštetih vrst dopisov v pripovedovano dogajanje kot resnične osebe iz mesa in krvi vstopajo tudi vsi tisti, ki so jih napisali, hkrati pa to omogoča dovolj zanesljivo vpogledovanje v razsežnosti prostor-časa, razpetega med Trstom in Libijo v letih 1940 in 1941, kar je pomembno že z vidika za Pahorja bistvenega načela resnicoljubnosti. V vsej gmoti pisateljeve korespondence pa imajo uporabljeni dopisi izjemno vrednost tudi zato, ker predstavljajo praktično najstarejše evidentirane hranjene pisemske enote, to se pravi začetke pisemske oziroma književne republike Borisa Pahorja, ki segajo zdaj že več kot osemdeset let nazaj.

Med najzanimivejšimi so dopisi Malega, čigar pravo ime je (bilo) Jože Mamilovič. V romanu *Nomadi brez oaze* so uporabljeni štirje: eden z 21. oktobra 1940, dva iz novembra istega leta, ob čemer en dopis ne vsebuje točnega datuma, drugi pa je datiran z 18. 11., ter dopis s 5. decembra 1940. V pisateljevi zapuščini se je ohranil samo slednji. Vendar primerjava jezika na njem s preostalimi tremi dopisi, ki so vključeni v roman, pokaže, da jih je napisala ista roka, saj izkazujejo isti način ter zlasti elemente golškega govora čiškega narečja. Gre za dopisnico italijanske vojske z žigom *Posta militare* (vojaška pošta) in številko 320 (Nro 320), ki jo je Jože Mamilovič – z besedami Borisa Pahorja, izrečenimi v *Nomadih*, njegov prvi pravi prijatelj – pisal iz Solluma (Salluma) v Egiptu – do koder so Italijani napredovali⁵ – v Bengaziju bližnji El Abiar – kjer je bil Pahor ravno tisti čas v okrevališču (it. *Convalescenziario*). Takole beremo:



Izvirnik dopisa Jožeta Mamiloviča Borisu Pahorju s 5. 12. 1940. Foto: Urška Perenič. Hrani: NUK.





Jože Mamilovič, v romanu *Nomadi brez oaze* imenovan Mali, roj. 14. 10. 1920. Vir: zasebni arhiv njegove hčerke Mladenke Tominc.

Dragi boris⁶
tukaj smo skupaj stretinu
grupom sedaj čakamo za
pojti naprej pozdrav jože
mamilovič zbogom boris
zmirom korajžo [nečitljivo]

O prijateljstvu med svojim očetom Jožetom Mamilovičem, doma iz vasi Golac v Slovenski Čičariji, ki je bil model za književno osebo Malega in je s Pahorjem služil vojsko pri artileriji, pričuje tudi hči prvega, gospa Mladenka Tominc (roj. 1960). Prav tako se spominja, kako ji je Pahor ob priložnosti predstavitve neke svoje knjige v Ilirski Bistrici na komentar, da je bil njen oče z njim v Afriki, takoj odvrnil z vprašanjem, če je Mamilovičeva hči. – Jože Mamilovič – Mali je bil sicer od Pahorja mlajši sedem let. Po službovanju v 202. regimentu artilerije se je 5. januarja 1941, ko je padla Bardia, znašel v angleškem ujetništvu. V Egiptu je bil najbrž do avgusta 1942, ko je bil poslan v Palestino in nato še v Južno Afriko. Domov se je vrnil 19. marca 1946 – kar je približno pol leta pred Pahorjevo povrnitvijo iz sanatorija Villiers-sur-Marne (v vzhodnem pariškem predmestju) v Trst.

Posebno pozornost si zaslužijo tudi naslednje vrstice iz nekega drugega pisma, ki pa jih je Pahor uporabil v devetindvajsetem poglavju romana *Nomadi brez oaze* in gredo takole:

Ti si pod nebom, ki ga ne poznam, a si ga vsaj malo lahko predstavljam, jaz pa sredi mravljišča, ki ga doslej še nič ni zmotilo. Vendar smo v svoji zavesti (o ti naša dvatisočletna hiperzavest!) tudi mi toliko privzdignjeni iz dnevnega dela, da začenjamo čutiti važnost in neizprosnost zgodovinskega dogajanja. Ko bi lahko zvečer legel ob Tvojo stran v šotoru, bi videl, kako zanimivemu delu človeštva pripadava. *Iz Tvojih vrstic sem začutil duh človeka, ki si svobode ni postavil na konec življenja, ampak jo hoče živeti že zdaj, na licu mesta, v samem sebi, v resničnem razmerju do svoje okolice, do predmetnega sveta in do idej.* [Označila U. P.] Najini ponočni razgovori na robu puščave bi hoteli smisel življenja vedno bolj približati. Gre za ustvaritev moči v naši notrini, tje zdaj zberimo vse, kar imamo, morda je vse samo zato sprožilo sodobno dinamiko in začelo strastno tipati na zunaj, ker je premalo ljudi z enostavno in močno lučjo v telesu.

Zato me veseli, da si si izbral edino modro higieno duha: navezanost na prvotne elemente, iz katerih je vse sestavljeno. V njih boš našel vse, tudi moč, da boš videl, da so na svetu lahko skriti in majhni ljudje, ki so silnejši od največje zunanje sile.

Večer se niža, okno proti zahodu imam odprto, topel zrak postaja hladen, veter ga razgibava. Preko hiš prihaja glas daljne godbe z veleseljma. Vlaki

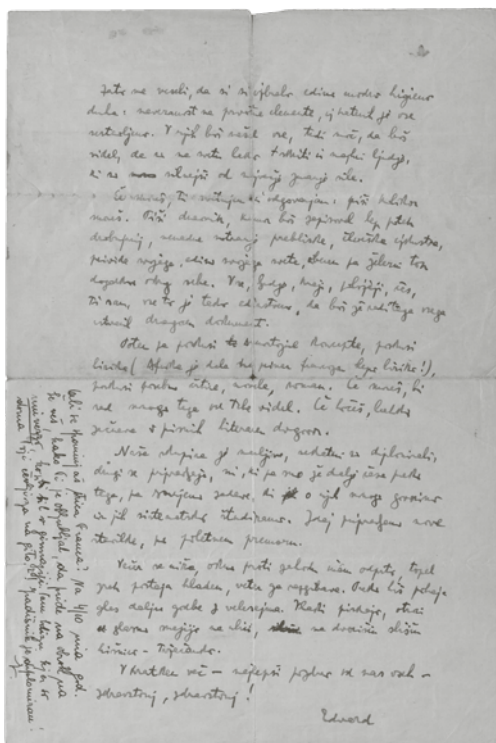
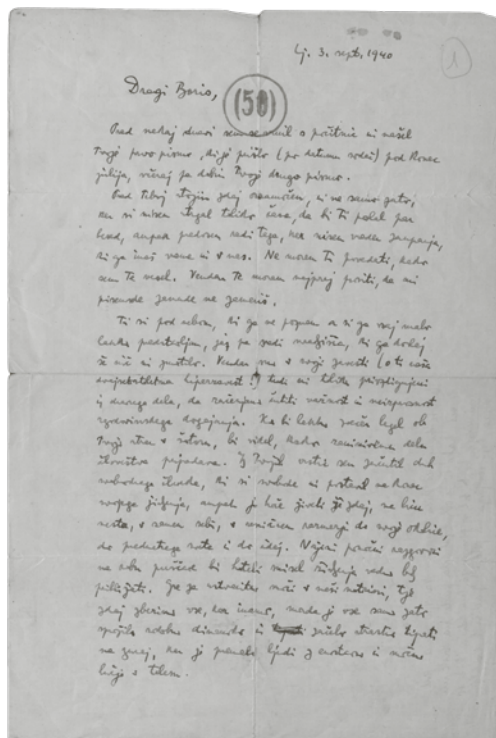
piskajo, otroci se glasno smejiijo na ulici, na dvorišču slišim hišnico – Tržačanko. (Nav. po *Nomadi brez oaze* 1956, 255–256.)

Izvirajo namreč od nikogar drugega kot od Edvarda Kocbeka, zapisane pa so bile v njegovem pismu oziroma odgovoru Pahorju (na dvoje pisem) dne 3. septembra 1940. To je doslej Kocbekov najstarejši ohranjeni dopis slovenskemu tržaškemu pisatelju, ki je v roman iz njega premišljeno vkomponiral tri odstavke – z vsebinsko-idejnim težiščem na svobodoiskatelstvu! V celoti pa je Kocbekovo pismo skoraj tri desetletja po izidu *Nomadov* poobjavil še v širše poznani knjigi pisem *Peščena ura* (Slovenska matica, 1984, str. 8–9). Zdaj se hrani v t. i. Kocbekovi mapi, ki je del Pahorjeve zapuščine.

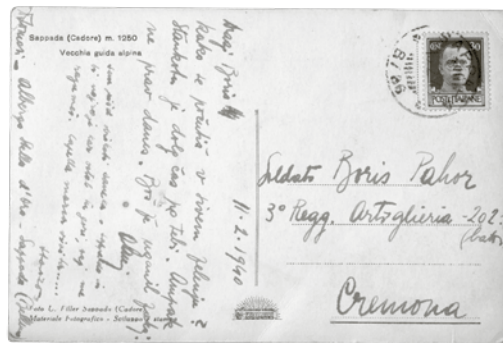
V *Afrike puščavo* sta Borisu Pahorju pisala tudi Dani, tj. Danica Tomažič (1918–1944), por. Vuk, in njen mož Stanko Vuk (1912–1944), pesnik in voditelj krščanskih socialcev, 10. marca 1944 (z Dragom Zajcem) umorjena v tretjem nadstropju stanovanja v ulici Rossetti 31 v Trstu.⁷ Bodoča zakonca Vuk (ki se bosta poročila 16. junija 1940) sta »dragemu Borisu« pisala 11. februarja 1940, slab teden po tistem, ko je bil poklican k vojakom in poslan v Libijo.

Dragocena dopisnica, na kateri zasledimo podatek o 202. bateriji, enoti artilerije, v katero je bil skupaj z Jožetom Mamilovičem in več slovenskimi fanti dodeljen Pahor, je bila iz Sappade (Cadore), kjer je Dani(ca) očitno uživala oddih, Stanko pa jo je prišel obiskat, poslana v Cremono, kjer se je vojaška pošta zbirala (in cenzurirala). »Dragi Boris, kako se počutiš v sivem zelenju?« ga na njej sprašuje Dani(ca) in meri na barvo njegove italijanske uniforme, medtem ko ga Stanko prijateljsko pozdravlja ...

... ter skupaj z Dani, sestrama, starši, Edijem, pa tudi Malim – ki v družini slovenskih in hrvaških fantov na afriških tleh v Pahorju vzbuja občutek, da je skoraj s telesom doma⁸ – pomaga v njem ohranjati in krepiti občutek povezanosti z rodnim mestom in svojim občestvom, s katerim diha in mu je blizu tudi, ko je sam daleč daleč stran ...



Izvirnik pisma Edvarda Kocbeka Pahorju s 3. septembra 1940, ki je v Pahorjevi zapuščini v t. i. Kocbekovi mapi. Foto: Urška Perenič. Hrani: NUK.



Dopisnica Danice Tomažič in Stanka Vuka Pahorju iz februarja 1940. Hrani: NUK.

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine Literarnoprimerjalne in literarno-teoretske raziskave (P6-0239). Uresničujem pa z njim kakopak tudi smotre projekta Književna republika Borisa Pahorja, katerega prijava je moje avtorsko delo in mi jo je v prvotni zasnovi odobril pisatelj. Prav tako naj na tem mestu omenim s strani zakonitih dedičev pisatelja, ki se jim še enkrat iskreno zahvaljujem za moralno podporo, dano mi ekskluzivo za objavlanje iz Pahorjeve pisne zapuščine za čas trajanja omenjenega projekta, kar je velika čast in odgovornost. Zahvala gre tudi podpisnikom mednarodnega apela zoper samovoljno ravnanje z zapuščino pisatelja, ki ga je tako v obrambo omenjene ekskluzive kot mojega avtorskega dela pri projektni prijavi podpisalo več uglednih domačih in tujih intelektualcev ter je bil razposlan na naslove več pristojnih institucij pri nas.

² Tu se je na liceju G. Carducci med drugim pripravljaj na maturo. V avtobiografski knjigi *Moje suhote* (2008) je to libijsko mesto poimenoval »kraj srečnega imena«.

³ Boris Pahor o svojem opusu večkrat izjavi, da je v njem popisano vse tisto, kar je doživel sam in izkusil na lastni koži. Na nekem mestu pravi denimo takole: »Jaz nisem za sanje in ne za konstrukcijo. Pisatelji pravijo, da se pisatelj rodi, ko začne pisati roman. Jaz tega ne znam koncipirati in si ne morem izmišljevati oseb. /.../ V knjigah je realnost, ki sem jo sam doživel«. (Boris Pahor, *Tako mislim*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020, str. 34.)

⁴ Vse te dopise (razen enega, ki je izpod peresa Kocbeka in ga je prvič v knjigi *Peščena ura* leta 1984 objavil pisatelj sam) sem prvič objavila avtorica tega prispevka v večavtorski znanstveni monografiji »Jaz pa nikoli nisem sanjal«: *Opus Borisa Pahorja med življenjem in pisanjem*, katere urednica sem in je ravnokar v tisku.

⁵ Nato pa so jih obkolili Angleži.

⁶ V romanu *Nomadi brez oaze* je Pahor svoje ime Boris, ki je v originalnem dopisu Malega napisano z malo začetnico, zamenjal z imenom Bojan, vse ostalo pa zvesto ohranil.

⁷ Vendar njuna zakonska sreča ni dolgo trajala, saj so Stanka že 18. oktobra 1940 zaprli in ga na drugem tržaškem procesu kot voditelja krščanskih socialistov obsodili na 15 let ječe, ki jo je prestajal v Fossani in Alessandrii (Piemont). – Tamkaj ga je obiskala tudi žena in odondod mdr. pisala Pahorjevi sestri Marici Pahor. Ta pisma so skupaj z Daničinimi pismi bratu Pinku Tomažiču in nekaterim drugimi pismi poobjavljena v knjigi *Pisma bratu v zapor in drugi dopisi* (Mladika, 2010) v uredništvu Borisa Pahorja. – Ko so Vuka 12. februarja 1944 osvobodili in se je vrnil v Trst, sta se z ženo odločila priključiti Osvobodilni fronti, a ju je prehitela nasilna smrt.

⁸ *Nomadi brez oaze*, str. 24.

Ddr. Igor Grdina

Skladatelj in zdravnik Alojz Ipavec

Med štirimi zdravniki in skladatelji Ipavci je najmanj znan Alojz. Prihodnje rojeni ga niso počastili s spomenikom, sodobniki pa mu niso v ničemer pripisovali podobne vloge kot njegovim sorodnikom. Alojzova brata Benjamin in Gustav sta bila v 19. stoletju dojemana kot glasbena vzporednika Francetu Prešernu. Prvemu od njiju so rekli tudi »slovenski Schubert«. Gustavov sin Josip pa je imel v Gradcu krog častilcev, ki ga je štel za največjega skladatelja zore 20. stoletja. Med njimi si je prislužil celo oznako »slovenski Mozart«.

Alojz Ipavec se je rodil 20. maja 1815. Zibel mu je stekla v Svetem Juriju pod Rifnikom. Njegov oče Franc, ki je luč sveta ugledal avgusta 1776 v belokranjskem Grad(a)cu, je bil tedaj še skromen in le po delovni vnemi izstopajoč ranocelec. V letu Alojzovega rojstva je cepil kar 1216 otrok – dobro tretjino več kot njegov starejši brat Matija v Celju. A nedolgo zatem je zaslovel kot čudodelec, ki slepim vrača vid, saj se je pri pionirju dunajske univerzitetne oftalmologije Georgu Josephu Beeru naučil operirati sivo očesno mreno. Lokalni župnik Karel Merk in Anton Martin Slomšek sta pozneje poročala, da se je zanašal tudi na glasbeno terapijo: soprogo Katarino, ki je bila pianistka in harfistka, je prosil, da je pri težjih operacijah igrala klavir in s preusmerjanjem pozornosti pacientu lajšala tegobe, njemu pa delo. Leta 1845 je svojo ordinacijo obogatil še z indukcijskim strojem, saj si je predstavljal, da ima zdravilne učinke tudi elektrika. Bil je v nova obzorja zazrt človek. Občudoval je Benamina Franklina, čigar misli so lahko Slovenci po zaslugi Janeza Nepomuka Primica v svojem jeziku prebirali že od leta 1812. Med Frančeve paciente sta sodila tudi dva prominentna fevdalna



Vir: osebni arhiv avtorja

gospoda, mariborski grof Klement von Brandis, ki je bil v poznih letih Metternichovega režima tirolski guverner in deželni glavar, ter prosvetlenskimi reformam naklonjeni gospodar bližnje Blagovne dr. Janez pl. Gadolla.

Za Alojza je bilo vse to zelo pomembno: njegov dom je bil z blaginjo obdarjena postojanka meščanskega življenjskega sloga. Franc in Katarina sta lahko kar tri svoje sinove poslala študirat medicino in vsi so se podoktorili na starodavni dunajski univerzi. Če pomislimo na to, da še generacijo pozneje na tej ugledni in za zgodovino medicine pomembni ustanovi v posameznih semestrih ni bil vpisan noben slušatelj s Kranjske, si moremo nazorno predstavljati, kakšen vzpon je doživel šentjurski ranocelec. Ubitanje poti za Hipokratom pod Asklepijevimi ozvezdji je bilo drago, saj si je bilo treba priskrbeti okostje in priročno apoteko. Vrh vsega je bil študij medicine, če je bil združen – kar je bilo kar običajno, do leta 1833 pa celo neizogibno – z obvladovanjem veščine kirurgije, dolgotrajen: vzel je deset semestrov, torej kar petino več kot pravo. Pa vendar je Ipavčev družinski proračun to zmogel.

Alojz je kmalu pokazal tudi veliko glasbeno nadarjenost. Imel jo je tako po očetu, ki je sam uglaševal domači klavir, kakor po materi. Katarina Helena Schweighofer je bila rojena v hiši številka 526 na dunajskem Hoher Marktu in krščena 29. aprila 1794 v bližnji Petrovi cerkvi – streljaj od katedrale svetega Štefana. Njen oče Johann Michael je na svet prišel v Gradcu 25. avgusta 1755, v javnosti pa se je uveljavil kot vpliven uradnik v sedmograški in ogrski dvorni pisarni ter kot narodnogospodarski pisec. Anton Tomaž Linhart ga je sicer imel za mazača, vendar so ga odločujoči faktorji podonavske monarhije bolj cenili. Februarja 1811, ko je Avstrijsko cesarstvo doživelo bankrot – do konca januarja 1812 je bilo mogoče stare bankovce zamenjati za nove ob štiripetinski izgubi –, so se mu zamajala tla pod nogami. Kmalu po finančni katastrofi je umrl. Podobno bridka usoda je doletela tedaj mnoge, po vsej verjetnosti tudi v Celju julija 1759 rojenega dvornega in sodnega odvetnika ter finančnega eksperta Adolbranda Jakoba Košaka, očeta pianistke ter Beethovne in Schubertove znanke Marije Leopoldine Pachler. Vdova Katarina in po njej imenovana hčerka sta postali vzgojiteljici plemiških otrok in tako sta prišli tudi na blagovnsko graščino, katere prebivalci so sodili med klijentelo Franca Ipavca.

Po ljudski šoli v rodnem kraju je Alojz obiskoval šestrazredno gimnazijo v Celju. Stanoval je pri premožnem stricu Matiji, ki je imel v mestu ob Savinji na Ljubljanski cesti – tam, kjer se je pozneje rodila znamenita svetovna popotnica Alma Karlin – dvojno hišo.

Naslednja postaja na Alojzovi poti je bil Gradec, kjer je dokončal filozofski študij. Prvič se je tudi izkazal: že 10. oktobra 1835 je v štajerski metropoli dosegel doktorske časti. Najvišji akademski naslov si je kot komaj dvajsetleten pridobil na filozofski fakulteti.

V Gradcu je mladi Ipavec zaslovel tudi kot skladatelj. Dobil je vzdevek Schneeglöckchen, tj. Zvonček – po svoji najuspešnejši skladbi, ki je bila v začetku leta 1835, se pravi še pred dosego filozofskega doktorata, tudi

natisnjena. Kljub naravni muzikalnosti in prvim uspehom pa se je Alojz zavedal pomena znanja. Zato ni presenetljivo, da ga je mogoče najti med prednaročniki Czernyjeve nemške izdaje zelo cenjenega učbenika glasbene kompozicije Antonína Rejche, ki je med letoma 1832 in 1835 v štirih zvezkih ugledala luč sveta pri znamenitem dunajskem založniku Antonu Diabelliju. Knjigotržec, ki je bil tudi sam skladatelj, se je lahko pohvalil celo s prvotiski Beethovnovih in Schubertovih del.

Toda Alojzov cilj je bil slej ko prej postati zdravnik. Zato se je verjetno nemudoma podal na Dunaj in se v glavnem in rezidenčnem mestu habsburških monarhov vpisal na medicinsko fakulteto. Nič manj pa se ni razdajal muzam. Petega novembra 1837 je kot eden od 160 basistov pel v zboru prestolniškega Društva prijateljev glasbe, ki je v počastitev 25-letnice svojega dela pripravilo slovesno izvedbo Haydnovega oratorija *Stvarjenje*. In znano je, da je po le dvakratnem poslušanju priljubljene opere *Robert Hudič* Giacoma Meyerbeera, ki je bila na Dunaju prvič izvedena 20. junija 1833, znal njeno uverturo zaigrati na klavir ...

Alojz se je uveljavljal tudi kot skladatelj: instrumentalno verzijo valčka *Zvonček/Zvončki*, ki ga je posvetil Johannu von Huze, je v dunajskem cesarsko-kraljevem parku igral orkester Franza Morrellyja, čigar slava se je približevala tisti, ki sta jo uživala Joseph Lanner in Johan Strauß oče. A že leta 1842 se je maestro, ki je Ipavca dvignil v vrste opaznih glasbenih ustvarjalcev, podal v Bombay/Mumbai. Tam je vodil godbenike Britanske vzhodnoindijske družbe, po kratkotrajnem izletu v rodno Evropo pa še orkester lorda guvernerja. Tako se obetavno sodelovanje nadobudnega študenta medicine z njim ni moglo nadaljevati.

A Ipavec je vseeno komponiral: januarja 1837 je pri založniku Antonu Berki, ki je natisnil že *Zvončke*, zagledal luč sveta *Valček siren* (*Sirenen-Walzer*). Kompozicija, ki je bila posvečena Emilii von Gasparini, je bila napisana za klavir, lahko pa bi obstajala tudi njena orkestrska verzija. Naslednje leto je pri Diabelliju izšel še Alojzov valček za klavir z naslovom *Domovinski glasovi* (*Heimaths-Klänge*). Skladatelj ga je namenil palatinski dami avstrijske cesarice, grofici Emmi von Wickenburg. Ugledni kupčevalec z umetnostjo je bil sam po sebi jamstvo za kvaliteto kompozicije, visokorodna aristokratska počaščenka pa tudi. Sledil je *Spravni galop* (*Versöhnungs-Galoppe*), ki je prav tako doživel natis. Pri založbi Eduarda Molloja pa je potem zagledala luč sveta skladba precej drugačne vrste – pianistično pisana *Fantazija v obliki poloneze* (*Fantasie en forme d'une Polonaise*), ki se je očitno zgledovala po Frédéricu Chopinu. Alojz jo je posvetil stricu Johannu Schweighoferju, ki je bil avstrijski vojni komisar – kar je pomenilo, da mu je bila poverjena skrb za administrativna, računovodska in logistična opravila v oboroženih silah. Zanimivo je, da je ime počaščenca ustvarjalec zapisal po francosko. Koncertnemu odru je bila namenjena tudi klavirska *Žalna koračnica* (*Trauermarsch*).

Dunajski študiji Alojza Ipavca so zaradi posvečanja glasbi potekali nekoliko počasneje, kot bi lahko: medicinski doktorat si je pridobil šele leta 1844. Vendar pa je bila njegova disertacija, ki je zadevala bolne dojenčke, znanstveno pomembna: natisnil jo je renomirani založnik Ueberreuter.

Dandanes jo je mogoče najti vsaj v knjižnici pavijske univerze, bila pa je tudi navajana med pomembno strokovno literaturo.

Disertacija in pozneje zaposlitev v dunajski otroški bolnišnici Alojza Ipavca uvrščata na prvo mesto med slovenskimi pediatri. Postal je celo drugi asistent v Györu rojenega zdravnika Ludwiga Wilhelma Mauthnerja, čigar napori so zdravniško skrb za najmlajše v nemško govorečem svetu uveljavili kot posebno vejo medicine in jo uvedli tudi v univerzitetni študij. Bolnišnico s 40 posteljami je z Ogrske prihajajoči pediater imel v naglo rastočem dunajskem predmestju Schottenfeld, na Kaiserstraße 47. Od leta 1840 je ustanova delovala pod patronatom cesarice Marije Ane, pomagalo pa ji je tudi malo kasneje osnovano podporno društvo, ki se je lotilo gradnje nove stavbe za male paciente v alserskem predmestju. Alojz, ki je stanoval v sosednjem Breitenfeldu – v hiši na Feldgasse 17 –, bi za pot v službo potemtakem porabil le nekaj minut ... In leta 1850 je dunajska otroška bolnišnica že začela delovati kot univerzitetna klinika!

Vendar pa se je vse zasukalo drugače. Kako je Alojz Ipavec leta 1848 reagiral na marčno revolucijo, ne vemo. Zdravniki so bili tedaj znani kot zagovorniki sprememb; na Dunaju so imeli veliko vlogo v liberalnem in celo radikalnem taboru. Medicina je bila v času Metternichovega absolutizma manj nadzorovana kakor druge discipline, saj so v njej veljali iz laboratorijskih eksperimentov izpeljani sklepi. Zdravniki so se zato opazno razlikovali od intelektualcev, katerih navzočnost v javnosti je bila odvisna od političnih meril. Značilno se zdi, da se je v letih 1848–1849 glasni poslanec Joseph Jacob Goldmark zaradi preganjanj ob izzvenevanju »avstrijske prekucije« izselil v Združene države Amerike, zaradi česar je tudi izgubil priznanje prvenstva pri izumu rdečega fosforja. Njegovega kolega Adolfa Fischhofs so oblasti prijele in ga za devet mesecev vtaknile v ječo. Študent medicine Hans Kudlich, ki je predlagal zakon o zemljiški odvezi in zato septembra 1848 obveljal za osvoboditelja kmetov, pa se je najprej zatekel v Švico in si tam pridobil doktorski naslov, nakar se je tudi on podal v novi svet.

V nemirnih časih je imel Alojz Ipavec veliko dela. In nevarno je bilo. V nemško-poljskem listu *Lemberger Zeitung* je 2., 4. in 6. oktobra 1848 izšla zahvala grškokatoliškega duhovnika Bazylia Jaworowskega iz vasi Hodovicja/Hodowice, ker je uspel zajezi epidemijo kolere in ga – skupaj z ženo – ozdraviti.¹ Morda je bil Ipavec v času največjih pretresov na Dunaju, ob jesenskem spopadu meščanov z armado kneza Windisch-Graetza, še na vzhodu, v Galiciji, ali pa se je ravno tedaj vrnil v prestolnico. Naj bo kakor koli: uradni dokumenti govorijo o tem, da je sredi junija 1849 opravil še sklepni rigoroz za dosego naslova doktor kirurgije, dober mesec kasneje pa je tudi uspešno zagovarjal disertacijo. A nekaj tednov zatem sledi katastrofa: 29. septembra je Alojz umrl.² Za zmerom se je poslovil v rojstnem mestu svojega šefa Mauthnerja, v Györu. Očitno je bil po tretjem doktoratu kljub slabšemu vidu – nosil je očala – mobiliziran v vojsko; kaže, da je sodeloval pri obleganju trdnjave Komárno/Komárom, okoli katere so potekale leta 1849 kar štiri bitke. Madžarske sile so se vdale šele 2. oktobra, ko so že vso Ogrsko zasedle Francjožefove čete in sile ruskega imperatorja Nikolaja I.

¹ Članek je iz poljščine v slovenščino prevedel prof. dr. Niko Jež, za kar se mu prisrčno zahvaljujem.

² Podatek je odkril dr. Miha Šimac in mi ga prijazno posredoval, za kar se mu prisrčno zahvaljujem.

Alojza Ipavca je tri dni pred kapitulacijo poslednje trdnjave Kossuthovih borcev za neodvisnost, ki je sklenila odkrite sovražnosti v panonski ravnici, ugonobila med vojaštvom razsajajoča epidemija tifusa. Njegova smrt je ostala marsikomu neznan; tako je bil še leta 1853 v uradnih evidencah zabeležen kot (trenutno) odsotni član doktorskega kolegija medicinske fakultete dunajske univerze. Kaže, da je bil ob preobrazbi otroške bolnišnice v univerzitetno kliniko med osebje akademske ustanove preveden tudi Mauthnerjev bližnji sodelavec.

Očitno je Alojza čakala bleščeča zdravniška kariera in vsaj spodobna glasbena, vendar so obeti ostali neuresničeni. Kot zgled pa je vseeno ostal pomemben: na pot pediatra se je podal po Franklinu imenovani brat Benjamin, le da si je del našel v Gradcu. Alojz ga je močno vzpodbujal ter pohvalil njegovo prvo tiskano kompozicijo, mladostni valček *Popki* (*Knospen*). Pred upokojitvijo leta 1898 je bil Benjamin vsestransko priznani – z zlatim zaslužnim križcem odlikovani – primarij na kirurškem oddelku graške otroške bolnišnice svete Ane. Prav tako si je pridobil ime kot skladatelj; v štajerski metropoli se je najbolj proslavil po plesnih kompozicijah.

Najmlajši med medicini in muzami zavezanimi brati iz Šentjurja – Gustav – je pri dunajskem založniku Franzu Glögglu, ki ga je v skrivnosti glasbene kompozicije uvajal Antonio Salieri, izdal francosko polko *Koketa* (*La Coquette*). Leta 1860 je s tremi pesmimi v nemščini sodeloval pri zborniku v čast Friedricha Schillerja; v njem je objavil svoje stihe tudi ugledni poet Robert Hamerling, ki je pozneje zelo hvalil *Anino četvorko* Benjamina Ipavca. Tudi Fanny, Amalija in Marija Čampa, hčerke Alojzove sestre Ivanke, so se vpisale v zgodovino: bile so steber Prvega avstrijskega damskega kvarteta in se ponašale s praižvedbami del Johannes Brahmsa in Wilhelma Kienzla.

Nekaj skladb Alojza Ipavca je ob njegovi smrti ostalo v rokopisu. Omeniti je treba predvsem Schubertovsko koncipirani samospev *Vse dobro* (*Fahre wohl*) in pesem *Škrjanček*, ki sta jo skladateljeva brata Benjamin in Gustav leta 1859 objavila kot nekakšen emblem rodoljubne *Pesmarice za kratek čas*. Le po naslovu je danes znana še Alojzova uglasbitev verzov celjskega gimnazijskega profesorja Johanna Gabriela Seidla – sicer tudi avtorja uradnega besedila za himno Avstrijskega cesarstva – *Vom lieben Monde* (*O ljubi luni*).

Prvi med rodbinsko povezanimi zdravniki in skladatelji Ipavci je pripadal dobi, v kateri je bilo odlično obvladovanje več strok in vej umetnosti še mogoče. Uveljavil se je med sodobniki, naslednje generacije pa so nanj pozabile. V veliki meri tudi na njegovo najdenje domovine. A podpis, ki ga je pristavil pod svojo sliko, pričuje, da je pri priimku upošteval tedanji slovenski pravopis: zase je bil Ipavic, ne – kakor za založnike in oblasti – Ipavitz. Naslov njegovega valčka *Heimaths-Klänge* onstran vseh jezikovnih meja opozarja, da je čutil pomen pojma dom(ovina). Pa tudi melodija pesmi *Škrjanček*, za katero je besedilo napisal njegov bližnji rojak, posvečeni prosvetitelj in narodnjak Dragotin Ferdinand Ripšl, pričuje o tem, da je bil slovenski skladatelj. Cel eden prvih, ki se je tega – paradoksalno: pretežno na tujem – zavedal.

Dr. Snežna Večko

O bibličnem romanu Alojza Rebule *Jutri čez Jordan*

Je glavni junak Rebulovega *Jutri čez Jordan*, prvega slovenskega bibličnega romana, zagnani Absalom, ki se iz dobre službe v Egiptu poda na pot za Izraelci, ki so odšli iz suženjstva, ali dežela Obljube, kamor potujejo skozi puščavo dolgih štirideset let? Dežele nihče od Izraelcev v pripovedi ni premeril s svojimi koraki niti objel s svojimi očmi, pač pa jo ves čas nosi v svojih mislih in srcu Absalom, nihče tako kot on, ki jo sanja, diha, od nje jé, hodi, spi, norí, si jo nazadnje izriše na svojem vrtu in stegujoč se proti njej umre. Na pot se poda in na njej vztraja, da bi bil s svojim narodom nekoč deležen dežele Obljube. Ko se zaradi ljubezni do Lije, čudovite Izraelke, dežela Obljube nekoliko umakne z njegovega obzorja, je to samo za nekaj časa. Kmalu se spet pojavi. Lahko bi rekli, da je glavni junak Absalom, dežela Obljube pa je stvaritev njegove ljubezni, čudežno lepa, očarljiva deželica, v katero ga žene neuničljiva sla.

Pisatelj si je roman zamislil kot Absalomov dnevnik, ki se v drugem delu nadaljuje z dnevnikom njegovega sina Elidada. Rebula se je tako odločil za eno od izbir, ki jih ima na razpolago pisatelj zgodovinskega romana, ki sam ni doživel obdobja, o katerem pripoveduje. V svoje besedilo lahko vstopi kot starodavni kronist, kot najditelj izgubljenih dokumentov in njihov komentator ali kot ena od nastopajočih oseb. O zgodovinskih osebah ali dogodkih lahko pripoveduje v prvem planu ali pa so kulisa dogajanja, ki je plod pisateljevega snovanja. Rebulov roman *Jutri čez Jordan* je biblični roman, podvrsta zgodovinskega romana, ki reinterpretira pripovedi, like in dogodke – ki so že sami del zaključene literarne enote – ter jih prevede v novo literarno stvaritev. Literarno izhodišče Rebulovega romana je pripoved o izhodu Izraelcev iz Egipta in njihovem potovanju skozi puščavo. To tvori ogrodje pripovedi, vanjo pa je poleg bibličnih likov vključil osebe in dogodke, ki so plod njegove domišljije.

Glavna oseba Absalom kot tankovesten kronist beleži dogodke, ki so opisani v *Svetem pismu* ravno dovolj, da si jih lahko živo predstavljamo, Rebula pa jih s smelimi potezami prebarva v ekspresivno sliko. Značaji stopajo pred nas polnokrvni, v razponu od telesnih posebnosti do najbolj skritih vzgibov na dnu duše. Upamo si reči, da se je pisatelj najbolj uglasil z Absalomom, ki ga neumorno vleče v Sveto deželo, a mora ves čas prenašati ravnodušnost svojih rojakov do te dragocene svetinje.

Absaloma na začetku romana srečamo v egiptovskem svetišču v Hakhet-Amu, kjer lovi vsako še tako neznatno vest o svojem narodu v sužnosti. Ko pa lepega dne začno prihajati novice o neverjetnem bojnem plesu, ki se odvija med Izraelcem Mojzesom in egiptovskim faraonom, njegovo pero zajame vihar. Pretrese vse njegovo bistvo. Ko zve, da je Izrael odšel iz svojih opekarskih jam, ne more več strpeti. Pobegne iz svoje kletke in po puščavskih poteh išče izraelsko množico. A že na teh poteh mu svetlo podoba o njegovem narodu začno kaziti porazne novice. Srečuje Izraelce, ki se jim je potovanje uprlo, izgubilo smisel in se vračajo nazaj v Egipt. To je

bil za Absaloma prvi udarec. Vzkipi v sveti jezi, nevera odpadnikov ga je strašno zapekla. Najmočnejši pljuska pa doživi, ko dohiti tabor Izraelcev. A sreče mu ne morejo vzeti ne hlad, s katerim rojaki ocenjujejo svoj podvig in njegovega voditelja, ne norenje okrog zlatega teleta ne nizkotno domotožje po Egiptu in njegovih loncih mesa.

Absalom predstavlja antipod vsemu povprečnemu in pritlehnemu, kar je bujno poganjalo v izvoljenem narodu. Toda krhkega ravnotežja vendarle ne lovi sam. V taboru se je srečal s Sinajsko tovarišijo. Kot Rebuta ne štedi besed za gnilobo v Izraelu, mu pero vibrira, ko slika druženje nekaj zavednih mož v šotoru enega od njih. Peščica mladih ljudi, ki jih je družila ista ljubezen za to, kar naj bi Izrael bil. Ta družčina je bila za Absaloma njegova nova usodnost. V njej je razmahnil ves svoj mladi zanos. Razpravljali so o stanju svojega ljudstva, ki se je pustilo gnesti faraonom in zdaj mesenemu poželenju, ugotavljali so, da bo treba nekaj narediti. Izrael je bil črkopis, s katerim so brali veselstvo. Iz teh strani veje veter, ki so ga v jadra ujeli narodno, družbeno in večinoma tudi versko zavzeti posamezniki v času zaukazanega enoumja v Jugoslaviji in je bil Rebuta njihov goreči soudeleženelec. Roman je izšel leta 1988 ...

Nizkotnost večine naroda in žar Sinajske tovarišije razodevata pisateljev namen – preteklost raziskujemo, da bi znali bolje živeti sedanost. *Jutri čez Jordan* nas očitno želi učiti bolje živeti sedanost. Sinajska tovarišija pričuje, da se sredi povprečne večine vedno najde peščica takšnih, ki se ne prodajo za skledo leče. Rebuta je oster opazovalec življenja, nepristranski ocenjevalec človekovega srčnega utripa. Ne dela si utvar. Tudi med svetlo družčino se najde odpadnik. Zataji svoje ideale tako temeljito, da se brez sramu in slabe vesti udinja službi Biku. Že takrat, ko je bil še njihov tovariš, so njegove besede neskladno udarjale iz uglašenosti ostalih. Nazadnje ga je zmanjkalo v družbi s članom iz ljudstva tlačiteljev. Pač nikoli ni pripadal skromni srenji, bil je skriven in nazadnje očitni pristaš tistih, ki so mu obljubljali težjo mošnjo in višji klin na lestvi.

Še ena ljubezen je razplamtevala Absaloma. Ženska. Rebuta ji je v romanu postavil nesmrten spomenik. Krasni izraelski mladenki in vzajemni ljubezni med njo in Absalomom. Zarišejo se mu najbolj izbrane prisposode, čim se pojavi na prizorišču. Lija je cvet z Benjaminovega vrta, roža engadijska, nežna levinja, ob kateri se je Absalom čutil že na cilju in je Jordan stekel čez njene oči ... V ljubki ljubosumnosti sprašuje svojega izbranca: »Kajne, da ti je dežela Obljube pomembnejša od mene?« On: »Jaz hočem v deželo Obljube edinole s tabo, Lija ...« Prvi Kanaan je za moškega ženska, ki mu je usojena, je kasneje rekel sinu.

Medtem je v taboru Izraelcev vse bolj naraščalo nezadovoljstvo z Mojzesom, ker je ukazoval preveč dolgih postankov. Potovanje proti deželi Obljube se je vleklo in morilo duha ljudstva. V Sinajski zavezi so vneto razpravljali, da bo treba zamenjati vodstvo. Tisti iz družčine, najbistrejši in najdrznejši, ki je nekega dne izginil iz tabora, je govoril: »Gre mi za nekaj potresnega, nenačrtovanega, navdušujočega. Tu pa ždimo sredi nečesa neskončno starega. Spreminjaš se v puščavsko školjko. Ampak povem vam, da jaz mislim ta postopek na sebi zaustaviti ...«

Najbolj vdan je resničnosti dežele Obljube ostajal Absalom. Spraševal se je: »Ali je žrla še koga tako kot mene, tista sanjska zemlja? ... Drugih naš skupni cilj ni prav nič žrl. Z zdravo samoumevnostjo so živeli zanj ... Vsi ti so za skupni cilj živeli, ne noreli. Kaj šele drugi sinovi Izraela, vsi tisti tisoči ... Potopljeni v svojo pritalno nagonost.



Bolj kot obljubljeni deželci je tisto človeštvo v svoji živalski otopelosti pogrešalo mesa in čebule ... Bil sem tujec v tisti človeški gmoti, to sem zdaj spoznaval. Celó s Sinajsko družčino nisem bil do kraja uglašen.« Načrtovali so, da Mojzesa pripravijo k odstopu z voditeljskega mesta. Ta naloga je po spletu okoliščin pripadla Absalomu. Sestanek z Mojzesom se je izjalovil in Absalom je pristal v njegovi temnici. Dogodki si sledijo kot v kriminalki. Pobegne z Lijo in skupaj iščeta pot proti Kanaanu.

Tukaj je pisatelj zastavil drugi del romana, v katerem se med Absalomovimi zapisi prepletajo zapisi njegovega sina Elidada. Ta je bil iz drugačnega testa kot oče. Z očetom živita kot sužnja na Kreti, ne ravno slabo. Lija je pri porodu umrla in o tem se oče nikoli ne pogovarja s sinom. Elidad ni nasledil očetove gorečnosti za Izrael. Našel si je povsem drugačno žensko, kot je bila njegova mati. Absalom je pokopal sanjo, da bi Elidad šel za Izraelom v deželo Obljube. Pa tudi oče sam se je tej sanji odpovedal. V deželo Obljube je namreč nameraval stopiti samo z Lijo. Zdaj naj ostane za sina, »sinčka Obljube«. Sam pa je ljubljeno deželo izdelal v zemlji na svojem vrtu.

Še nekaj pretresljivega je moral doživeti ta predani sin Izraela. Med svečeniki v procesiji na čast Biku je zagledal nekdanjega tovariša iz Sinajske družčine, ki jih je zapustil. Odpadnik brez sramu omalovažuje vero v Izraelovega Boga in vse izraelsko. Z Absalomom se na mrtvo spreta. Nekega dne Absalomov sin sreča njegovega sina, toda kakšnega ... Vse zaplapola na novo, zasije nov dan, »jutri čez Jordan«.

Bralec se vpraša, ali je dežela Obljube, ki jo ta zvesti sin Izraela nosi v svojem bistvu in ona njega, dežela zemljepisnih razsežnosti ali simbol. Pisatelj je na to odgovoril po ustih še enega sijajnega lika, preroka Jeriheja. Zanj dežela Obljube ni bila tisto zadnje, k čemur so potovali. Jerihej je v dnu časov pričakoval za Izrael, in ne samo zanj, temveč za vse narode, obiskanje onstranskih sil, nekaj kakor izliv podzemne reke, ki nosi v svojih valovih bitje srca zemlje, nekoga – to pa je rekel Absalom –, ki bo zadal udarec tistemu, ki bo vladal tudi v deželi Obljube – smrti. To je rekel tri dni pred svojo smrtjo. Pisatelj Rebulovega formata pač ne bi kot zadnji cilj tolikšnega hrepenenja, naporov in trpljenja postavljal nekaj, kar bi bilo prostorsko in časovno izmerljivo. Njegovi junaki in tisti, ki prepuščajo svoja krila vetru Duha, se vzpenjajo k presežnim obzorjem. Ta jih pritegujejo, k njim jih nezadržno vleče. Z njihove višine motrijo dogajanja v času in prostoru. S te razdalje je Rebula nasul sadove življenjske modrosti. Tako sin ni kopija svojega izjemnega očeta in matere, ni mu prizanesen napor lastnega plezanja. In v potrditev Ezekielovih besed, da sin ne bo trpel za očetovo krivdo, je tukaj sijajen sin odpadnika, ki zraste v veličino, ob kateri sin vzornih staršev le stopica. Rebula tudi ne more kaj, da ne bi izrekel pikre o umetnikih, ki pasejo sami sebe – zagledani vase se bodo v odločilnem trenutku umaknili v svoj stolp ...

Rebula je nekoč izjavil, da je zanj slog povsem v službi vsebine. Slog romana *Jutri čez Jordan* potrjuje, da se je posvetil izjemnemu sporočilu, ki se tiče vsakogar. Ker mu je bila v navdih knjiga knjig, iz katere so črpali mojstri svetovne književnosti, ne preseneča, da je v njem zaznati patino svetopisemskega sloga. Ni naključje, da je bilo delo prevedeno tudi v francoščino.

Pisatelj je svoj roman – prvi slovenski biblični roman – posvetil »v dobrodoščilo novemu slovenskemu prevodu celotnega Sporočila od Geneze do Apokalipse«, pri katerem je sodeloval kot prevajalec. Po njegovi mojstrski roki so osebe iz davne preteklosti ponovno zaživele v našem času. Srečamo jih, ko potujemo skozi lastno dušo.

Zsolt Lukács

Ljubezen, ljubezen, kljub temu sem besen ... in tako nastane pesem¹

O *Baladi za Metko Krašovec* Tomaža Šalamuna

27. decembra letos mineva deset let od smrti enega izvirnejših pesniških glasov na Slovenskem, Tomaža Šalamuna. V spomin na njegovo življenje in delo v ponovno branje predlagamo njegovo pesniško zbirko *Balada za Metko Krašovec* (1981), ki še danes velja za eno pesnikovih najbolj tragičnih zbirk.

Z naslovnim madžarskim rekom, ki je skorajda že kliše, nekateri z nasmehom označujejo »veliko gorečo ljubezen«, kot da so jo že okusili in preboleli; prej ali slej bo tega občutja sicer konec, pa ni nujno, da ljubezni, ki samo zaplete življenje, pripisujemo tako pomembnost, in nikakor ne gre verjeti v to, da je plamen ljubezni mogoče spremeniti v žareč ogenj. A če je ni, potem je vse brezbarvno, dolgočasno in plehko. Tisti, ki torej ne verjamejo v moč ljubezni, samo projicirajo svoj strah pred njo, čeprav v resnici globoko v sebi po njej hrepenijo. Zato se mi je naslovni izrek zdel primeren za naslov eseja o Šalamunovi poeziji; ni namreč le glavno gibalno večino njegovih zbirk, ampak velja tudi v širšem smislu. Vendar pri Šalamunu ne pričakujemo sentimentalnosti, kiča ali bahave romantične kapljice, temveč strastno ljubezen – »Kogar se oklenem, ga spijem« (prim. *West Broadway*, str. 39²) –, katere pritisk je tako velik, da podira okvir pesmi in lahko kadarkoli eksplodira, lahko bi celo rekli, da je Šalamun sodobni »terorist ljubezni«. Navsezadnje se tukaj »kapljanje« (če imamo v mislih dobesedni madžarski naslov tega članka) nanaša na kaplje krvi: kri kaplja iz pesmi, agonije muk, trpljenja; ljubljeni leži razkosan, subjekt ga ljubi in muči hkrati, z ljubeznijo ga ubija, tako da je od bolečine razpet. *Odi et amo*, sovražim in ljubim, pravi Katul. Včasih mislimo, da je vse to le pretiravanje, igra besed, morda fikcija, literatura, kajti le kam bi taka ljubezen pripeljala? – Do balade! Do *Balade za Metko Krašovec* ...

Obravnavana zbirka je morda ena Šalamunovih najbolj tragičnih zbirk; v času pisanja je moral namreč sprejeti eno najtežjih odločitev v svojem življenju. Pozneje se je sramoval, da je vse to zapisal in objavil, saj je o sebi in predvsem o drugih razkril, česar morda ne bi smel. V pesmih se tujke ne pojavljajo po naključju, prav tako ne stavčni drobci, alogični izrazi, ki otežujejo razumevanje in celo povečujejo skrivnostnost. Čeprav Šalamun poskuša prikriti sledi, kar je njegova tipična rešitev, v pesmih vseeno tu in tam namerno »pozabi« namig ali dva, ki nam lahko kaj razkrijeta, ali pa se nam ob tem pobjesne kakšna zgodba. Skrivnostnost, hermetičnost



Naslovnica pesniške zbirke *Balada za Metko Krašovec* v madžarskem prevodu; motiv na naslovnici je delo umetnika Zsolta Balogha; foto: osebni arhiv avtorja.

in (ironični) mysticizem so glavne značilnosti te pesniške zbirke. Vendar vse to izvira bolj iz moralnih, družbenih in socialnih predpisov, navad in običajev, ki bi se jih sicer moral sramovati ali jih, bolje rečeno, zatajiti in skrivati.

Toda kaj je pesnika pripeljalo do tega? Pripoved o tem zaživi v okviru balade (vendar ne le v smislu pomena besede v naslovni pesmi same knjige, temveč tudi v smislu nizanja baladnih pesmi skozi celotno zbirko), ki napoveduje, tudi žanrsko, da bo šlo za ljubezen in tragedijo. In res je v nadaljevanju pogosto na dolgo in široko govor o tragediji, napolnjeni z ljubeznijo, do roba, z neizmerno energijo, ki vse odplavi s seboj. »Zelo nemlad je sklad balad, a če besede bole in govore o tem, da bole, se pomladi tudi sklad balad.«³

»Noč obliva deželo smehljava«⁴ – ta uvodna vrstica prve pesmi že tako rekoč začrta tragično vzdušje celotne zbirke. Čeprav se žanrsko sicer prilega baladi (ljubezen, bolečina, smrt), se tukaj glavna pesem zbirke končuje s *happy endom*, nekakšnim plavanjem v stanju sreče, občutkom, kot da »obliva te zarja«:⁵ »Na Snežniku sta se prikazali dve košuti. Tu sem. Roke mi žarijo. Moja usoda je Amerika.«⁶ Ta konec za balado ni čisto običajen, tu je narobe nekaj, kar bi lahko zapisali na račun postmodernizma, a kot sem nakazal, se ta pesem tukaj konča le navidezno, zgodba pa tu še nima konca, saj zajema celotno zbirko; z glavno pesmijo zbirke smo šele na polovici dogajanja. Kot da celotne baladne zgodbe ne bi bilo mogoče povedati z eno samo pesmijo, saj se ta razveja in odpira vrsto problemov ter tako postane niz fragmentarnih dogodkov. Glavni razlog za tragedijo balade postane očiten v naslednjih verzih: »Ne bodi žalostna, če ti ponavljam, da ne bom mogel živeti s tabo, kot to ljudje imenujejo »zvesto«. Potrudil sem se ...« (*Ljuba Metka!*, str. 153), čeprav lahko pozoren bralec opazi zelo subtilen namig že v besedi »Amerika« v prej omenjenem citatu: namreč da zakonu, četudi se je ta uresničil,⁷ ne bo mogel vnesti popolnega miru in sreče. Bralcu prepuščamo, da sam ugotovi, kaj lahko pomeni izraz »Amerika«; sam se bo moral potruditi in to razvozlati, če želi pridobiti malo estetskega užitka ...

Zakaj je ta nepretrgani ljubezenski trikotnik, čigar ostri koti zarežejo v meso drugega, in to zelo boleče, za pesnika tako »važen in življenjsko pomemben«? Morda zato, da mu ne bi usahnila pesniška žila, pri čemer pravzaprav ni več govora o njem, ampak gre za nekaj čisto drugega. Potrebuje nekakšno vznemirjenje, ki ga drži v stanju navdiha in zaradi katerega vstopa v zakon, da bi si zagotovil svojega angela varuha in rešitelja, on pa se potem lahko vrže v strasti življenja?! Ali bi bila Metka enaka Dantejevi Beatrice, ki pesnika vodi skozi kroge pekla do nebes? Ali je torej ljubezen orodje za rojstvo višjega ideala, poezije? Na enem mestu je pesnik hvaležen bogovom, da je dobil darilo – knjigo: »Bogovi, vam hvala. Podarili ste mi knjigo,«⁸ čeprav je to imelo tudi svojo ceno: »Ljubezen je bolečina. Popolna odsotnost tega, kar boli.« (*Ljudje, ki so šli na tak ali drugačen način skozi mene ...*, str. 98.) Toda kako daleč želi priti po bolečinah? Naj bi bila rešitev popolno mučenje, pri čemer se lahko na bolečino odzoveš le z ironijo, kot piše Attila József v *Spisku prostih zamisli v dveh sedenjih*:⁹ »ni bol / lob« (kar pomeni, da besedo bol obrne na glavo in jo tako naredi znosno)? Je torej tudi tukaj bistveno pisanje, izpisovanje, obračanje besed, ironiziranje, ki lahko pesniku nudi olajšanje?! Knjiga balad je »knjiga fotografij: povest o popolnem ljubimcu« (*Knjiga fotografij*, str. 62), v kateri ljubezni hitro plujejo in boljjo: »ljubezni, ki

tako hitro plujete» (*Sok oranž*, str. 81). Morda pa je pravi razlog za bolečino ta, da se je prepustil samovšečnosti in navezanosti: »Raztresen in okužen sem od gloriije.«¹⁰ Čeprav poezija predstavlja plemenit cilj, in četudi ima ta knjiga knjig lahko visok cilj, si pesnik za njeno uresničitev lahko privošči zmedena, poveličevana samosvoja sredstva, katerih cena je postala na koncu raskolnikovska krivda.¹¹ Kljub vsemu pa je »Bog /.../ moj bralec« (*Knjiga fotografij*, str. 61). S tem pa se pesnik dvigne v tako mistične višave, da bolečina postane večno in boleče lepa.¹²

Ne samo, da Drugi, ljubljena oseba, tu krvavi skupaj s pesnikom ali trpi v ljubezenskem trikotniku, ki ga še marsikaj zaostruje, ampak bo tudi bralec sam (s katerim se pesnik vedno znova zapleta v dialog in ga nagovarja) izkusil smrt. Tako se pred nami počasi začinja razvijati nekakšna »kriminalka«. A zakaj bi bralec umrl – kdo pa bo potem knjigo bral? Poleg tega se v literarnih krogih običajno na dolgo in široko govori o avtorjevi smrti. (Čeprav tukaj avtor sam ne želi umreti za nobeno ceno; smrt bi bila beg, on pa raje ubija, da bi živel, se nenehno ponavlja, sebe megalomansko povečuje, ponaša se z nekakšnim božanskim občutkom poslanstva, nastopa kot prerok, ruši mite in producira mitologije.) Kajti preden se pred nami razpletejo niti ljubezni, in to velja za celotno prvo knjigo, moramo prehoditi skorajda »duhovno-umsko« puščavo; v prvem delu namreč naletimo na kratke, jedrnate in nenaslovljene vrstice verzov, drobce, ki nas bodejo in povzročajo ali zahtevajo nekakšno »smrt«, možgansko smrt! Ker teh pesmi ne moreš brati z zdravo pametjo! Berem in se zberem, a kljub temu je to Šalamun, pesem nas poplavlja. Tu se poraja vprašanje: kako naj potem beremo Šalamuna? Preprosto povedano: »z začudenimi očmi« (*Začudene oči*, str. 114). Kar je treba v tej »puščavi« zapustiti in vreči stran od nas, so naši možgani, naš intelekt in vse umske dejavnosti (prim. »Yeah, I fuck his brain«, *Andraž in Tomaž Šalamun*, str. 72). Zapletli smo se v poetično kraljestvo (avanturo), v katerem veljajo nova pravila igre, ki lahko današnjemu človeku povzročijo zmedo in še več težav, saj nas že od zgodnjega otroštva učijo, da je največji človeški zaklad razum, ki nasprotuje intuiciji, mistični modrosti, pravemu vedenju (prim. »Obglavi čudaka. Njegov konj jé.«¹³). Semkaj nas je torej pripeljal veliki Descartesov argument razuma: »Če ne bi bilo Descartesa, bi našli zlato rožo!«¹⁴ In potem vse to stopnjujejo še Šalamunove razdrobljene pesniške vrstice, ki nimajo ne repa ne glave, tako da sploh ne vemo, kje se začne in konča pesem ali zgodba, za kaj sploh gre, saj gotovo ne gre za tisto, na kar je namigoval naslov. Kot da bi pesnik samo v širokih potezah nanašal barve na platno (ne pozabimo, da je Šalamun umetnostni zgodovinar), mi pa moramo s platna izluščiti (naslikati) bistvo. Povedano z drugimi besedami: »zaspano« branje poezije tu ne bo delovalo, ravno nasprotno – od bralca se zahteva resno pozornost, ki pa jo je v naši družbi vse težje pričakovati. Zato opozarjam, da bo branje treba ponoviti, kar ni preprosto: »Najbolj so zaprepadeni sveži rekruti« (*Ples*, str. 51). Sami se moramo odločiti, ali smo samo sveži, začetniški bralci poezije ali pa pozorni bralci, pripravljeni na estetiko igre ... Šalamunova poezija nas namreč že takoj na začetku zbirke pretrese, »brčne v trebuh«, predvsem s številnimi alogično-silogističnimi stavčnimi drobcami, ki nam s svojo intenzivno močjo hkrati pljuskujejo v možgane, da lahko le s prazno glavo gledamo med vrstice in se veselimo, da smo preživeli. Kot pravijo tisti, ki so bili klinično

mrtvi in so se »vrnili«, bi vsakomur koristilo nekaj minut smrti – ob branju te poezije jo lahko pridobimo »brezplačno«!

Boris Paternu je o Šalamunovi novi poeziji zapisal, da jo je »še radikaliziral do najčistejše abstraktnosti, kamor ji lažje sledijo posvečeni ...«¹⁵ Tako bi izgledala iniciacija, očiščenje in eliminacija racionalnega uma, ki je dandanes postala tako kulturna in večkrat slišana beseda, ob kateri nekateri ponorijo, če pa bi ugotovili, da se to v resnici (v resnični poeziji, ki sicer zveni fikcijsko) dogaja, se s tem sploh ne bi obremenjevali. Zato sem omenil pogum, a tu bi nam prišlo prav nekaj drugega. Pravzaprav bi morali začeti brati tam, kjer smo dobili želodčni udar na začetku, tudi če naš želodec med prvim branju tega ne sprejme dobro. Vzhodna verstva (pa tudi Grki) na to mesto postavljajo življenjsko energijo in jo imajo celo za pomembnejšo od možganskih aktivnosti. In kdor je bil kdaj zaljubljen, ve, da drobčni Amorček tudi semle izstreli svojo puščico, a z zanesljivo roko, tudi če meri v srce. Tu začutimo tisto čudovito, čarobno, šelestečo in pokajočo energijo metuljkovih kril, od katere lebdimo in nas navdaja slast. Tako kot se dobro vidi samo s srcem, se tukaj dobro bere le z »želodcem«. In ni naključje, da v pesniški zbirki *Mera časa* naletimo na pesem z naslovom *Brati : Ljubiti*: »Ko te prebiram, plavam« – tako se začne pesem –, »plavam v omami« (mimogrede, to je zelo pogosto uporabljen šalamunovski izraz¹⁶). No, zdaj, ko nas je vrglo s tira pameti (in pesmi) in znamo brati »amor-no-omamno«, lahko nadaljujemo (in se valjamo kot črvi) po puščavski, brezpotni poti te poezije.

Kar zahteva Šalamun, sta brezpogojna ljubezen in popolna svoboda (prim. *Bog*, str. 104). Verjetno si je nismo tako predstavljali, ampak to je realnost, kani-li/kapnili/kapljali smo v realnost. To našo »malo smrt« lahko proslavimo tudi s čudovitim *Epitafom* (prim. str. 27), ki res govori o smrti, a strastno zaljubljeno. Časa nimamo niti za počitek, takoj nas takole poziva: »Vstani zdaj. Predal si se in zbudil.« (Gotovo je, da te izkušnje ni mogoče enačiti ali primerjati z izkušnjo Budovega prebujenja.) Kdor je torej sposoben izključiti razum in lahko uresniči to »brezumno« branje, temu se odprejo novi svetovi: svet poezije, svet estetike, svet mistike (v religijskem smislu, ne pa današnjem, kičastem). Svet popolne svobode: pesnik kot strašno zaljubljeni »terorist« (»z bombo kisika«¹⁷) torej privede do te točke, če mu seveda dovolimo, a mu običajno ne, saj je hlapčevstvo lažje (»topi mir«¹⁸). A da se ne bi počutili dobro v svoji koži, Šalamun vse skupaj začini z malo ironije, morda zato, da bi bilo to »umiranje« znosnejše. Saj kolikor je pesnik tragičen, toliko je ironičen in igriv. Imamo s čim prestati grozo smrti! Ni slučaj, da je slovenski literarni zgodovinar Taras Kermauner Šalamunovo poezijo označil za ironično-mistično (prim. *Galiba in mistika*, str. 86).

Med letoma 1990 in 1995 Šalamun ni pisal pesmi, saj je bil v krizi, za katero je krivil poezijo, v njej je videl glavni problem svojega zasebnega življenja (pred tem je verze neprekinjeno izlival kar osemnajst dni zaporedoma). Od izida pesniške zbirke *Ambra* leta 1995 je zanj značilen asociacijski način pisanja poezije, v katerem zgodba popolnoma izgine, čeprav je te zametke te težnje čutiti že v zbirki *Balada za Metko Krašovec*, in sicer predvsem v kratkih, fragmentarnih pesmih brez naslova v prvi knjigi (za tiste, ki hočejo obiti »puščavo«, priporočam, naj sežejo v zbirko kar *in medias res*, učinek bo vseeno podoben ...). Metoda je naslednja: Glas pesmi – »Beseda je edini temelj sveta«,

pesnik pa »njen služabnik in gospodar« (prim. pesem *Beseda*¹⁹ v zbirki *Sokol* iz leta 1974) – pesnika ob zori prebuja in prisili v pisanje, kot Rumi ali Dante mu v napol sanjskem stanju narekuje verze, ki jih pozneje zapiše, nato pa za nekaj časa odloži in jih še pili in izpopolnjuje, šele potem objavlja. V naslednji pesmi je to lepo razložil: »Diham počasi, počasi narahlo, z grozo strmim v potres kot pogan, nem sem, da ne bi iztrošil sveta. Potem čakam, zelo dolgo čakam, da se poleže to čudno morje.« (Prim. *Mi, kmetje*, str. 50.)

Tudi bralec mora vstopiti v to vizijsko, napol sanjsko stanje (»Na pol v spanju lahko naredim možica« – prim. pesem *Sneženi mož*, str. 49), da najde tisti jezik in zamisel, iz katerega je pesnik izhajal: »Prisluhni mojemu zlatemu glasu!« (*Neverni vnuk*, str. 100). Jung²⁰ za ta proces uporablja izraz aktivna imaginacija – pojav, ko se vse to dogaja skozi spontani tok čistih simbolov, kot beremo v uvodnem citatu *Balade*, vzetem iz romanesknega prvenca Emila Filipiča z naslovom *Grein vaun*: »Praznina je počelo vsega, govornik – in ravno to mi omogoča, da stojim na njej, varno kot na kakšnem betonu«. Skok v to Praznino je pesnikovo pričakovanje, ki deluje tudi kot varna tla. Na žalost ne uspe vsem:

Moje žene morajo skratka skočiti v
Prazno, ampak
ne tako, da si zatisnejo
nos in zaprejo oči od silovite
ljubezni.
Jasno, da je pri taki tehniki slišati le en strašen
čof!
(*Opus in oklepaji*, str. 89)

No, naj pride, kar mora, skočimo, skočimo na glavo v Knjigo, naj nas pogoltnejo usta Knjige, naj nas požira, a nosovi ne smejo biti zamašeni in oči morajo ostati odprte, saj le tako razumemo, kaj so Balada, Groza, Bog, Ljubezen. Ljubezen, ljubezen, kljub temu sem besen ... in tako nastane pesem ... In dobro je tudi vedeti: »Nihče ne uide mojemu plesu, plesu belega zajca« (prim. *Ples*, str. 51). Zato moramo vsekakor skočiti! Ali celo ironično, kot bi posnemali pesnika, povedati z njim v en glas:

»Jaz sem usta Knjige!«²¹
Bralec, sem te že pogoltnil.
Kaj pa je ta noga,
ki tako ven štrli?
Celega bi te moral požreti,
a to ni mogoče,
saj si mlačen ...
Pregriznil te bom
in izpljunil,
čepav se mi kolca,
se mi ne zaleti:
nebo je moj želodec!
Napol si že notri ...

Balada za Metko Krašovec je izšla leta 1981, vendar je bil rokopis dokončan že leta 1979. Od zapisa te tragične, edinstvene in strastne baladne knjige torej mineva že petinštirideset let, a je še vedno zanimiva in jo lahko vsem le priporočam v poglobitev in ponovno branje.

¹ Gre za madžarski rek, ki zveni v originalu takole: *Szerelem, szerelem, mégis csepeg a csap*. Dobesedni prevod se glasi: »Popravljam, popravljam, a iz pipe kljub temukaplja.« Beseda »szerelem« ima dvojni pomen; če jo uporabimo kot samostalnik, pomeni »ljubezen«, če pa imamo v mislih prvoosebni glagol v sedanjiku, pa hkrati pomeni »popravljam«. Izrek bi torej lahko razumeli takole: ljubezen kot pokvarjena pipa zmeraj kaplja, je okvarjena in jo je težko popravljati, a jo kljub temu poskušamo izboljšati ...

² Citati so iz ponatisnjene zbirke *Balada za Metko Krašovec*, ki je izšla leta 2004 pri založbi KUD France Prešeren (dalje: Šalamun, *Balada*).

³ Vladimir Vladimirovič Majakovski, *O tem* (Maribor: Litera, 2023, prev. Miklavž Komelj); verzi so iz pesmi *Jetniška balada iz Readinga*: »Žanr balade je star, a če beseda boli ali beseda pravi: Bol!, baladni žanr se pomladi« (avtorjev dobesedni prevod iz madžarščine).

⁴ Šalamun, *Balada*, 9.

⁵ Prav tam.

⁶ Šalamun, *Balada*, 61. Prim. pesem Majakovskega 100 %: »Sem pesnik in bolj Američan kot katerikoli pravi Američan.«

⁷ Prim. Majakovski, *Pismo o bistvu ljubezni*: »Ljubezni ne merim s poroko.«

⁸ Prim. *Ragtime* (Šalamun, *Balada*, 73).

⁹ Zsolt Lukács, *Attila József: Spisek svobodnih [sic!] zamisli v dveh sedenjih: med dokumentom in literaturo: diplomsko delo*. Prevod: Zsolt Lukács in Tomislav Vrečar (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2008).

¹⁰ Šalamun, *Balada*, 81.

¹¹ Prim. »/.../ moja duša je Raskolnikova duša« (*Big deal*, str. 77).

¹² Prim. T. Šalamun: *Banja armija*. V tej pesmi njegova zbirka tekmuje s

Svetim pismom, ki leži na nočni omarici vsakega ameriškega motela: »/.../ sem / premišljeval da danes razen mene / verjetno na svetu dosti ljudi ki / bi imel čisto realno šanso da jim / bo domovina še pred iztekem življenja / njihov sinov z verigami pribijala / poezijo ob povšter kar se bo v Sloveniji / vsekakor zgodilo z mojimi pesmimi / ker bo takrat tudi pri nas že zelo dosti / motelov.«

¹³ Šalamun, *Balada*, 10.

¹⁴ Šalamun, *Balada*, 67. Zlata roža je taoistični izraz! Pesnik želi poudariti nasprotje med zahodno racionalno filozofijo (Descartes) ter vzhodno filozofijo (taoizem), ki za razliko od prve želi preseči racionalnost.

¹⁵ Boris Paternu, »O Šalamunovi poeziji,« v: *Od tam* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003), zadnja platnica.

¹⁶ Prim. pesem *Pesek* (Arena, 1973), v kateri piše: »Omara boga sem«. Beseda omara, če hitro preberemo, aludira na besedo omama, takšno branje pa pri Šalamunu ni slučajno. V osebnem pogovoru o pesmi *Rattenau. Buba grob* (*Otrok in jelen*, 1990) mi je Tomaž razlagal, da se je tukaj pri besedi Rattenau spomnil na besedno zvezo »rad te imam«. Zelo mu je bil všeč naslov njegove pesniške zbirke v madžarščini, *Almafa* (2008); spomnil ga je na lizbonsko mestno okrožje. Njegov um je torej deloval bolj asociacijsko, po zvoneči plati besed.

¹⁷ Prim. *Epitaf* (Šalamun, *Balada*, 27).

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ <https://sl.wikisource.org/wiki/Beseda>.

²⁰ C. G. Jung: *Collected works* (Princeton: Princeton University Press, 1957–70, vol. 9), 275.

²¹ Prim. Šalamun, *Balada*, 44.

Abby Johnson
v sodelovanju s Cindy Lambert

Nenačrtovano

Prevedel: Niki Neubauer

Izid: decembra 2024

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Uredila: Saška Ocvirk

Ultrazvok

Cheryl je pomolila glavo skozi vrata moje pisarne. »Abby, v ordinaciji potrebujejo dodatno osebo. Si prosta?«

Presenečeno sem dvignila pogled od papirjev. »Seveda.«

Čeprav sem bila v organizaciji Načrtovano starševstvo zaposlena že osem let, me še nikoli niso poklicali v ordinacijo, da bi pomagala zdravstveni ekipi pri splavu, in zdelo se mi je nenavadno, zakaj me potrebujejo prav zdaj.

Pri splavih so asistirale medicinske sestre, in ne drugo osebje klinike. Kot direktorica te klinike v Bryanu v Teksasu sem lahko v skrajni sili vskočila na katerokoli delovno mesto, razen seveda zdravnikov ali medicinskih sester, ki so opravljali zdravstvene posege. Nekajkrat sem na prošnjo pacientke privolila, da ostanem z njo in jo med postopkom celo držim za roko, vendar samo, če sem kot svetovalka delala z njo med sprejemom in svetovanjem. Danes ni bil tak primer. Zakaj me torej potrebujejo?

/.../

»Pri tej pacientki bom opravil ultrazvočno vodeni splav. Potrebujem vas, da držite ultrazvočno sondo,« je pojasnil zdravnik.

Ko sem v roke vzela ultrazvočno sondo in prilagajala nastavitve na aparatu, sem se prerekala sama s sabo: Nočem biti tukaj. Nočem sodelovati pri splavu. Ne, to je napačen odnos, sem si rekla – moram se pripraviti na to nalogo. Globoko sem vdihnila in se poskušala uglasiti s pomirjujočo glasbo, ki je nežno igrala v ozadju. To je dobra učna izkušnja – še nikoli nisem videla splava s pomočjo ultrazvoka, sem si govorila. Mogoče mi bo pa to pomagalo, ko bom svetovala ženskam. Iz prve roke bom izvedela več o tem varnejšem postopku. Poleg tega pa bo v nekaj minutah itak vsega konec.

Nisem si mogla predstavljati, kako bo naslednjih deset minut pretreslo temelje mojih vrednot in spremenilo potek mojega življenja.

Že prej sem za stranke občasno opravljala diagnostične preglede z ultrazvokom. To je bila ena od storitev, ki smo jih ponujali za potrditev nosečnosti in oceno, kako daleč je. Poznavanje priprav za ultrazvočni pregled je ublažilo moje nelagodje, da sem v tej sobi. Pacientki sem na trebuh nanesla mazilo, nato sem premikala ultrazvočno sondo, dokler se ni na zaslonu prikazala njena maternica, in prilagodila položaj sonde, da sem ujela sliko ploda.

Pričakovala sem, da bom videla to, kar sem videla na preteklih ultrazvočnih pregledih.

Ponavadi sem, odvisno od tega, kako daleč je bila nosečnost in kako je bil plod obrnjen, najprej videla nogo, glavo ali delni posnetek trupa in sem morala malo premikati sondo, da sem dobila najboljšo možno sliko. Toda tokrat je bila slika popolna. Videla sem celoten, popoln profil otroka.

Prav kot Grace pri dvanajstih tednih, sem presenečeno pomislila in se spomnila, kako sem pred tremi leti prvič uzrla svojo hčerko, ki se je varno stiskala v moji maternici. Podoba, ki je bila zdaj pred menoj, je bila enaka, le da je bila jasnejša, ostrejša. Ta podrobnost me je presenetila. Jasno sem videla profil glave, obe roki, nogi in celo drobne prstke na rokah in nogah. Popolno.

In prav tako hitro je topel spomin na Grace zamenjal val tesnobe. Kaj bom videla? V želodcu me je stisnilo. Nočem gledati tega, kar se bo zgodilo!

Verjetno se to sliši čudno od strokovnjakinje, ki je dve leti vodila kliniko Načrtovanega starševstva, svetovala ženskam v krizi, delala urnike splavov, pregledovala mesečna proračunska poročila klinike, zaposlovala in usposabljala osebje. Toda čudno ali ne, preprosto dejstvo je, da me promoviranje splava nikoli ni zanimalo.

V Načrtovano starševstvo sem prišla osem let prej, ker sem verjela, da je namen te organizacije predvsem preprečevanje neželenih nosečnosti in s tem zmanjševanje števila splavov. To je bil zagotovo moj cilj. In verjela sem, da Načrtovano starševstvo rešuje življenja – življenja žensk, ki bi se brez storitev te organizacije zatekle h kakšnemu padarju v kaki zakotni ulici. Vse to mi je švigalo po glavi, ko sem previdno držala sondo na mestu.

»Trinajst tednov,« sem slišala reči medicinsko sestro, ki je opravila meritve, da bi določila starost ploda.

»Dobro,« je rekel zdravnik in me pogledal, »samo držite sondo na mestu med postopkom, da bom lahko videl, kaj delam.«

Ob hladnem zraku v ordinaciji me je začelo mraziti. Pogled sem imela še vedno prikovan na sliko tega popolnoma oblikovanega otroka, ko se je na video zaslonu pojavila nova slika. Kanila – kot slamica velik instrument, ki je bil pritrjen na konec sesalne cevi – je bila vstavljena v maternico in se je bližala otrokovemu boku. Na zaslonu je bila videti kot vsiljivec, ki ne spada tja. Narobe. Videti je bilo kratko malo narobe.

Srce mi je začelo hitreje utripati. Čas se je upočasnil. Nisem hotela gledati, a tudi nisem hotela nehati gledati. Nisem mogla ne gledati. Bil

sem zgrožena, a hkrati osupnjena, kot opazovalec, ki upočasni vožnjo mimo grozljive prometne nesreče – ne želi videti razmesarjenega telesa, a vseeno gleda.

S pogledom sem ošinila pacientkin obraz; iz koticov oči so ji tekle solze. Videla sem, da jo boli. Medicinska sestra ji je z robčkom obrisala obraz.

»Samo dihajte,« jo je nežno poučila. »Dihajte.«

»Skoraj je konec,« sem zašepetala. Želel sem ostati osredotočena nanjo, toda oči so se mi vrnilo k sliki na zaslonu.

Sprva se je zdelo, da se dojenček ne zaveda kanile. Nežno ga je dregnila v bok in za hip sem začutila olajšanje. Seveda, sem pomislila. Plod ne čuti bolečine. To sem pomirjujoče zagotavljala nešteto ženskam, saj so me tako učili v Načrtovanem starševstvu. Plodovo tkivo ne čuti ničesar, ko ga odstranjujejo. Zberi se, Abby. To je preprost in hiter medicinski postopek. Moja glava se je trudila nadzorovati moje odzive, vendar se nisem mogla znebiti notranje zaskrbljenosti, ki je ob gledanju zaslona hitro preraščala v grozo.

Naslednji gib je bil nenaden sunek drobne nogice, ko je dojenček začel brcati, kot da bi se skušal odmakniti od vdirajočega vsiljivca. Ko se je kanila prisesala, se je začel truditi, da bi se obrnil in se ji izmaknil. Zdelo se mi je očitno, da plod čuti kanilo in da mu ta občutek ni všeč. Nato je do mene prišel zdravnikov glas in me pretresel.

»Prežarčite me, Scotty,« je lahkotno rekel medicinski sestri. Naročal ji je, naj vključi sesanje – pri splavu se sesanja ne vključi, dokler zdravnik ne meni, da je kanila na pravem mestu.

Nenadoma me je obšlo, da bi zakričala: »Nehajte!« Da bi žensko stresla in rekla: »Poglej, kaj se dogaja tvojemu otroku! Zbudi se! Hitro! Ustavi jih!«

A še ko me je spreletela misel na te besede, sem pogledala svojo roko, v kateri sem držala sondo. Jaz sem ena od »njih«, ki izvajajo to dejanje. Moje oči so se spet vrnilo na zaslon. Zdravnik je že vrtel kanilo in zdaj sem videla, kako se drobno telo nasilno vrti skupaj z njo. Za kratek trenutek je bilo videti, da dojenčka nekaj ožema kot krpo za pomivanje tal, ga vrti in stiska. Potem pa se je telesce zmečkalo in pred mojimi očmi je začelo izginjati v kanilo. Zadnje, kar sem videla, je bila drobna, popolnoma oblikovana hrbtenica, ki jo je posrkalo v cevko, potem pa je vse izginilo. In maternica je bila prazna. Popolnoma prazna.

/.../

Ko se zdaj oziram nazaj na tisti pozno septembrski dan leta 2009, se zavedam, kako moder je Bog, ker nam ne razkriva naše prihodnosti. Če bi takrat vedela, kakšen ognjeni vihar me čaka, morda ne bi imela poguma, da bi šla naprej. Ker pa tega nisem vedela, še nisem iskala poguma. Sem pa iskala razumevanje, kako sem se znašla v vsem tem – živela v laži, širila laž in prizadela prav tiste ženske, ki sem jim tako zelo želela pomagati.

In obupno sem morala vedeti, kaj naj storim zdaj.

To je moja zgodba.

Alojz Rebula

Senčni ples

Beletrina, 2024

409 strani

Bojana Modrijančič Reščič



»L o jz se je rad pogovarjal, lepo mu je bilo v tem kraju,« je povedal domačin v Loki pri Zidanem Mostu, kamor je Alojza Rebulu iz rodnega Šempolaja pri Trstu pripeljala ljubezen do Zore Tavčar. Kraška gmajna ga ni hotela le za pastirja, pač pa ga je gnala k pridobivanju znanja v šolah. Fašizem je Luigija že kot otroka spremenil v balilo, domače narečje je postalo njegov slovenski pravopis. Semenišče v Gorici ga je pripeljalo do pisanja, zaposlitve, tudi poučevanja. Da je bil velik Slovenec, pričata spominska plošča v rodnem Šempolaju in doprsni kip pred cerkvijo v Loki, kjer je nekoč pridigal tudi Primož Trubar.

Tudi 26-letnega Silvana Kandorja, glavnega junaka romana *Senčni ples*, je tako kot avtorja dela zaznamovala bližina Trsta, ljubezen pa ga je gnala onkraj meje. Bič krute usode ga je zopet spomnil na fašistično preimenovanje v Silvana Canndorija in ga ponovno pripeljal k rodu kamnarjev in ribičev v Šentmaver, na prostor ob ognjišču, ob katerem je njegov oče na »zaboju za drva izkašljeval svoj Dachau« (str. 21). Ker mu je bilo poučevanje tuje in ga delo prevajalca vladnih odlokov zavezniške vojaške uprave ni izpopolnjevalo, se je lotil pisanja

o asimiliranem slovenskem junaku Jerneju Jerobniku (s poitalijančenim priimkom Gerrobi) iz Kunčje vasi na Krasu, ki ga je spremenilo. Avtor ga je pahnil na pot v mesto, ki je bilo za Slovence zelo pomembno. Zasluge, ki mu ga je prinašalo delo peka, ga je opomnil, da je iz svojega seznama želja izbrisal narodno pripadnost, ki je bila tuja tudi njegovim potomcem. Drugorojenec Livio je očetu celo zabrusil, da je *ščavo*, hči Amanda pa je nastopila na prvenstvu mladih fašistk. A vendar Gerrobiju Kandor nameni past s prvorojencem ... Kljub vsemu zaključek povesti izzveni medlo, vsakdanje. Še avtor se je podpisal s psevdonimom Otožni. Zdelo se je, da se je Silvan ujel v povojno obdobje, ki ga je prikovalo na dom, ujel se je v Kersnikove problematične jarogosposke ljudi. Mogoče njegov priimek diši po Cankarju, čeprav Silvan ne more postati vaški mogotec Kantor. Zdi se, da Rebulov Kandor ni zmožen velikih dejanj, upora. A je vendar zmožen bralca opozoriti na pereč problem slovenščine v zamejstvu, saj kot učitelj slovenščine dijake s poitalijančenimi priimki kliče po slovensko. Pekli ga, da »so Slovenci dobili slovnico, ko je bil Dante že stoletja pokopan« (str. 73), in da je bila v središču mesta italijanska knjigarna ... A njegovemu nekdanjemu profesorju grščine De Martinisu je Prešeren predstavljal genija, ki pa je bil sredi radirane zemlje. In zakaj sta s hčerjo Noro mislila, da so le redki Slovenci sposobni izobrazbe? Bi lahko Nora Silvanu vsaj nekoliko ublažila praznino ob boleči izgubi žene Nadje? Odgovor je ležal v besedi Slovenec. Če je Kandor poslal na pot svojega literarnega junaka Jerobnika s svinčnikom, bi moral svoje življenje nadaljevati z rdečo tinto, z barvo

krvi. Z barvo upora ali žrtvovanja? Ni hotel biti podoben svojemu kolegu na liceju dr. Puhu, ki je kot dr. Pucchi čakal, da se bo priimek kar sam vrnil v prvotno stanje. Zavedel se je, da v Norinem svetu pobarvanih nohtov in visokopetnikov ni prostora za življenje ribičev, nepismenost, iskanje dela in boljšega zaslužka. Spremljal pa je usodo proletarcev, ki so obtičali v domači vasi, a so se že spogledovali z uradom za izseljevanje. Bo brat Sandro le našel tisto, kar je zaman iskal v domači vasi? Bo tudi on v latovščino Mavmavcev vnašal angleške besede in obračal pomenek na slovensko z Martinolichi in Snidarsigi, ko in če se bo vrnil? Bo s svojimi pridnimi rokami na tujem lahko izpopolnil svojo eksistenco? Ob slovesu mu je Silvan Kandor lahko napisal le posvetilo: »Kam si poslala nas, kam si poslala nas, rodna vas?« (str. 369) Ni mogel vedeti, da bo nekoč v Trstu slišati mnogo jezikov.

.....
Matjaž Lunaček

Jutranji opoji

Založba Pivec, 2024

167 strani

.....
Ifigenija Simonović

**Najkrajša možna knjižna ocena
o kratkih zgodbah**

Sedeminpetdeset poetičnih kratkih zgodb Matjaža Lunačka je sveženj presenetljivih, mnogopomenskih, bliskovito sproženih in nenadno zaključenih, filigransko natančno izpisanih občutij o doemanju sočloveka v najrazličnejših okoliščinah in časih. Človek ni v praznem, vedno je v odnosu, nikoli ni v brezčasju, temveč v nanizanih

trenutkih. Kar je nekaj najbolj običajnega, lahko zaustavi dih. Kar je najbolj jasno, se konča brez poante. A poanta pride kasneje, iz nepričakovane smeri. Kar se zdi, da manjka, daje težo opisanemu dogodku. Kar le lebdi, je bistvo.

Zapis o tej čudoviti zbirki kratkih zgodb je lahko samo kratek hvalospev. Nekaj superlativov bi zadoščalo, a vsi bi bili preohlapni, nezadostni. Branje je v meni povzročilo razčustvovanost, dobesedno napojenost. Brala sem počasi, kakor da bi želela zgodbo podaljšati, da bi pričakovanje konca dlje trajalo. Brala pa sem hkrati hlastno (opojno), kakor da bi ruvala bistvo iz prikritih smiselnosti. Začutila sem obup nad drobcem domišljavosti, da razumem življenje. Začarala me je negotovost vsega. Začarala me je lepota pričakovanja. Samo to upam napisati z gotovostjo, da je ta knjiga kratkih zgodb nekaj najboljšega, kar sem brala v zadnjih letih. Ali sploh kdaj.

Spremno besedo je napisala pesnica Miljana Cunta: to je vrhunska poetična študija!

.....
Nina Kremžar

Opazovalnica

KUD Sodobnost International, 2024

159 strani

.....
Kristian Koželj

Kratkoprozni prvenec *Opazovalnica* slovenske pesnice in pisateljice Nine Kremžar, ki je v slovenski literarni prostor kot lavreatka natečaja



Urška zakorakala s pesniško zbirko *Dostop na odprto morje* (JSKD, 2019), je dobrodošla in pomembna osvežitvev tega žanra pri nas.



Na formalni ravni zbirko sestavlja štiriindvajset kratkih zgodb, ki so precej raznovrstne – od zelo kratkih, komajda čez dve strani, do daljših; najdaljša obsega skorajda štirideset strani. Tudi ubeseditvena sredstva se menjavajo z vsako zgodbno: od daljših, strnjenih, skorajda neskončnih monologov do hitrih, rafalnih dialogov brez spremnih opisov dogajanja; od dnevniških zapiskov do bogatih, skorajda didaskaličnih komentarjev pa tudi manj običajnih pristopov, kot denimo v *Jutranji kavi*. Takšno poigravanje z obsegi in ubeseditvenimi strategijami ustvari svojevrstno napetost in dinamiko, ob katerih bralec niti za trenutek ni v nevarnosti, da bi zapadel v monotonijo. Ravno nasprotno – kljub temu, da je zbirka relativno obsežna, nas posrka vase in – kot sem izkusil ob obeh branjih – skorajda prisili, da jo preberemo v enem zamahu.

Avtorica v pisanju izkazuje osupljivo veščino pripovedovanja zgodb, ki v koordinatnem sistemu obsega ubeseditvene forme in vsebine tako rekoč nikoli ne pove ničesar redundantnega. Gre za izredno disciplinirano pisanje, ki pa zaradi tega nikakor ni togo ali strogo, temveč ga prežema izrazita mehkoča, skozi katero preseva redko videna empatija do likov in njihovih usod. Ta kvaliteta še posebej pride do

izraza pri daljših zgodbah, denimo pri zgodbi *Nazaj*, ki sem jo doživel kot najbolj pretresljivo v zbirki. Skozi izjemno natančno odmerjene dnevniške zapiske pripovedovalca v fragmentih spremljamo razvoj nekega štiriindvajset let trajajočega odnosa v obratni smeri, kot bi pričakovali – od njegovega zaključka k začetku. Vmes je ogromno neizrečenega, v »dnevniku« manjka tudi po več mesecev naenkrat, kar odpira mnogo prostora za prevpraševanje in aktivni vstop bralca.

Verjetno je prav v tem največja odlika pisanja Nine Kremžar. Vedno nas postavi v samo središče pripovedovanja in nam odpre 360-stopinjski razgled na dogajanje v zgodbah in na njihove like, do katerih začutimo silno empatijo, hkrati pa nam jih pripoveduje tako, da nam velikokrat po branju ostane več vprašanj kot gotovih odgovorov, kar avtorica dosega z zamolki pa tudi velikokrat odprtimi konci. Na ta način nas vpelje v poljubno točko v življenju nekega lika in nas, ravno, ko smo ga na nekem nivoju vzeli za svojega, iz tega življenja brez konkretnih usmeritev iztrga in njegovo končno usodo prepusti našemu prevpraševanju. Kot bi sedeli v opazovalnici in motrili dolino, prekrito z jutranjo meglo, iz katere živali prihajajo in se vanjo spet umikajo.

Včasih pozabljamo, da po leposlovju ne posegamo v pričakovanju, da bomo dobili odgovore, sodbe ali mnenja o velikih vprašanjih sveta in človeka. Pesmi in zgodb si ne pripovedujemo prvenstveno zato, da bi nam dajale odgovore, temveč zato, da bi v nas sprožale vprašanja, z njimi pa čudenje nad svetom in ljudmi v njih. In zgodbe v *Opazovalnici* počnejo prav to.

Ifigenija Simonović

Rožančeva nagrada na plodnih tleh

Kako hitro gre čas! Društvo Marjan Rožanc je spet podelilo nagrado za najboljšo knjigo esejev za leto 2024. Žirijo so poleg mene sestavljali še Aleš Berger, Nada Šumi in Barbara Pogačnik, letos prvič predsednica žirije. Seveda so vsako leto v veliko pomoč prijatelji društva in sorodniki Marjana Rožanca. Zelo zvest je Žiga Valetič, žirant v prejšnjem mandatu, ki je prevzel organizacijo možnosti predvajanja osrednjega dogodka preko MMC portala RTV. Tako je »Rožančevanje« dostopno širšemu krogu ljudi. Govorimo o pomenu eseja, o žlahtnosti in plemenitosti te prvinske literarne zvrsti, ki jo je pri nas častil že Primož Trubar. Pisati esej pomeni izražati, razvijati in tehtati misel, spodbujati k premišljevanju, nenazadnje tudi bogatiti slovenski jezik. Po mojem mnenju eseje pišejo ljudje, ki se ne bojijo resnice, ki so odkritosrčni, neposredni, dobronamerni. No, najdejo se tudi esejisti, ki so nekaj nasprotnega. A v našem svobodnem svetu imajo tudi ti pravico pisati, mar ne?!

O cenjevanje knjig je vedno stvar osebnega okusa. Tudi pod vsakoletni izbor nominiranih knjig se podpišejo žiranti, ki so pri svojem delu karseda samostojni. Pogovarjanje o knjigah v času tehtanja je pravzaprav najlepši del žiriranja. Tudi vzkipljivost pride do izraza. Prav takrat, ko zažarijo čustva in intuicija, ko se moramo žiranti dobesedno boriti za nominacijo določene knjige, pridemo do najbolj kristalno čistih uvidov. Potem ko odločamo o tem, katera knjiga naj bo nagrajena, je ozračje že bolj umirjeno in navadno pridemo do naslova, za katerega smo vsi pripravljeni dati roko v ogenj. To je trenutek razglasitve nagrajenca, ki se zgodi ob koncu večera v Cankarjevem domu. Letos je šla nagrada v roke Heleni Koder. To je trenutek, ko vsi, ki smo vpleteni v pripravljanje in odločanje, doživimo nekakšno katarzo. Izbrane knjige smo poslali med bralce, avtorje pa predali na milost in nemilost novinarjem.

Prva postaja »Rožančijade« je že od vsega začetka Volčji Grad, kjer položimo venec ob spominsko ploščo pred bivšo Rožančevo domačijo. Pogovor z nominiranci je v kulturnem domu vodil predsednik Društva Marjan Rožanc Edvard Kovač. Polna dvorana poslušalcev nas je počastila s toplo pozornostjo. Pozdravili so nas Erik Modic, župan Komna, Marko Matičetov, direktor Knjižnice Komen, in Marija Umek, vodja knjižnice, ki nas iz leta v leto razvaja z gostoljubnostjo in darili. Sprejem na Krasu potrjuje smiselnost »Rožančijade«. Jaz pravim, da tudi Trubarja ne bi poznalo toliko ljudi, če ne bi oblezel podeželja. Dogodek v Cankarjevem domu je vodila Ignacija Fridl Jarc, ki je vdahnila resnost in visoko kulturnost. Vsi avtorji nominiranih knjig so bleščeče predstavili svoja dela. Denis Poniž je žal imel prometno nesrečo, pa je priložnost predstavitve predal urednici svoje knjige. Izbral je



dva res črna odlomka iz knjige, a nam ni uspel zatemniti iskrice veselja nad življenjem, kakršno pač je. Nagrado smo slavnostno in sproščeno podelili v Trubarjevi hiši na Rašici, rojstnem kraju slovenskega eseja. Tam je vzela vajeti v roke predsednica žirije Barbara Pogačnik. Nastopali so učenci glasbene šole Ribnica – enota Velike Lašče. Pogostitev so pripravile članice Društva podeželskih žena Velike Lašče, mojstrice domače kuhinje.

Naj na kratko predstavim knjige, ki smo jih letos uvrstili med pet najboljših.

Zbirka esejev Andreja Blatnika *Knjige na poti in drugi eseji* (Literarno-umetniško društvo Literatura, 2023) se naslanja na avtorjevo strokovno znanje, saj ni le pisatelj in esejist, temveč tudi literarni urednik in profesor literarnih ved. Piše z zornega kota izjemnega poznavalca zakonitosti knjižnega trga, slovenskega in globalnega, ki se spreminjajo ali prilagajajo novim razmeram, zaradi česar tiskani mediji oklevajo, a naglo prehajajo v digitalni okvir. Avtor je znan kot neumoren bralec in svojo domala obsesivno naklonjenost knjigi doživlja na vseh poteh, najsi so te povezane z literarnimi festivali, sejmi ali osebnimi počitnicami. Eseji zahtevajo hlastnega bralca, saj so napisani hlastno, kakor v nujni nuji, v stilu knjižnega molja, ki se zaveda, da bo človeštvo intelektualno obubožalo, če se bo prepustilo lebdenju v plitkih digitalnih mehurčkih.

Bogat esejistični prvenec scenaristke in režiserke Helene Koder *Krošnja z neznanimi sadeži* (Mladinska knjiga, 2024) obravnava pisanje, materinščino, spomin, likovno umetnost, družbene vrednote, glasbo, bivanje v Parizu, filozofijo, predvsem pa poezijo. Derrida podaja roko Cankarju ali Handkeju, Szymborska Barthesu ali Proustu, Marylin Monroe Dostojevskemu, Kocbek Bulgakovu ali Vercorsu, Kosovel Kolšku. V globlje plasti njenega pisanja stopamo kakor skozi labirint bujno in hkrati nežno cvetoče pokrajine evropskega duha.

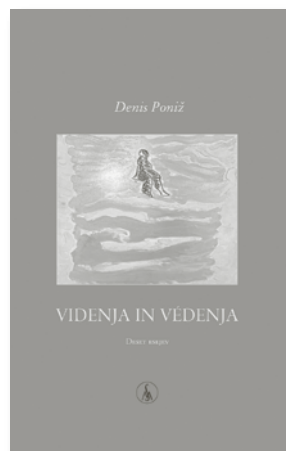
Po vsej sili živ (Založba Goga, 2024) je knjiga Nataše Kramberger, ki jo lahko predstavim kot »ekoesej« in kot avtobiografsko esejistično pripoved. Krambergerjeva je priznana pisateljica, hkrati pa tudi ponosna, brezkompromisna

kmetica. Piše o sonaravnem kmetovanju, ki naj vendar začne izpodrivati slo po izkoriščanju in dobičku, ki grozi uničenju planeta. Poudarja nujnost sočutnosti do vsega živega, sodelovanja med ljudmi in ubranosti z naravo. Piše poetično, izumlja jasne prisposode. Je etično angažirana in vnaša ozaveščen glas mlajše generacije v trdoživo tradicionalno esejiščno pisanje.

Knjigo esejev *Videnja in védenja* Denisa Poniža (Slovenska matica, 2023) je neomajna kritika sodobnega časa. Vprašanje eseja kot literarne zvrsti je avtor postavil ob avtobiografske in filozofsko-sociološke razmisleke o odnosu do življenja. Kot človek današnjega časa, človek z družino, posestvom in domačimi živalmi, je izpostavil osebne izkušnje kot profesor, literarni zgodovinar in teoretik. Pričujoča knjiga esejev se kdaj pa kdaj spremeni v predavanje, saj je pisec priznan poznavalec slovenske in svetovne dramatike, pa tudi eden redkih sistematičnih raziskovalcev slovenske poezije. Zato se »védenja« tu in tam oglašajo kot »znanja«. Pronicljivost zbirke je ovita v za Poniža značilno črnogledotožnost, obarvano z disidentsko nostalgijo.

Knjiga Toneta Vrhovnika Strake *Ali si danes vzel tablete?* (POGLEJ, Društvo za vseživljenjsko pomoč, 2023), zapisana v mejnem esejiščnem žanru, pogumno, z misijo razumnega oporečnika in avtorjevo lastno izkušnjo pričuje o oblikah blodenj in norosti, kot so psihoza, bipolarna motnja, manična depresija, shizofrenija ... in pod vprašaj postavlja njihovo uveljavljeno zdravljenje. Njegovo pričevanje bralcu predaja sporočilo o globoko zakopanih travmah, ki jih »naravno«, torej človeško zdravijo predvsem pozoren pogovor, pristno sočutje in ljubeča podpora, znanosti o duševnem zdravlju pa v premislek ponuja stvarno alternativo.

Vsa leta, vse od smrti Marjana Rožanca in vse do zadnjega tedna svojega življenja, je bila z nami v žiriji in v upravnem odboru Društva Marjan Rožanc tudi Manca Košir. V arhiv društva smo spravili zapečateno pismo, ki ga je pripravila za glasovanje, vendar njenega glasu nismo mogli upoštevati, ker je nekaj knjig, ki smo jih obravnavali, izšlo še po njeni smrti. Naj omenim, da je prav Manca Košir dala pobudo za to, da je knjižnica v Komnu pred tridesetimi leti sprejela knjižnico Marjana Rožanca, zdaj pa sprejema tudi njeno. Že letos uvajajo bralna srečanja v njenem imenu, ki jih bo vodila Tina Košir; ko bo nova knjižnica dograjena, pa bodo Mančine knjige, tako kakor so Marjanove, na voljo obiskovalcem.



Knjige, zelišča in bojazni

Če bi kdo pogledal moje knjižne police, bi se zgrozil. Česa vsega nimam! Najnovejša pridobitev je knjiga Edvarda Kardelja *Problemi socialistične politike na vasi* (Cankarjeva založba, 1959, 300 drobno tiskanih strani). Solidna slovenščina – dobra tajnica, bi rekla. Če pomislim, da je bilo vse treba najprej natipkati, potem pa v tiskarni tudi še črko za črko postaviti! V knjigi je omenjena opremljevalka Jakica Accetto (1924–1998), arhitektka, ki je bila ob izidu Kardeljeve mojstrovine stara petintrideset let. Morala je biti perspektivna, da so ji zaupali Kardeljevo knjigo. Naklada ni omejena. Kakšni so bili honorarji?

Fraze, fraze – bere se kot uspavalna koračnica, a te med branjem mučijo s curki postarane gnojnice. Naj iztrgam drobec:

Vkljub temu pa vendar ne bi bilo prav, ko bi v sedanjih razmerah podcenjevali pomen formalnega članstva v splošnih kmetijskih zadrugah in se sprijaznili s tem, da se število članov manjša. Res je, sčasoma, ko bo vpliv zadruga še močnejši, bodo sedanji tip formalnega članstva zamenjali trdnejši ekonomski odnosi, odnosi vzajemne ekonomske odvisnosti, podobno kakor tudi v tovarni ni kdo član delavnega kolektiva zato, ker se je v kolektiv včlanil, ampak zato, ker v tovarni dela. Vendar je po mojem mnenju za zdaj formalno članstvo še zmeraj koristno in potrebno. Menim, da je njegova funkcija predvsem zbirati napredne kmete v socialističnem mehanizmu družbenega samoupravljanja, ki je v sedanjih pogojih najbolj ustrezna oblika povezovanja osebnega materialnega interesa kmeta z interesi družbenega gospodarstva. (Str. 195)

»Formalno« najbrž pomeni »obvezno«. Poleg mnogih opomb o citiranih podatkih iz *Glavne zveze kmetijskih zadrug Srbije, Državnega sekretariata za blagovni promet SFRJ, Statističnega biltena* (kaj vse je obstajalo!), iz govora Hruščova, objavljenega v *Pravdi* leta 1958, celo iz tuje literature, na primer iz knjige C. Clarka *Conditions of Economic Progress* (London, 1957) in knjige *U.S. Census for Agriculture* (1950), je v uvodu (str. 9), ki deluje kot moto knjige, tale opomba: »vir: Kapital, I., Kultura, Beograd 1947, v cirilici, str. 489: Marx je dejal, da mora biti za socialistične družbene odnose

Združevanje kmetijskih površin
– in predpisi o izkoriščanju zemlje — 248
– proces — 138

Zelenjava
– in privatno gospodarstvo — 113

Zemlja — 11
– dajanje v zakup zadrugi — 136
– in investicije — 102
– in izgradnja zadrug — 18
– in karakter kmetijske proizvodnje — 12
– in kolektivizacija — 11
– in kooperacija — 188
– in odhajanje z vasi — 105
– in odtokanje delovne sile iz zadrug — 167
– in privatno gospodarstvo — 58–59, 108, 113
– in socialistične kmetijske organizacije — 141
– in socialistični sektor — 117–118
– kolektivizirana — 18
– kontrola cene — 118–119
– kot proizvajalno sredstvo — 95
– nakup in zakup — 117–119
– podružbljanje — 11, 14, 32, 138, 242
– postopnost podružbljanja — 150
– privatna in družbena v KDZ — 165–167
– promet — 103
– telmološko podružbljanje — 131
– vprašanje razcepjenosti — 6
– združevanje — 13, 14, 138

Zemljišče
– in zadruga ekonomije — 182, 183, 185–186
– malolastniška razdrobljenost — 103
– meje pri nakupu — 118–119
– razdrobljenost in razvoj socialističnih gospodarstev — 163
Glej: Zemlja

Zemljiška lastnina — 12
– in agrarni maksimum — 247, 252–253
– in kooperacija — 126
– in njena socialistična preobrazba — 13–14
– in socialistični sektor — 13
– transformacija v denarno rento — 129, 139
Glej: Privatna zemljiška lastnina
Glej: Zadruga lastnina

Zemljiška posest
– evidenca gibanja — 107
– in odtokanje prebivalstva iz kmetijstva — 105
– in revolucija — 108
– lastninski karakter in razdrobljenost — 58

Zemljiška renta
– in odtokanje presečka dcla na vas — 52–53
Glej: Renta

Zemljiške površine
– in razvoj delovnih zadrug — 165–166

Zemljiški fond
– in delovne zadruga — 165–166

Zemljiški lastninski odnosi na vasi
– in agrarni maksimum — 245
– problem njihove postopne preobrazbe — 32

Zemljiški maksimum — 106, 109, 114
Glej: Agrarni maksimum

Zemljiško-lastninska diferenciacija na vasi — 106–107, 111, 113–114

Zgodovina — 21
Znanost — 30, 87

Zootehnika
– in predpisi o izkoriščanju zemlje — 247
– in kmetijska služba — 266

Zveza komunistov Jugoslavije — 33, 48, 86, 280, 286
– in družbena vloga žene na vasi — 289
– in kmečke množice — 281–283

»temeljno načelo popoln in svoboden razvoj slehernega posameznika.«

Kaj takega! Prav na spomeniku Kardelju v Ljubljani so sleherniki brez obrazov, torej brezdušne, neizrazne, nepoimenovane množice. Kardelj piše v prvi osebi množine, on = mi, jaz = komunist. Nепrestano sem ga imela pred očmi.

Takemu čvekanju (ki je žal prehajalo v dejanja!) se je zoperstavil Jože Pučnik! Drago je plačal za pogum.

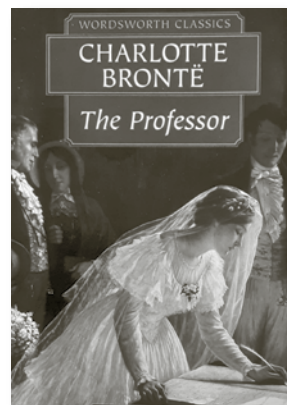
V roke sem vzela prvi roman Charlotte Brontë *Profesor (The Professor)*. Prešernov čas. Brala sem ga že prej, pred desetletji. Tu so v ospredju razmisleki o položaju ženske, ki pa ne izvirajo iz ideologij, temveč iz novodobnega občutenja ženske, razmišljujočega bitja, vpetega v družbo, ženske, ki proučuje življenje. Če Brontëjevo zdajšnje feministke jemljejo kot izvir hujskarnja proti moškim, ji delajo krivico. Njeni moški so iz duše in telesa, iz mesa in krvi, ženskam pa doda samozavest, do katere do takrat niso bile opravičene.

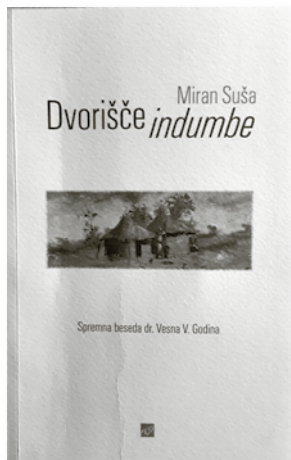
Enajsto poglavje se začne takole:

Pisatelji si ne bi nikoli smeli dovoliti naveličati se proučevati resničnega življenja. Če bi se zavestno držali tega pravila, bi nam postregli z manj podobami, ki bi bile ostro osvetljene ali zasenčene. Manjkral bi povzdignili junake in junakinje do viška, še manjkral bi jih potopili v globine obupa; če že redkokdaj okusimo popolno veselje, pa še redkeje okusimo jedko grenkobo brezupnega duševnega trpljenja.

Stare romane berem kot kako antropološko literaturo. Ljudje, vsaj tukaj, okrog Evrope, so v 10. ali 18. ali 19. stoletju drugače živeli, kakor živimo zdaj, pa vendar smo jim dovolj podobni, da se lahko poistovetimo z njihovimi čustvi, tudi nagoni, pričakovanji, željami. Drugačno je vse, kar nas obkroža, reči, s katerimi si lajšamo delo, kako potujemo, zdravimo, ubijamo ... Dojenček mora iz maternice, mrtev mora biti pokopan. Ali vsaj naj bi bil otrok ljubljen, politik pošten, sodnik pravičen, ženska spoštovana! Doma, v svojih čumnatah, ko rojevamo, umiramo, se ljubimo in sovražimo, ko smo samo to, kar pač smo, vsak kot tisti »popolno in svobodno razvijajoč se sleherni posameznik«, na katerega je staval Kardelj po Marxu. Tam nekje globoko v srži bistva smo kot rastline: smreke so smrekaste, lipe lipaste, ljudje smo človeški.

Začudena sem bila nad dognanji antropologa Mirana Suše, ki je napisal knjigo *Dvorišče Indumbe* (Celjska Mohorjeva družba, 2016). Raziskoval je življenje v vasi, ki jo nadzorujejo šamani. Ne vem, ali naj menim, da so naprošeni za služenje vaščanom ali so samooklicani. V Južni Afriki. Na drugem koncu sveta je Miran Suša naletel na skupnost, ki je na videz delovala popolnoma samosvoje, po nekih nam (morda tudi njim samim) nerazumljivih zakonih, ki niso niti zakoni (po naših merilih), zagotovo pa so prirojena jim občutenja narave, ki jim je za vsako ceno treba slediti. Naravi zaupati, ker je napojena z dušami





prednikov. Izkazalo se je, da šaman podlega takim izzivom kot vsi: ljubosumje, predsodki, zvestoba tradiciji, prevara, trma, sumničavost, nezaupanje, zaletavost, manipulacija, podložnost, nadvlada. Tudi tam trdijo, da smo vsi bratje, a ko jih ne razumemo, je kriva naša bela koža. Pa denar kot težišče odnosov. Ko nas ne morejo več izčrpavati, nas pustijo na cesti. Kako je tam s sočutjem? Kako je s kompromisom? Šokantna razmerja moškega do ženske – z evropskega zornega kota. To je tako, kot če nekoga na č nečesa obtožiš, pa se izgovarja, da ga obtožuješ, ker ima mehki č, ne zato, ker naj bi storil nekaj nesprejemljivega.

Ali je na prav takem dvorišču vzniknila civilizacija, ki ji pripadam? Lažje mi je misliti, da izhajam iz Perzije, Egipta, Grčije, Rima ..., kar očitno nakazuje moj ničevi večvrednostni kompleks. Arheologija še ni rekla zadnje besede o izvoru človeške vrste. Ali niso prav pred kratkim na nekih tiho-oceanskih otokih našli starejše jamske poslikave od altamirskih?

Miran Suša je kot študent preživel daljši čas pri kolegu študentu z johannesburške univerze, ki je opustil zahodnjaški študij, ki bi mu lahko odprl vrata v svetovni svet, in se odzval klicu šamanstva, ki bi mu omogočil višji status v domačem okolju. Kako izbrati? Čemu se odpovedati? Zaradi česa? Pomislila sem na basen o lisici in grozdju, a se zadržujem. In o razmerju velike ribe v kozarcu ali v oceanu. Pa o petelinu na domačem gnojišču.

Avtor piše:

V afriškem šamanizmu sem iskal ideal, a namesto tega sem si moral priznati, da so prav njegove osnovne vrednote in predpostavke tiste, ki so me osebno vleklo navzdol in me navdajale z obupom. Vsi ideali so se tako kot v naši civilizaciji napredka tudi v šamanizmu stekali na zemljo. Vsi skoki v onostranstvo in vsa sporočila od tam so imeli glavni smoter v zemeljski blaginji. Torej prav v tem, kar je moja dušo napolnjevalo z žalostjo. Nekaj v meni me je vleklo ven iz tega sveta, vleklo me je ven iz teh zemeljskih spon, a očitno sem imel glavo zakoreninjeno in potisnjeno globoko v poganske vrednote. (Str. 178)

Nemogoče je stopiti nazaj, se vrniti v zapuščeni raj, nemogoče pa je tudi živeti v raj, ki ni rajski. Ob vrnitvi se pisec knjige odpre Svetemu pismu in Bhagavad-Giti. Ko razjasni to iskanje, ki ga je pripeljalo v krščanstvo in indoevropsko tradicijo, me pomiri. Če sem na začetku knjige mislila, da bi tudi jaz šla nekam raziskovat kako še nerazumljeno ljudstvo, sem ob koncu začutila povezanost s tukajšnjim svetom, kjer imam dom, kjer sem po sebi, povezana z najbližjimi sorodniki in prijatelji. Tudi jaz, kura v domačem kurniku! Prija mi, priznam.

Potem pa le nisem mogla zaspati. Tisti šaman me je pahnil v nemir. Sklanjala sem besedo DETE. Ni šlo. Ovčice, dežne kaplje? V množini: deteta, detetom, detet ... Skandirala sem te variacije in postale so kot kakšna pesem ali molitev. Všeč mi je ta beseda, všeč mi je, kar imenuje. Vprašala bi šamana: v kako skritem kotičku moje kamrice srca se skriva dete, ki ga nisem rodila?

O, podzavest – blago zatočišče skrotovičenih bojazni!

CELOLETNO KAZALO 2024

	št./str.		št./str.
UVODNI ESEJ		POGOVOR	
Konc Lorenzutti, Nataša: Ne moč, ne mir, ne zima	1/3	Lea, Sydney: »Pojdite ven in kaj opazite!«	1/28
Bregant, Tina: Zastrupljeni odnosi v domovini, ki naj bi bila kakor zdravje?	2/3	Dvořáková, Daniela: Ulrik bi morda postal kralj ali pa vsaj njegova prva senca v ozadju	2/24
Goršak, Bernard: Varovanje narave – pred kom ali čim?	3-4/3	Kvartič, Ambrož: Človek je bitje pripovedovanja	3-4/40
Lah, Klemen: Nič ni bolj nujno kot to, kar se nam zdi odveč	5/3	Hanuš, Barbara: Knjige morajo v vsakem domu (spet) najti svoje mesto	5/24
Delavec Touhami, Mira: Izražajoče korenine naroda	6/3	Senegačnik, Brane: Pesem je zame kot markacija za to, da grem po pravi poti	6/25
PREŠERNOVI NAGRAJENCI		PORTRET	
Koželj, Kristian: Prešernovi nagrajenci	1/7	Podbersič ml., Renato: Ob 250. obletnici rojstva Valentina Staniča	2/30
SMER LITERATURA		Kovač, Edvard: Alojz Rebula	3-4/49
Ule, Eva: Pesmi	1/9	Švent, Rozina: Metod Milač in France Vrbinc – vrstnika s podobno usodo	5/35
Stare-Knific, Lara: Pesmi	2/11	Krajnc Vrečko, Fanika: Dr. Bruno Hartman	6/34
Štular, Ana: Pesmi	3-4/9	IN MEMORIAM	
Grlj, Jernej: Približek tišine	5/7	Rahten, Andrej: Metternich Bele hiše: Ob smrti Henryja Kissingerja (1923–2023)	1/37
Pušič, Alja: Pesmi	6/6	Tacol, Lovro: In memoriam Petru Simonitiju	2/33
POEZIJA		Kovač, Edvard: Mancij Košir (1948–2024)	3-4/52
Bergnach, Anita: Pesmi	1/12	Kovač, Edvard: Dr. p. Edo Škulj (1941–2024)	5/39
Polič, Andraž: Pesmi	1/14	Ocvirk, Saška: Henrik Neubauer (1929–2024)	5/40
Čučnik, Primož: Dom se premika	2/14	IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE	
Jakob, Jure: Vprašaj ptiča	3-4/12	Šerbelj, Ferdinand: Štajerski »domači slikar« in portretist Jožef Digl	1/39
Lackfi, János: Dve pesmi	3-4/17	Bogataj, Jan Dominik: Frančiškanska knjižnica in muzej s pinakoteko	1/42
Pevec, Zoran: V sobi	5/10	Mlinar, Miha: Arheološki biseri Posočja	1/50
Simonišek, Robert: Pesmi	6/10	Šerbelj, Ferdinand: Anton Postl, kronist baročne Dolenjske	2/35
PROZA		Koren, Tadej: Tolminski muzej – zrcalo posoškega časa	2/38
Gomboc, Mateja: Aisha	1/17	Šerbelj, Ferdinand: Slikar Sebastiano Devita, utrinek v baročni deželi Goriški	3-4/54
Schrodt, Jakob: Mejniki	2/18	Kofol, Karla: Brez krčme in štacune naj ne bo nobena vas	3-4/57
Skenderović, Selma: Tedensko šopingiranje	3-4/21	Šerbelj, Ferdinand: Pavlinski slikar Ivan Ranger (1700–1753)	5/41
Jelenko, Aleš: Grinč	5/14	Fortunat Černilogar, Damjana: Ob 180. obletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča	5/45
Monaem, Mohamed Abdul: Odprto nebo	6/14	Šerbelj, Ferdinand: Ljubljanski baročni slikar Valentin Metzinger (1699–1759)	6/35
LITERATOVA BESEDA		Globočnik, Damir: »Slovenske jaslice« Alekse Ivanc Olivieri	6/38
Šket Kamenšek, Lidija: Moč in poslanstvo pravljic	1/20	Grego, Marko; Kavs, Tanja: Planinsko pašništvo v Zgornjem Posočju	6/42
Kermauner, Aksinja: Tako zelo se vživim v lik, da se včasih vanj kar malo zaljubim	2/19	JEZIKOVNA KRIŽPOTJA	
Koren, Majda: Prej in potem	3-4/25	Novak Kerbler, Nina: Ali se tudi novorojeni pasji mladički rodijo	1/52
Preglej, Sebastijan: Jutra so pogosto prekratka	5/19	Novak Kerbler, Nina: Ali se tudi novorojeni pasji mladički rodijo: 2. del	2/40
Kremžar, Nina: Kako (ne) pišeš?	6/19		
NEPOVEDANE ZGODBE			
Juhant, Janez: Samostojna Slovenija in Sv. Jakob nad Medvodami	1/22		
Snoj, Veronika: Sončenje pred kavarno ali drobci iz iranskega povojnega življenja	2/21		
Snoj, Veronika: Oh, ti iraški inženirji	3-4/27		
Rajh, Edvard: Bil sem otrok v »živem zidu« med Nemci in XIV. divizijo	3-4/30		
Snoj, Veronika: »Ažnabija«	5/21		
Zabukovec, Urša: Ljubo doma	6/21		

